

שילוב שטחים חקלאיים בפארקים ואזורי נופש מטרופוליניים

מחקר ועקרונות ראשוניים

מוטי קפלן | נירית ויטמן | אדר' ענת הורביץ

מוגש למדען הראשי המשרד להגנת הסביבה

שילוב שטחים חקלאיים בפארקים ואזורי נופש מטרופוליניים

**The primary principles for
integrating agriculture into
metropolitan parks and recreation
areas**

מוטי קפלן

נירית ויטמן

אדר' ענת הורביץ

מוגש למדען הראשי
המשרד לאיכות הסביבה

31.8.08

תוכן עניינים

	תקציר
	תקציר באנגלית
	מילות מפתח
	1. מבוא
1.1 הצגת הנושא	
1.2 סקירת ספרות בינלאומית וחקרי אירוע	
1.3 מטרות העבודה	
2.1 איתור מרחב הפעולה	2. רקע מדעי
2.2 סקירת תכניות מתאר מחוזיות	
מיקוד וקווי תכנון ראשוניים לאתרים נבחרים	3. תיאור העבודה
3.1 פארק איילון	
3.2 נחל שורק - כדוגמא לחקלאות עתיקה	
מודל ראשוני: פארק מטרופוליני צפון פתח תקוה	4. תוצאות
4.1 בחירת האתר	
4.2 מצב סטטוטורי	
4.3 תיאור מצב קיים פיסי-טבעי	
4.4 מצב קיים מעשה ידי אדם	
4.5 עקרונות תכנון	
4.6 תכנון ראשוני: תפקידי החקלאות בפארק המטרופוליני	
4.7 שימוש באלמנטים חקלאיים בפארק	
	5. מסקנות
	6. אפשרויות יישום תוצאות העבודה בישראל
	7. המלצות להמשך המחקר
	רשימת ספרות

תקציר

המחקר הנוכחי מבקש להניח **עקרונות ראשוניים באשר לשילובה של החקלאות בפארקים ובאזורי נופש מטרופוליניים** בשטחים נרחבים בשולי הערים בכל רחבי הארץ.

על פי תכניות המתאר המחוזיות, בהם פותח הרעיון של פארקים מטרופוליניים, נמצאים כיום למעלה מחמישה עשר פארקים מטרופוליניים ואזורי נופש מטרופוליניים במחוזות חיפה, מרכז, ת"א וירושלים, בשטח כולל של כמה עשרות אלפי דונם.

שטחו של פארק מטרופוליני עשוי לנוע בטווח של 2,000-10,000 דונם, וכמעט תמיד משולבים בו שטחים חקלאיים ובהם מטעים, חממות, גידולי שדה, פלחה, שטחי מרעה. לתכניות מתאר החדשות המתייחסות לפארקים מטרופוליניים, חסרים כלים לשילוב השטחים החקלאיים הנמצאים בתחומי הפארקים המטרופוליניים, למרות שהן מכירות בערכם ובפוטנציאל שלהם להעשרת הפארק.

במסגרת המחקר נסקרו פארקים מטרופוליניים במערב בהם שולבו צורות שונות של חקלאות כחלק אינטגרלי מן הפארק, מבחינה פיסית, ומבחינת הפעילות אשר בו. בנוסף, נסקרו מספר חקרי אירוע בישראל, הממחישים את האפשרות לשימוש בחקלאות כמרכיב מרכזי בפארקים מטרופוליניים.

לסיום הוצג מודל של פארק מטרופוליני ההולך ומתוכנן בימים אלה (פארק מטרופוליני ירקון בפתח-תקוה). מודל זה מציג כלים ודרכים לשילובם של שטחי עיבוד כשטחי רקע לאזורים האינטנסיביים בפארק, ומהם גם נושאים עליהם פעילות בפני עצמה. טיפוח החקלאות כחלק מ"רוח המקום" של הפארק, אמורה לשמש כמוטיב מרכזי בהתנהלות הפארק. התבנית המוצעת אמורה לשמש מודל לתכנונם של פארקים מטרופוליניים בכל רחבי הארץ.

הדרכים המוצעות לשילוב החקלאות בפארקים המטרופוליניים:

- כיצירת נוף המלווה פעילויות נופש ומסלולי טיול, ומהווה רקע לאתרי בילוי, פיקניק ופנאי.
- כתצורת גינון המזילה את אחזקתם של פארקים מטרופוליניים גדולים, כעיבוד חקלאי אשר ישתלב בפארק. השדה החקלאי ימשיך להניב ולשאת פרי, שתועלתו והתמורה בגינו תהיה עתה בקונטקסט של תפקודי הפארק המטרופוליני.
- כחיץ ידידותי ונקי בין העיר לסביבתה. לשילוב תצורות חקלאות ידידותיות לסביבה בקרבת הערים צפויה תרומה בריאותית בשל הפחתת כמויות הדישון וההדברה בסמיכות להן. החקלאות באזורים אלה תוכל לשאת בעלויות הכרוכות בכך, שכן יהיה זה אינטרס עירוני מובהק ליצור חיץ זה.
- כמקור לתוצרת חקלאית בעלת זיקה ישירה לתושבי העיר, דוגמת חלקות המציעות את תוצרתן בשווקי העיר, בשווקי איכרים מסורתיים, בהפצה ישירה לבתי התושבים, בנקודות ממכר בשטח וכו'.
- כחלק מתכנית הלימודים במסגרות חינוכיות, בבתי-ספר יסודיים ותיכוניים, בהדגמת חילופי עונות, צורות עיבוד מסורתיות ומודרניות, בחשיפת דרכי החקלאות וקירובן לציבור הרחב, ובהפיכת **המעשה החקלאי** לאטרקציה ומוקד עניין בפני עצמו.

תקציר באנגלית

Summary

The current research sets the primary principles for integrating agriculture into metropolitan parks and recreation areas, adjacent to the major urban centers. According to the regional master plans, in which the concept of metropolitan parks was developed, more than 15 metropolitan parks and metropolitan vacation areas exist today, in Haifa, the center, Tel-Aviv and Jerusalem, within the total area of a few tens of thousands dunams. The area of a metropolitan park may range between 2000-10000 dunams, and mostly incorporates agricultural land, including orchards, greenhouses, crops and grazing pastures. Although the recent regional plans accept the value and potential of agricultural areas in enriching the park, they lack the means to organically integrate them into the metropolitan park.

As part of the research a survey was conducted. This survey covered western metropolitan parks, in which different forms of agriculture had been incorporated as an integral part, both physically, and from the aspect of the park's activities.

At the conclusion, a model of a metropolitan park which is being planned at the moment (the Yarkon Park -Pethah Tikva) was presented. This model displays the tools and methods for integrating cultivation plots as a background for the intensive parts of the park, and sometimes as themes for activities in themselves. The cultivation of agriculture as part of the *Genius Loci* (spirit of the place), should be a central motive in the park's activity. The proposed plan should act as a model for metropolitan parks all over the country.

The alternatives offered for integrating these agricultural areas into the parks are:

- As a scenic landscape accompanying recreational activities.
- As an economic form of gardening and maintaining of the large metropolitan parks. The park's administration will not be able to handle the costs for maintenance by itself. Self-supporting agriculture can reduce these costs while providing its scenic qualities.
- As an environment-friendly buffer-zone between the urban area and its surrounding.
- As a source of agricultural products with affinity to the local population, i.e. farmers that sell their crops in the close-by markets, or by direct distribution to households.
- As part of the Curriculum in different educational institutions, exhibiting vernacular and modern techniques of cultivation, and presenting the agricultural work as an attraction.

מילות מפתח

פארקים מטרופוליניים

אזורי נופש

תכנית מתאר מחוזית

"רוח המקום"

חקלאות נפית

חקלאות אורבנית

תיירות

התחדשות עירונית

1. מבוא

1.1 הצגת הנושא

מערכת התכנון הארצית קבעה בעשור האחרון מספר יעודי קרקע המשלבים ומצרפים תפקודי פנאי, תיירות ונופש בחיק הטבע, יחד עם תפקודי מרחב פתוח, חקלאות וסביבה.

תפיסה זו הנה חדשה על רקע מסורות התכנון, אשר הפרידו לרוב בין שטחים פתוחים: יער, שמורות טבע, שטח חקלאי, ובין תפקודי בינוי.

יצירת מרחבי ביניים מהווה מענה תכנוני ונכון לשימוש קרקע רב תכליתי ולסיפוק צרכים שונים, על רקע מצוקת השטחים בארץ. ההפרדה שהייתה נהוגה בין שימושים שונים הומרה בתפיסה משלבת, כאשר השימושים השונים אף תורמים ומעשירים את תפקודי השטח.

בין היעודים החדשים הללו ניתן להזכיר:

נופש מטרופוליני

בתכנית המתאר המחוזית למחוז מרכז – תמ"מ 3/21, שתכליתו "ליעד את מרבית השטח למטרות שטחים פתוחים ושימושים נלווים להם, כדי שיתנו מענה לנופש בחיק הטבע", ובהם יותרו בין השאר "חקלאות, מתקני ספורט ונופש, שטחים ציבוריים פתוחים, פארקי מים, מתקנים לנופש אינטנסיבי".

פארקים מטרופוליניים

הפארק המטרופוליני הוא שטח רחב ידיים בפאתי העיר, המספק את צרכי הפנאי של האוכלוסייה וכולל גנים, חורשות, מתקני ספורט, שבילים ודרכים, ואטרקציות כריאה ירוקה לתושבי העיר. צורה זו הופכת בשנים האחרונות למרכיב מרכזי בפיתוח העירוני בישראל, ובתפיסה הארצית של שיקום הנחלים. פארקים מטרופוליניים משמשים כמוקדי נופש בחיק הטבע עבור האוכלוסייה הרבה המתגוררת בסמוך להם. בקנה המידה הארצי, הפארקים המטרופוליניים משתתפים ביצירת חיצים ירוקים בין המערכים האורבניים, בהגדרת זהות ודופן לערים, וביצירת "חגורה ירוקה" סביבן.

תכנית המתאר המחוזית למחוז ירושלים, תמ"מ 1/30, קבעה את מרחב נחל שורק כפארק מטרופוליני במערב העיר, בשטח בן כ-12,000 דונם, ובו יתקיימו תפקודי פנאי ונופש המשרתים את אוכלוסיית מטרופולין ירושלים, המשובצים בשטחים חקלאיים, יער וחורש.

מערכת התכנון מציגה את הרציונאל והתפיסה הכללית הנוגעים ליעודי שטחים אלו, אך אינה יוצקת תכנים בדבר מהותם והגדרתם, ובהקשר הנדון כאן, לעניינה של החקלאות.

במקביל, נעשו בתקופה האחרונה עבודות ומחקרים רבים שתכליתם למצוא תכנים ותפקודים אשר יכללו את החקלאות במערכות חברתיות, בתפקודי נוף, פנאי, ונופש. עבודות אלו נעשו במסגרות

שונות, והן מציבות בסיס מחקרי, כלכלי, חברתי ואקולוגי, לשילובה של החקלאות במסגרות ובתפקידים רחבים יותר.

חקלאות פריאורבנית

המודלים החדשים של חקלאות באירופה מחלישים את הקשר שבין יצרנות לבין תגמול כלכלי ומשנים בכך את אופייה של החקלאות. מנגד הם "משחררים" את החקלאי מהלחץ לייצור מאסיבי של מזון נותנים פתח ליצירתיות ולקידום יעדים אקולוגיים.

אחד המודלים הרווח במדינות אירופה הוא "חקלאות פריאורבנית" (פרי אורבני - פריפריה אורבנית). חקלאות פריאורבנית משולבת בפארקים מטרופוליניים סביב הערים הגדולות. לחקלאות פריאורבנית תפקודים רבים, והם נוטלים חלק בתכנון האזורי הכולל: הם תוחמים את התפשטות העיר ומונעים כרסום בשטחים פתוחים בעלי חשיבות; הם מעצבים נוף והופכים את הסביבה העירונית לאנושית יותר; הם משמשים ריאה ירוקה לערים הסמוכות; ותורמים להעשרת המגוון הביולוגי.

סמיכותם לעיר של שטחים אלה גורמת ללחצים כבדים.

לחקלאות פריאורבנית גם יתרונות מסמיכותה לעיר - קרבה לצרכנים שבעיר, החיפוש של הצרכנים אחר תוצרת טרייה ואיכותית, כמו כן תיירות חקלאית, חינוך סביבתי, פנאי ונופש. השאלה המרכזית עולה בקשר לפיתוחם ואחזקתם של שטחים חקלאיים בסמיכות לעיר. כיצד לעודד ולכוון לחקלאות "ביולוגית" וכיצד לקדם תיירות חקלאית.

1.2 סקירת ספרות בינלאומית וחקרי אירוע

1.2.1 מבוא

תפקידה של סקירת הספרות שלפנינו, לבחון את תפקודם ותרומתם של שטחים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים. הסקירה מציגה בקיצור נמרץ והכרחי תאור כללי של הפארקים המטרופוליניים הנכללים בה, ומתמקדת בהמשך בפירוט ההיבטים והתפקודים החקלאיים של הפארק.

ממצא מעניין בסקירה שלפנינו הוא שורה ארוכה למדי של פארקים מטרופוליניים בהם החקלאות הינה המוטיב המרכזי ועליה סובבת מרבית פעילותו של הפארק. אך במרבית המקרים זוהו פארקים הכוללים שטחים מוגדרים כשטחי עיבוד, או תפקודי חקלאות מסוימים המתפקדים ומשתלבים כחלק ממערכת הפארק. תפקודי החקלאות בפארק עשויים להיות מסורתיים, המשקפים מסורות ומורשת עבר לצד חקלאות מודרנית הנהנת משיפה, שיווק תוצרת ויתרונות כלכליים בהיותה חלק ממערכת הפארק.

הסקירה מתבססת בעיקרה על אתרי אינטרנט, בהם מוצגים תפקודם ופעולתם של פארקים מטרופוליניים, וכן מידע בכתב ובעל פה שהתקבל בעקבות פניות אל מנהלי הפארקים.

שונות

הסקירה כללה כמה עשרות פארקים מטרופוליניים ופארקים אזוריים בארצות מערב אירופה, אמריקה והמזרח הרחוק. מתוכם נבחרו שנים עשר פארקים המוצגים בסקירה שלפנינו. מטבע הדברים קיימת שונות רבה בין הפארקים השונים, הן בתפקודיהם והן בתפקודיהם החקלאיים.

ניתן לחלק שונות זו לשני מישורים עיקריים:

1. **שונות בתפקודים החקלאיים של הפארקים עצמם.** כלומר צורות ניהול, ממשק, התייחסות ומקום שונה של תפקודי החקלאות בפארקים.

2. **שונות שמקורה במקורות המידע,** קרי האתרים עצמם, ובמידת ההיענות של מנהלי הפארקים למתן המידע.

לשונות זו עשויה להיות גם יתרון, כאשר היא מציגה מגוון צורות ופנים של שימושי חקלאות בפארקים מטרופוליניים. עושר זה הינו בסיס אפשרי לאימוץ צורות שונות של שימושי החקלאות בפארקים מטרופוליניים בישראל.

הפרק שלפנינו כולל שני נושאים:

1. תפקודים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים – ניסיון בינלאומי, בעיקר במדינות אירופה ובארצות הברית. סקירה זו, מתוך אתרי אינטרנט, כוללת נושאים כמו תאור הפארקים והרקע להקמתם, חשיבות ומרכזיות החקלאות במערכת הפארק, יחסו למערכת העירונית הסובבת ועקרונות ניהול וממשק.

2. השלכות תכנוניות הנובעות מתוך סקירת נושאי החקלאות בפארקים מטרופוליניים לישראל.

1.2.2 תיפקודים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים ניסיון בינלאומי

1. פארק חקלאי, ברצלונה, ספרד

The Baix Llobregat Agricultural Park (Barcelona)

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/158.pdf>

<http://www.diba.es/parcsn/parcs/life/eng/llobregat.htm>

Baix Llobregat Agricultural Park הוא פארק חקלאי המתמקד בנושאים מגוונים הקשורים בחקלאות. שטחו כ-30,000 דונם. הפארק ממוקם במרחק כמה דקות נסיעה ממרכז העיר ברצלונה, בדלתא של נהר llobregat המספק מי השקיה לחלקות החקלאיות. הפארק ממוקם בליבה של העיר, ומהווה גורם המחבר את השטח העירוני עם השטחים הטבעיים מחוצה לה. שטחי העיבוד הכלולים כיום במרחב הפארק מעובדים מאות בשנים ושימשו מקור לתוצרת טרייה לעיר ברצלונה.

נופי החקלאות בפארק

הפארק מתקיים במסגרת של פרויקט LIFE של האיחוד האירופי (גוף כלכלי של האיחוד האירופי התומך בפרויקטים של שימור סביבה וטבע).

תצלום לוויין של שטח הפארק החקלאי והעיר ברצלונה בתצלום ניתן להבחין בפסיפס החלקות החקלאיות, בנהר ה-Llobregat ובשטח העירוני המקיף את הפארק מכל עבר. הפארק יוצר יחד המחברת את הרקמה העירונית עם השטחים הטבעיים מחוץ לעיר.

מטרות הפארק הן:

- עידוד המשכיות של החקלאות תוך שימור ערכיה היצרניים, האקולוגיים והתרבותיים.
- פיתוח הפונקציות הכלכליות, הסביבתיות והחברתיות של האזור החקלאי.
- יצירת מסגרת של חקלאות בת קיימא המשתלבת באזור ומתקיימת בהרמוניה עם הסביבה הטבעית.
- עצירת התפשטות השטחים הבנויים של העיר ברצלונה.
- שימור וטיפול הנופים המקומיים המאפיינים את אזור ברצלונה, והתמודדות עם היעלמות נופים ייחודיים אלה.

הפארק החקלאי הוא יחידה אחת מתוך שתיים עשרה יחידות המקושרות ביניהן ומהוות רשת של שטחים טבעיים במרחב העירוני של ברצלונה, בשטח כולל של כ- 1,100,000 דונם. הפארק החקלאי הוא אחד מתוך 51 הפרויקטים בקנה מידה גדול של מטרופולין ברצלונה, הכלולים בתכנית האסטרטגית של המטרופולין ומיועדים לענות על האתגרים של המאה ה-21.

הפארק החקלאי מנהל במשותף על ידי שלושה גופים – שתי רשויות ציבוריות אזוריות והאיגוד המקצועי של החוואים באזור קטלוניה (הפרובינציה שבה הפארק נמצא). הרשויות המקומיות הכלולות בשטח הפארק (14 במספר) שותפות גם הן בניהולו.

קיום מנחים בניהול הפארק

1. שאיפה לייעול של התשתיות והשירותים בשטח החקלאי.
2. שיפור הייצור החקלאי, השיווק והמכירה של תוצרת חקלאית.
3. מודרניזציה של חוות חקלאיות.
4. יצירה של מרחב איכותי המתקיים בהרמוניה עם סביבתו הטבעית.
5. הפצת הידע על הטבע ועל המסורת התרבותית של האזור.

סטודנטים לחקלאות בסיור

הסעיף השני, שיפור הייצור החקלאי, הוא בעל חשיבות רבה ביותר. הנהלת הפארק מחזיקה בדעה כי על מנת ששטחים חקלאיים ימשיכו להתקיים, החקלאות צריכה להיות רווחית ברמה גבוהה אף יותר ממצבה כיום, והתוצרת - משווקת באופן ישיר מהיצרן לצרכן. למקורה של התוצרת, לאיכותה ולקרבתה לשווקים יש יתרונות רבים בשיווקה ישירות לצרכנים, איכותה ולקרבתה לשוק. במסגרת המדיניות לקרב את הפעילות החקלאית למבקרים ולצרכנים הפוטנציאליים, נוקטת הנהלת הפארק בשורה של פעולות, דוגמת:

תו איכות

"מוצר טרי - פארק חקלאי - Baix Llobregat"

1. עידוד שיטות עיבוד ידידותיות לסביבה.
2. עידוד יוזמות הקשורות בצריכת תוצרת חקלאית. (כגון תוויות איכות לתוצרת חקלאית טרייה, תוויות איכות קולינאריות למנות מזון אשר הוכנו מתוצרת חקלאית טרייה וכו').
3. הפצת הרעיון כי נוף הוא משאב אשר יכול לייצר הכנסה. חינוך החקלאי לטפח את הנוף החקלאי מעבר לצרכי הייצור הרגילים וחינוך המבקרים להכיר באיכותו וערכו של הנוף החקלאי.

תכנית הפיתוח של הפארק החקלאי כוללת את קווי הפעולה והממשק החורגים מן הפעילות החקלאית הקונבנציונאלית, מסייעים בשמירה וטיפוח עקרונות הפארק, ולקירובם של ערכי החקלאות לאדם. פעולות ממשק אלה נוגעות בהיבטים אקולוגיים ואגרונומיים של הממשק החקלאי. לדוגמא:

1. לקיים הצפה עונתית של חלקות – כפי שהיה נהוג באופן מסורתי, על מנת לתמוך באוכלוסיית עופות המים באזור. הנהלת הפארק תפצה חקלאים על ההפסד הכספי הנגרם כתוצאה מההפסקה העונתית בפעילות החקלאית.

שטחים מוצפים בתחום הפארק

2. הקמת ארבורטום ובו ייצוג ל-62 זני עצי פרי מסורתיים. הארבורטום יעובד לפי כללי החקלאות האקולוגית. פרויקט זה מקבל מימון מאת האיחוד האירופי.

זני עצי פרי מקומיים בארבורטום

3. ייסוד "אגרופול" - ארגון חקלאי כולל. הוצאה מתחום הפארק של כל אלמנט שאינו משתלב בנוף החקלאי. חלק מהאלמנטים הללו ירוכזו באזורים שהוגדרו במיוחד לצורך מתן שירותים חקלאיים שונים כגון מכירת דשנים ושתילים, מרכז להשכרת מיכון חקלאי, מרכז מידע וכו'.

4. ניהול מרוכז של מערכת ההשקיה באזור, ופיקוח על איכות מי ההשקיה.

5. הקמת גוף פיקוח עירוני סביבתי שמטרתו מניעת גניבות, מניעת בנייה בלתי חוקית, מניעת השלכת פסולת בפארק החקלאי וכו'.

פקח

חקלאי בתחנת דלק של האגרופול

ניטור איכות המים

הצגת הפארק בפני העולם:

עתידו של הפארק בסביבה הנתונה בלחצי פיתוח עירוניים תלויה באופן התפקוד של הפארק החקלאי עצמו וכן באופן שבו הוא משתקף בעיני העולם החיצון. דגש מיוחד ניתן לפיתוח פרויקטים נוספים של חקלאות פריאורבנית באירופה. הנהלת הפארק מייחסת חשיבות רבה להשתתפות בוועידות אירופיות שונות בנושאי חקלאות פריאורבנית ושטחים פתוחים במרחב העירוני.

2. כרמי סן מרטינו – אזור חקלאי במרכז ההיסטורי של נאפולי,

איטליה

San Martino's Vineyard, Naples

<http://aesop2007napoli.it/workshop11.html>

הכרמים סובבים את מנזר סן מרטינו בנאפולי. בעבר היו הכרמים רכושם של הנזירים במנזר. הכרם נטוע בראש גבעת וומר – בנקודת תצפית מרכזית ביותר בעיר. הכרם בנוי טרסות עתיקות המעובדות גם כיום.

תצלום לוויין של גבעת וומר בעיר נאפולי

בראש הגבעה ניתן להבחין במבנה דמוי הכוכב של מבצר סן אלמו ובטרסות המקיפות את המבצר ממערב

בתכנית האב החדשה של נאפולי הוגדר האזור "היסטורי חקלאי" והוא חלק מהפארק המטרופוליני של גבעות נאפולי – מרחב פתוח בתוך העיר, לאורך קו הגבעות.

כרמי סן מרטינו נמצאים במרכזו של ניסוי מקומי מעניין בנושא תפקודיה השונים של החקלאות העירונית. ארגון אזרחי שבו שותפים בעלי הקרקע, התושבים ואזרחים שונים, מוביל בעשור האחרון את הדיון בנושאי שימור קרקעות, הגנה על הסביבה והגנה על

הצרכנים. המטרה המרכזית של הארגון היא לקשר חקלאות חדשנית עם פעילות להגנת הסביבה ולעיצוב הנוף, הן מבחינה ארגונית והן מבחינה מעשית.

נופי הכרם בגבעת זומרו בעיר נאפולי

3. פארק היסטורי-חקלאי, סן חוזה, קליפורניה

Parco Agricolo Sud Milano MARTIAL COTTLE PARK

<http://www.parks.ca.gov/pages/712/files/102803a.pdf>

<http://www.sccgov.org/portal/site/parks/parkschp?path=%2Fv7%2FParks%20and%20Recreation%2C%20Department%20of%20%28DEP%29%2FPlanning%20and%20Development%2FMartial%20Cottle%20Park%20Master%20Plan>

<http://www.vepca.net/MartialCottle/10-16-07Presentation.pdf>

מקרה זה הינו יוצא דופן בסקירה שלפנינו, בהיותו עוסק בפארק מתוכנן ולא הפארק קיים. יחד עם זאת קיימת עדיפות מסוימת למצב "מתוכנן" על פני מצב "קיים" אשר בו נקל ללמוד ולהתרשם מדרך התהוות התהליך.

הפארק המתוכנן נמצא בלב אזור מגורים ואזור מסחרי של העיר סן חוזה. הפארק יוקם בשטחה של חווה שהייתה בבעלות פרטית של מרו. לסטר והוא ייקרא על שם סבו של בעל החווה אשר התיישב במקום ב-1860. בשנת 2003 נחתם הסכם בין רשות הפארקים של מחוז סנטה קלרה בקליפורניה ובין בעלי החווה ובמסגרת החוזה יהפכו 1160 דונם משטח החווה לפארק היסטורי חקלאי.

החווה כיום, שטח חקלאי מבודד בלב אזור בנוי, גבולות החווה משרטטים בקו אדום

כמחצית מהשטח נתרמה על ידי בעלי החווה וכמחצית נמכרה על ידי הבעלים למדינת קליפורניה במחיר מוזל. בעלי החווה ימשיכו להתגורר בחווה בחלק קטן משטחה אשר לא ייכלל באופן ישיר בפארק. מדינת קליפורניה תנהל את עסקי החווה הפרטית במקביל לניהול פארק החקלאי.

מפת הבעלות על הקרקע:

ירוק כהה – רשות הפארקים של קליפורניה
 ירוק בהיר – מחוז סנטה קלרה
 כחול – ו. לסטר, בעלי החווה

ייסוד הפארק החקלאי יאפשר לתושבי המחוז להכיר את המורשת החקלאית וההיסטורית של האזור.

הפארק הזה הוא חלק מ"תכנית 40" הדנה בשימור מקורות מים, חופים, במניעת זיהום אויר, ובשימור אתרים היסטוריים וחוות חקלאיות מפני פיתוח לא מבוקר.

רשות הפארקים של מחוז סנטה קלרה שוקדת על הכנת תכנית אב לפארק, על מנת להסדיר את התפתחותו העתידית ואת שימושי הקרקע שבו. בהכנת תכנית האב יהיו שותפים מדינת קליפורניה, מחוז סנטה קלרה, בעלי החווה – תורמי הקרקע ובעלי עניין נוספים ובהם תושבי האזור. תכנית האב תשקף את החזון של בעלי החווה ליצירת אתר פתוח לקהל אשר יקנה לציבור ידע והכרה של מסורת החקלאות של סנטה קלרה. בפארק ישולבו אזורי נופש, שבילים, חקלאות מקומית וקהילתית. הפארק יפתח לציבור רק לאחר התווית תכנית האב שלו. הציבור המקומי מוזמן להיות שותף בוועדות תכנון אלה במספר אופנים:

- **סדנאות עבודה ציבוריות** - יערכו מספר סדנאות ציבוריות במטרה לרתום את הקהל הרחב לשותפות בתהליך התכנון.

- **"כוח משימה"** – גוף שמטרתו להביא אל שולחנה של וועדת התכנון רעיונות שונים של תושבי המקום בשיתוף נציגות המחוז והמדינה. מתוך רעיונות אלה יגובשו המטרות המרכזיות שבבסיס תכנית האב. חלק מתפקידם של האזרחים השותפים בכוח המשימה הוא להעביר את הרעיונות המרכזיים שהועלו בדיון אל הציבור שאליו הם משתייכים.

תמונות מהחווה כיום, לפני הפיכתה ל"פארק חקלאי היסטורי חקלאי"

תכנית הפארק החקלאי המוצעת על ידי "כח המשימה"

בנוסף לגופים הציבוריים האלה הוקמה וועדה טכנית מייעצת הכוללת נציגי רשויות שונים כגון רשות המים המחוזית, נציגים של פארקים שכנים, נציגי העירייה ומומחים חקלאיים מקומיים. יחד עם בעלי החווה הותוו מספר מגבלות על אפיו העתידי של הפארק:

הפארק ישמש לתפקודים היסטוריים ציבוריים ובו תונחל לציבור המורשת החקלאית של סנטה קלרה.

בפארק ניתן יהיה לשלב אזורי של נופש "פאסיבי" – שטחי פיקניק שבילים וכו'. שימושים חקלאיים ומסחריים שונים יהיו רק בהתאם לרוח הפארק. מעקרונות התכנון ניתן ללמוד כי מטרתיו המרכזיות של הפארק הם בתחום החברה והמורשת, ופחות מכך עידוד חקלאות מקומית. יחד עם זאת עשוי הפארק להוות מודל לקיום חקלאות החשופה להיבטים חברתיים ותרבותיים.

הנוף הנשקף משדות החווה

4. הפארק החקלאי דרום מילאנו, איטליה

<http://www.parks.it/parco.sud.milano/Epar.html>

הפארק מייצג את ההכרה בחשיבות של החקלאות במילאנו, הן החקלאות ההיסטורית והן חקלאות בת זמננו. הפארק הוא עדות חיה לפועלם ולעבודתם של דורות של חקלאים, נזירים, ואנשי אצולה אשר עיצבו את הנוף החקלאי ובנו באזור מבנים שונים, טירות וארמונות. בפארק ניתן להתרשם ממערכות השקיה, תעלות מים, טחנות קמח, דרכים כפריות ושדרות עצים ותיקים. הפארק אינו מעוצב ומתוכנן באופן מלאכותי אלא משמר ומקיים את הנופים של המישור הפורה אשר הוא חלק ממנו.

העיר מילאנו ושטחי הפארק החקלאי המקיף את העיר מדרום

הרעיון הראשוני להקמת פארק חקלאי באזור מילאנו נהגה בסוף שנות השישים. עם הזמן התחזקה ההכרה בכך שיחידת שטח אחת יכולה לספק תפקודי פנאי ונופש וכן תפקודים חקלאיים וכך התגבש רעיון הפארק החקלאי. הפארק נוסד בידי קבוצה של מתנדבים, אינטלקטואלים ואנשי מנהלה, והוא כולל 1400 חוות מתפקדות. בהגדרת מטרת הפארק הוחלט כי הפארק יציג את כל ההיבטים של חקלאות באזור זה: עבודה, מסורת, היסטוריה, אספקת מים, קרקע פורייה ותוצרת חקלאית.

נופים היסטוריים – חקלאיים

המרחב הכפרי של מילאנו סיפק לאורך ההיסטוריה תוצרת טרייה לתושבי העיר. גם כיום, בעידן של תמורות אורבניות ומגמות של גלובליזציה, מציע המרחב הכפרי את שירותיו לעיר – נוף כפרי, ניחוחות וטעמים מן העבר וחיבוק ירוק העוטף את העיר הנחנקת מעשן ופיח.

פעילות פנאי וספורט בפארק החקלאי

שלושה אלמנטים מייחדים פארק זה לעומת פארקים אחרים – טבע, מסורת ואמנות. שלושה אלמנטים אלה מאפיינים את הפארק ומייצגים את עושרו של המקום. בפארק מתקיים פרויקט לאיסוף נתונים חקלאיים, נתונים הידרולוגיים ונתונים תכנוניים והוקם מאגר נתונים. מתוך מאגר נתונים זה הוסקו המסקנות הבאות: החוות הגדולות יותר ממוקמות בשטחים החקלאיים המיטביים. רוב שטח הפארק מנוצל לחקלאות אינטנסיבית. מתוך הנתונים שנאספו ניתן היה לחלק את הפארק ל-4 תתי אזורים חקלאיים. דגש מיוחד מושם בפארק על חקלאות בת קיימא ועל חקלאות משמרת מסורת. במסגרת זו פתוחה הדרך בפני החוות לקבל את "יצרן איכות הסביבה". למרות מגמה זו, חלק קטן מהחוות – 9 בלבד הן חוות אורגניות, ועוד כ-60 נמצאות בתהליך המרה. יתכן ושיעור נמוך זה - 0.5% בלבד, נובע מכך שחוות רגילות בפארק נהנות מסבסוד גם ללא הפיכתן לחוות אורגניות.

לאחרונה פועל פרויקט מיוחד ובו משקים המרחיבים את פעילותם. במסגרת הפרויקט משולבים ארועי תיירות חקלאית, המקבלים גם סיוע כלכלי.

דגש מיוחד ניתן לקידום אתרים בפארק שהם בעלי ערך לקהילה ובהם מתוכננת רה-אינטרודוקציה של חיות מסוימות שנעלמו משטח הפארק ושחזור של יערות אשר אפיינו את האזור.

בפארק מקפידים גם על קיום ממשק אקולוגי. לשם כך נבחרו מספר מיני ציפורים המהוות "ביו-אינדיקטורים". מעקב אחרי אוכלוסיות הציפורים האלה מכון את מאמצי השימור בכיוונים מסוימים. על סמך נתונים שהצטברו, הותוו בפארק מודלים לתכנון סביבתי-אקולוגי כולל בניית מודל למסדרונות אקולוגיים. דגש מיוחד ניתן לקיומן ואף לשחזורן של משוכות מכיוון שנמצא כי הן משמשות בתור מחסה ובתור בית גידול לחיות מסוימות.

למרות הקשיים שליוו את התהוותו, הפארק הוא גורם חיוני בעצירת התפשטות הבנייה העירונית ובשימור וטיפוח מסורת חקלאית אשר הוזנחה שלא בצדק בעשורים האחרונים.

בפארק מנסים להגיע לשילוב של התושבים והחקלאים בעיצוב דמותו של הפארק בתחומי השימור, החינוך הסביבתי, הפיתוח המקומי ועוד.

בפארק החקלאי מילאנו הפכו את החקלאות לגורם המשרת שימור אזורים הסמוכים לערים גדולות (מילאנו, במקרה זה). הפארק החקלאי הופך לריאה ירוקה עבור העיר והוא פועל בשני כיוונים משלימים – ייצור תוצרת חקלאית ושימור נוף ומסורת.

ערים גדולות רבות באירופה מוקפות בחגורה ירוקה – פריס, לונדון ופרנקפורט מוקפות באזורים מוגנים. אזורים אלה הם בעלי מאפיינים שונים, האזור הירוק סביב מילאנו מתייחד בהיותו אזור חקלאי ולא אזור מיוער או טבעי דוגמת האזורים המקיפים ערים אחרות. המישור המקיף את העיר הוא פורה ועשיר במים והתפתח באופן טבעי למרחב חקלאי משגשג.

5. פארק אזורי עמק לגאן, בלפאסט, אירלנד

The Lagan Valley Regional Park

<http://www.laganvalley.co.uk/>

<http://www.laganvalley.co.uk/Downloads/Lagan%20Valley%20Regional%20Park%20Recreational%20Strategy.pdf>

<http://www.planningni.gov.uk/AreaPlans%5FPolicy/Plans/Laganvalley/laganvalley2005-localplan.pdf>

http://www.planningni.gov.uk/AreaPlans_Policy/Plans/BMA/draft_plan/pdf/Part4V3/Countryside/SLRRI_PubSer_Tourism.pdf

הפארק ממוקם בלב האזור המאוכלס בצפיפות שבצפון אירלנד. הפארק הוא נכס ייחודי של תושבי המרחב המטרופוליני של בלפאסט, המקשר בין אזורי פיתוח עירוני לבין אזורים חקלאיים. בפארק מגוון נופים המשקפים את התשתית הטבעית ואת שימושי הקרקע השונים המעצבים נופים אלה.

הפארק הוא בעל אופי עירוני וכפרי כאחד, ומורכב מפסיפס של אזורים חקלאיים, שמורות טבע, מסלולי טיול לאורך גדות נחלים, פארקים עירוניים ואתרי מורשת. שימוש הקרקע המרכזי הוא חקלאות.

הנוף בפארק לאגאן הוא שילוב של נהר המתפתל במיאנדרים, גבעות מחודדות, שדות נרחבים של חקלאות איכותית ושטחים מטופחים המשולבים בתוך חורשות ויערות. הנוף מגוון ונושא עימו מורשת אנושית בת 9000 שנה ושפע של חי וצומח טבעיים. התוצאה היא משאב בעל חשיבות עליונה, הן בשל מיקומו והן בשל היקפו ועשרו.

הפארק הוקם בשנות השמונים מתוך כוונה לשמר את ערכי הנוף והטבע במקום ולהגן עליהם מפני הלחץ העירוני הכבד וכן לספק מקום נופש ושלווה לתושבי האזור. הפארק משתרע על שטח של 17,000 דונם לאורך 21 ק"מ של נהר בגבולן של שלוש ערים. בניהולו שותפים גופים רבים כולל מחלקת החקלאות של צפון אירלנד ומחלקת הסביבה של צפון אירלנד.

המטרות שנקבעו בתכנית הפארק הן:

- להגן ולטפח את ערכי הטבע והמורשת האנושית בתחומי הפארק.
- לשמר את אפיו הייחודי של הפארק.

- להבטיח שימוש ציבורי נאות במשאביו.
- לשאוף לכך שמגוון הפעילויות בפארק לא יגרמו לפגיעה בסביבה.

בפארק שלושה סוגי נוף – נוף כפרי, נוף עירוני ונוף טבעי ובו אזורי נופש. כשליש משטח הפארק הוא שטח חקלאי, רובו שדות מרעה נרחבים. הנוף הכפרי מורכב מחלקות חקלאיות קטנות ובינוניות, משוכות וותיקות התוחמות אותן ושבילים מתפתלים בין החלקות. וכן משדות נרחבים המנוקדים בעצים מרשימים. נדבך נוסף בנוף כפרי פסטורלי זה הן החוות המסורתיות והכפרים הקטנים הפזורים בשטח.

שדות בפארק - תצלום אוויר
ניתן להבחין במשוכות בודדות בין השדות

הנוף החקלאי, המשתנה ומתגוון לפי עונות השנה, הוא המרכיב המרכזי של נופי הפארק ומהווה נדבך חשוב גם בשמירה על המגוון הביולוגי הטבעי באזור. האזורים החקלאיים אינם נמצאים, לרוב, בשטחים שבהם פעילות פנאי אינטנסיבית ולכן האפשרות להנות מנופים אלו מצומצמת, אך מאידך, קיים פוטנציאל גדול בשימוש בשטחים אלה למטרות חינוכיות. מדיניות ניהול הפארק שואפת לשקף את העניין הגובר של הציבור באיכות הסביבה. מחלקת החקלאות של צפון אירלנד מייצגת לחקלאים בתחומים הבאים - פיתוח עסקי של החווה, ניהול הסביבה הכפרית, מודעות לסביבה ומניעת זיהומים שמקורם בחווה. מלבד ההיבט החקלאי יש בפארק מגוון מרכיבים אחרים: **שטחים פתוחים** – בבעלות ציבורית או פרטית ובהם מדשאות נרחבות, גני שעשועים ושטחי פארק.

מדשאות וספסלים בפארק

שריד ארכיאולוגי מהתקופה הניאוליתית

מורשת אנושית היסטורית - התיישבות אנושית התקיימה בפארק כבר לפני 9000 שנה. אתרים ארכיאולוגים מעטים פזורים בפארק וניתן להתרשם משרידים שונים החל מהתקופה הניאוליתית והלאה.

שטחים טבעיים – בפארק שטחים טבעיים שונים ושטחים טבעיים אשר בהם ניכרת השפעת האדם. למרות שלא מוכרז בשטח הפארק אתר בעל חשיבות מחקרית או שמורת טבע יש בפארק ערכי טבע הראויים לשימור ומאמצים רבים מופנים לכיוון זה. לאורך הנהר מתקיימים בתי גידול מימיים בעלי אופי שונה אשר יש לנהלם בנפרד לפי הנתונים המיוחדים להם. בין נופי המים השונים ישנם שני אגמים בבעלות פרטית, אזורי ביצה וכן נופי מים מעשה ידי אדם כגון סכרים שאגמו מים לתעשייה או שימושים ביתיים.

אתרי מורשת המשולבים בפארק

מנופי המים והיער בפארק

סביב מאגרי מים מקומיים אלו מתקיימת כיום אוכלוסיה עשירה של ציפורים. גם בתוך השטחים החקלאיים יש מקווי מים שונים שאמנם אינם בעלי ערך גבוה כמו נופי הנהר אך יש להם תרומה גדולה לגיוון הנופי בשטח החקלאי. הנהלת הפארק משקיעה בהסברה לחקלאים בנושא חשיבות טיפוחם של שטחים טבעיים כאלה בתוך השטח החקלאי וכן נחקרת האפשרות ליצירה מלאכותית של שטחים בעלי אופי טבעי על מנת להגדיל את המגוון הביולוגי הטבעי באזור. באזור יש גם שטחים מיוערים שונים. שטחי יער אלה חודרים אל תוך השטחים החקלאיים בדמות המשוכות והשדרות אשר נפוצים בין השדות. לאורך המשוכות והשדרות ניתן להנות ממרבדי פריחה של צמחי בר שונים.

ספורט ונופש – בפארק יש מגוון גדול של שטחי פנאי נופש וספורט המציעים מגוון פעילויות ובהם מגרש כדורגל, מגרשי גולף, מסלולי טיול, מסלולי רכיבה על אופניים, רכיבה על סוסים ועוד.

בפארק קיימת מערכת של דרכים ושבילים רבים להולכי רגל. קיימת תחבורה ציבורית אל הפארק אך לא במידה מספקת. שיפור מערכת התחבורה הציבורית תגרום להפחתה בצורך במגרשי חניה בפארק ותתרום לשלמות נפיו.

שיתוף הפעולה בין הגורמים בעלי ההשפעה בפארק אינו מספק. הגדלת שיתוף פעולה זה עשויה להניב תוצאות חיוביות, החל בהגדלת המידע הזמין לציבור וכלה בהשקעה מוגדלת בתכניות חינוכיות להכרה והערכה של ערכי הטבע והמורשת שבפארק.

אסטרטגיית הפארק שנקבעה בידי המחלקה הסביבתית של צפון אירלנד היא:

- לשמר את אופיו הכפרי של הפארק.
- לקדם פעילויות שימור ופנאי.
- לפשר בין בעלי אינטרסים שונים בפארק.

כדי לקיים את האסטרטגיה הזו הוחלט:

- לקיים מסגרת עבודה סטטוטורית על מנת להגן על הפארק בתור ריאה ירוקה לתושבי האזור.
- להבטיח את שימור הנופים האיכותיים בתחום הפארק.
- לעודד יוזמות בתחום פעילות פנאי ונופש בפארק.
- לשמר את העושר האקולוגי המתקיים בפארק.
- לוודא כי הפיתוח בתחום הפארק לא יפגע בערכי הסביבה.
- לשמר את המורשת האנושית (המבנים הישנים והשרידים הארכיאולוגיים) ולהגביר את חשיבותה בעיני הציבור.
- ליצור זהות ומאפיינים ייחודיים לפארק.

יעדים אלה נכללים בארבעה תחומים הנושקים זה לזה: שימור נוף, שימור טבע, פנאי ונופש, מרחב עירוני.

בתחום שימור הנוף הוחלט

- לתמוך במגוון הנופים הקיימים בפארק.
- להגן על החקלאות מפני לחצי פיתוח.
- להעלות את ערכה הנופי של החקלאות.

אסטרטגית הפארק מכירה בערכים היוזואליים החשובים בתחום הפארק ובצורך להגביר את מודעות הציבור לערכים אלה.

הנהלת הפארק תתנגד לפעולות שאינן חקלאיות בחוות שבפארק אלא אם כן:

- הפעילות מיועדת להגברת ההנאה של ציבור המבקרים מהסביבה הכפרית.
- הפעילות מגדילה את מגוון אפיקי ההכנסה של החווה.
- הפעילות עונה על צרכים חברתיים או דתיים של התושבים במגזר הכפרי בתחומי הפארק.

- נעשה שימוש (במידת האפשר) במבנים קיימים.

בתכנית הפארק יש הכרה בתרומתן המרכזית והחיובית של החוות הפועלות בפארק. יש לוודא כי שינוי במדיניות החקלאית ובפעילות המקיימת בחוות תעלה בקנה אחד עם המטרות של הפארק.

תינתן עדיפות לשינויים בדמות הפיכת החוות לחוות פתוחות לקהל, לעומת זאת שינויים ויזואליים אגרסיביים או פעילות המייצרות רעש יזכו להתנגדות. כמו כן בחוות רבות ישנם מבנים ישנים ואף עתיקים. יש לעודד שימוש במבנים אלה למטרות שונות במקום לבנות מבנים חדשים, זרים לנוף החווה ובעלי "תוחלת חיים" קצרה.

במקביל למדיניות שימור הנוף נקבעו גם קווים מנחים לשמירת טבע, שטחים פתוחים, אתרים ארכיאולוגיים ואתרי מורשת אנושית בתחומי הפארק.

בפארק חיים כ-1700 איש, בכפריים ישנים או ביישובים כפריים. התפתחות יישובים אלה תהיה מוגבלת ובמקומות בעלי ייחוד ארכיטקטוני הבנייה תהיה ברוח המבנים הקיימים במקום. לא יינתנו אישורים לבנייה בפארק למעט מבנים הקשורים בתפעול החוות כגון אורות.

על מנת להצליח ולקיים את התכנית האסטרטגית והיעדים שהוצגו הוחלט על הקמת "וועדה מייעצת אזורית - עמק לאגאן" תפקידה המרכזי יהיה בהנחיית המוסדות השונים הפועלים בפארק לגבי אופי הפעילות המותר בתחומי הפארק.

השינויים במדיניות החקלאית בצפון אירלנד מאפשרים למחלקה החקלאית לסייע הן במתן ייעוץ והן בתמיכה כספית לחוות אשר יאמצו שיטות עיבוד ידידותיות לסביבה, משמרות נוף ומתחשבות בשמירת טבע.

Miribel Jonage national park (Lyon, France) .6

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/178.pdf>

פארק המשתרע על שטח של 22000 דונם, ליד העיר ליון בצרפת, בשטח שבין שני אפיקים של נהר הרון. בפארק מבקרים 3.5 מיליון איש בשנה העוסקים בפעילויות פנאי ונופש בסמוך למרחב העירוני. האזור עשיר בערכי טבע, והוא בית גידול ל-20 מיני צמחים מוגנים.

הפארק החקלאי בשטח שבין שני אפיקי נהר הרון סמוך לליון

במהלך העשור האחרון מושקע מאמץ ניכר בתכנון הפארק, דגש מיוחד ניתן לשילוב נכון של האלמנטים השונים הבונים את הפארק: בתחום הפארק מתקיימים תפקודי פנאי שונים, יש בו ערכי טבע רבים, מקורות מים תת קרקעיים חשובים וכן שטחים חקלאיים ובהם כרמים נרחבים. הנהלת הפארק שוקדת על קיום, תמהיל נכון בין מרכיבי הפארק השונים, ורואה בהם מפתח להצלחת המערכת.

צילום אוויר של אזור הפארק

פעילות חקלאית בפארק

שימושי חקלאות רחבי ידיים התקיימו באזור זה עוד לפני ייסוד הפארק. על פי התכנית המקורית תוכנן בשטח אגם מלאכותי גדול שיכסה את כל האזור אך התכנית לא הוצאה אל הפועל והחוות בשטח הוסיפו לתפקד.

בשנת 2001 הוחלט על שילובה הפעיל של חקלאות בפארק על כל היבטיו: שימושי קרקע, נוכחות אנושית ופעילות כלכלית. כמו כן יש כוונה להקנות ערך מוסף לפארק דרך יצירת מקומות תעסוקה ייחודיים בפארק. מחשבה רבה הושקעה בהגדרת מקומו של החוואי בפארק ובשילובם הפעיל של החקלאים בעיצוב הפארק (החוואים בתחום הפארק היו מנותקים בשלבים הראשונים מן הנושא).

כדי ליישם החלטות אלה הוקמה וועדה נבחרת לבחינת סוגיות החקלאות הפריאורבנית, התפתחותה וגידול הדגנים בשטח. חברי הוועדה ביקרו באתרים דומים. לצורך גיבוש עמדה נערכו ראיונות עם חוואים לפי שאלון מיוחד, את הראיונות ערכו אגרונומים ואנשי חברה. המידע שנאסף עובד ותורגם למערך נתונים על גבי מפה המאפשרת להעריך את השטח החקלאי. מתוצאות הסקר הזה התברר כי בשטח הפארק 4000 דונם המשמשים לחקלאות, שטחים חקלאיים אלה מעובדים בידי חוואים מ-25 חוות שונות. החוות אינן נמצאות סמוך לשטחים המעובדים. מתוך הנתונים שנאספו עלו שאלות פתוחות ביחס לניהול ותפקוד הפארק, ובהם עלות ואופן חכירת הקרקע וכן שאלת הבעלות על הקרקע בפארק. לאחר בדיקת הנושא בידי משפטנים התברר כי מבחינה חוקית הקרקע החקלאית היא חלק מהאתר הציבורי. אין אפשרות להעביר את הבעלות על קרקע כזו לידיים פרטיות, נמצא פתרון בדמות הסכם חכירה לזמן מוגבל על הקרקע – 10 שנים, העלות לחכירת הקרקעות תהיה אחידה לכל החקלאים, חידוש החכירה יתאפשר בתום התקופה המוגדרת.

דיונים רבים נערכו על ידי הוועדה הנבחרת ובשיתוף עם החקלאים על מנת ליצור מערכת שבה החקלאים הם גם שותפים בעיצוב המדיניות בפארק.

במסגרת דיונים אלה התגבש מסמך מחויבות הדדית ובו נקבעו מספר עקרונות:

- הנהלת הפארק תהיה אחראית לקיום דרכי גישה לכל החלקות.
- החקלאים ישמרו על רצועת צומח מקומי וטבעי לצידי הדרך.
- שמירה על קשר קבוע לפניית בנושאים חקלאיים ואיוש משרת איש הקשר.
- קביעת ישיבות משותפות בפרקי זמן קבועים כדי שמסמך המחויבות ההדדית בין הנהלת הפארק לחקלאים יהיה מסמך חי ורלוונטי.

בנוסף התקבלו כמה החלטות לגבי אופי השטח החקלאי:

- יש להקפיד על דישון אופטימלי (לא בעודף) על מנת לשמר את איכות מקורות המים שבשטח.
 - יש לקיים מחזור זרעים על מנת לקבל נוף חקלאי מגוון.
 - נחוץ לשפר את מיכון הריסוס על מנת לייעל את השימוש בחומרי הדברה שונים.
- עם גיבוש המסמך המשותף הגיעה הנהלת הפארק למצב של שיתוף פעולה חיובי עם החקלאים לתועלת כל הצדדים.

7. פארק חקלאי סאבאדל, ספרד

Parc agrari de Sabadell

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=28>

הפארק יוצר מעין פרסה ירוקה המקיפה את האזור העירוני של העיר סאבאדל. השטח של הפארק החקלאי מוקדש לגידול דגנים. עצים רבים פזורים בשטח הפארק. הנוף החי של הפארק הוא מראה נדיר באזורים עירוניים צפופים.

הנהלת הפארק שואפת לכינון חקלאות איכותית, בת קיימא ובעלת קיום כלכלי עצמאי. החקלאות משולבת בהיבטים נוספים הבאים לידי ביטוי בפארק, ובהם שמירת טבע ושמירת סביבה ראויה, לטיפול המורשת ההיסטורית והתמקדות בפעולות מיוחדות הקשורות בחקלאות.

טבע: איכות הסביבה בפארק היא מעמודי התווך של הפארק. שמירה על איכות הסביבה מקיימת ריאה ירוקה ומקרבת את הטבע והמרחב הכפרי אל תושבי האזור העירוני. היערות הטבעיים שבאזור הזה יוצרים מסדרון ביולוגי המקשר בין פארקים שונים באזור.

מורשת היסטורית: הנוף החקלאי בפארק הוא תוצר של שילוב פעילות אנושית עם סביבה טבעית. מורשת תרבותית, היסטורית, חברתית וארכיטקטונית זו מגולמת בבתי החווה שבאזור.

מנופי הפארק

פעילויות עיקריות: בפארק מתקיימת חקלאות בעל וכן חקלאות שלחין וגידול בקר. בין הגידולים השונים המאפיינים את הפארק: זנים מקומיים של ירקות, דגנים לאפיית לחם ומגוון גידולים אורגניים. בנוסף מתקיימת בפארק פעילות חינוכית לילדי בית הספר.

8. פארק פורטופינו, איטליה

Parco Naturale di Portofino

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=13>

הפארק משרת כ- 5 מיליון תושבים והוא משתרע על שטח של כ- 4200 דונם.
הפארק ממוקם בחוף הצפוני מערבי של איטליה.

מפת צפון מערב איטליה מימין ומפת אזור הפארק משמאל

בפארק יערות, חורש ים תיכוני, מטעי ערמונים וכרמי זיתים, חוות קטנות וכפרי דייגים וכן כפרים עתיקים ובהם מנזרים וכנסיות רבים.
בפארק אזורים טבעיים עשירים בחי וצומח. הצוקים שלאורך החוף הם בית גידול מיוחד ובו אוכלוסיות גדולות של ציפורים.
במשך שנים רבות מתקיימת בפארק פעילות מאורגנת וממומנת שמטרתה שימור הפעילות החקלאית המסורתית באזור - טיפוח מטעי הזיתים הנטושים ושיקום הטראסות. כמו כן ישנן תוכניות מסודרות לשימור הטבע בתחום הפארק ולקיום תוכניות מחקר שונות.
בפארק מתוחזקים שבילים באורך כולל של 50 קילומטרים ומתקיימות בו פעילויות חינוכיות וטיולים שונים לאורך השנה.

כרמי זיתים וגפנים בפארק פורטופינו

9. מרחב טבעי במטרופולין ליל, צרפת

Espace Naturel Lille Métropole France

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=9>

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/175.pdf>

המרחב הטבעי נמצא במרחק 15 דקות נסיעה ממרכז העיר ליל. הוא משרת כ- 1.6 מיליון תושבים מצרפת ובלגיה.

תמונות מנופי הפארק

לצורך תכנון וניהול המרחב הפריאורבני סביב העיר הוקם איגוד הנקרא ENLM - "המרחב הטבעי של סביבות העיר ליל" - האיגוד כולל כ-40 מועצות יחד עם הקהילה העירונית של ליל ומטרתו ליצור מרחבי טבע חדשים. האיגוד הוקם בשנת 2002 והוא מנהל כיום יותר מ-4800 דונם של מרחב טבעי סביב העיר ליל. האיגוד עוסק בשלושה היבטים של טבע:

1. טבע שנתגלה מחדש - שיחזור של בתי גידול טבעיים.
2. טבע מבויט – עידוד חקלאות במשקים קטנים.
3. טבע מעולם הדמיון – יצירת גנים "נושאים".

בפארק הושקע כסף רב בשיקום וטיפוח נופים טבעיים, ביצירת מסדרונות אקולוגיים, בבניית מצפים ופריצת שבילים מסודרים להולכי רגל, שבילי אופניים ומסלולים לרכיבה על סוסים.

בפארק כלול גם אזור שנפגע משפכים תעשייתיים ועבר שיקום. השטחים החקלאיים באזור "מרוויחים" אף הם משיקום מקורות המים באזור. בפארק ניתן ליישם עקרונות של פיתוח בר

קיימא של מחקר מתקדם בתחום איכות הסביבה בנושא ניקוי שטחים מעקבות זיהום תעשייתי של שנים עברו.

בפארק הוקמו גנים שיסמלו את ה"רב תרבותיות" שבאזור וייצגו את הקהילות המקומיות: צרפתים, בלגים, פולנים, פורטוגזים, אלג'ירים ועוד. כמו כן מתוכנן לקום בפארק מיצג אמנות ובו 160 דונם אשר יהפכו ליצירת אמנות חיה.

אזור העיר ליל הוא המרחב הפריאורבני החקלאי ביותר בצרפת: 50% מהשטח מעובד, כ- 420,000 דונם מתוך 810,000.

כדי לפתח מדיניות ליצירת פארקים סביב העיר, מן ההכרח היה שהמשקים החקלאים ימצאו עניין בנושא. לאחר שנים רבות של דיונים, מחקרים וניסיונות משותפים נוצר יחס חיובי לנושא זה בקרב החקלאים.

כיום, ה"מרחב הטבעי של סביבות העיר ליל" בשיתוף עם מועצת העל האזורית של החקלאות, מציע לבעלי המשקים החקלאיים באזור העיר עזרה בהכנת תכנית רחבה לארגון מחדש של המשק באופן שיכיל בתוכו את הסביבה. עזרה זו כוללת תכנון נופי של המשקים החקלאיים.

האיגוד מעודד יצירת מערכת של חוות, ומארגן באופן סדיר ימי עיון עבור החקלאים בצרפת ומחוצה לה, כדי למצוא רעיונות חדשים לחיזוק שיתוף הפעולה ההכרחי בין פארקים לבין חקלאים במרחב הפריאורבני. כיום הפארקים סביב העיר, הם גם בעלי ברית חשובים בתחום שימור החקלאות.

באיגוד הוכנה תכנית רבת שלבים לשילוב המשקים החקלאיים בפארק.

שלב 1: שילוב תכנון הנוף

מזה ארבע שנים, יכולים המשקים החקלאיים ליהנות מעזרה טכנית וכלכלית כדי להבטיח את השילוב הנופי של משקיהם בסביבת הפארק.

חקלאים שהתנדבו לכך משתתפים בחמישה ימי הכשרה והקניית מודעות לנושא. לאחר הכשרה ראשונית זו מגיע אדריכל נוף אל החווה למשך שלושה ימים כדי לבנות, יחד עם החקלאי, תכנית מדויקת של התכנון הנופי של משקו. באופן זה יוכל החקלאי לשמר אזורים מסוימים במשק שלו ולהגן עליהם. למשל, מתן עדיפות לגידולים מסוימים המשמשים כמחסה לציפורים, או שהם ידידותיים לקהל הרחב. בתום השלב הזה, יוכל החקלאי ליהנות ממימון של עד 2000 יורו במשך 3 שנים. החקלאי נושא בעלות העבודה.

כתריסר משקים חקלאיים כבר נהנו מההכשרה ומהעזרה שתוארו לעיל. באחד ממשקים אלה, הפכו כרי מרעה מלאכותיים לאחו עשיר. הפעילות של ה"מרחב הטבעי של סביבות העיר ליל" הובילה גם לשימור זן אזורי של סוסים בסכנת הכחדה.

שלב 2: נסיעות וסמינרים

אחת לשנתיים מאורגנת נסיעה לחו"ל על מנת ללמד את החקלאים דרכים שונות לגיוון הנוף והעשרת איכותו. כמו כן, הקימו טכנאי הפארקים והאורבניסטים של "החברה לפיתוח עירוני של ליל", קבוצות עבודה בשיתוף עם האחראים על החקלאות. קבוצות אלו, באופן רחב יותר, עובדות לשם עיצוב עתיד מקומה של החקלאות בתכנון.

שלב 3: הקמת מערך של חוות פתוחות

החל משנת 2004, הוצע לבעלי המשקים החקלאיים הנמצאים בתחומי הפארקים מנגנון נוסף: השתלבות במערך של חוות הפתוחות לציבור הרחב.

בעלי חוות אלה קיבלו הכשרה מיוחדת בנושא קבלת פני המבקרים הבאים לחווה. הכשרה זו היא תנאי להשתלבות במערכת החוות שה"מרחב הטבעי של סביבות העיר ליל " מקדם באופן פעיל.

הכשרה זו מאפשרת לחקלאים לשמש "שחקנים" פעילים בעיצוב הנוף. החקלאים מקנים ערך מוסף לאזור ופועלים לקיום מורשת טבעית איכותית. כיום, לוקחים בכך חלק כחמישים משקים חקלאיים.

שלב 4: פרויקט "Land Art"

במסגרת פעילות מערך החוות הפתוחות, ערכה המועצה האזורית של ליל פרויקט ניסיוני יוצא דופן של "Land Art" על פני יותר מחמש מאות דונם.

התכנים, והייחוד של פרויקט Land Art זה הם:

- היקף הפעילות – מיצג זה היה הגדול ביותר שנערך בצרפת.
- משך הזמן שבו התקיים המיצג - בדרך כלל, מדובר באומנות חולפת, שדה קצור בדגמים שונים, שילוב של צומח או של אבנים, ציור בדיונה, עבודות בשלג שנמשכות רק מספיק זמן לצילום תמונה. הפעם, מדובר היה בהתפתחות הצומח במשך 3 חודשים.
- אופן הביצוע - חמשה משקים חקלאיים ויותר מ-650 מתנדבים השתתפו בהגייט הרעיון ובביצועו.
- קהל היוצרים - תלמידי בתי ספר תיכוניים חקלאיים באזור ובתי ספר גבוהים לאומנות ולארכיטקטורה, הצטרפו לחברים בחברות אזוריות, לתלמידי בתי ספר ולסוכנים של הקהילה העירונית כדי ליצור את היצירות. יצירות אלה, הועמדו בשדות שהוכנו על ידי חמשת המשקים החקלאיים השותפים בפרויקט. מועצת העל של החקלאות הייתה שותף פעיל במיוחד במיצג זה.
- מסגרת הפעולה - מנהלת הפארק קבעה כי חשוב לקיים חקלאות רווחית ומתחדשת,

למרות המכשולים הקיימים בשל הקרבה לעיר. כהנחת בסיס נקבע שהחקלאים ימצאו את מקומם בפארק וייהנו מהעלייה בכמות המבקרים באזור המשמש ריאה ירוקה לעיר ליל. המטיילים העירוניים, שנתפסים לעיתים קרובות בתור גורם המפריע לפעילות החקלאית, יכולים להוות כוח כלכלי חדש שמקדם את החקלאות הפריאורבנית.

במיצג "Land Art" ביקרו למעלה מ-100,000 מטיילים במשך שלושה חודשים. לפרויקט היו הדים רבים בתקשורת האזורית והארצית, והוא תרם לקידום הרעיון של קיום חוות פתוחות ולהדגשת היתרונות שבכך. בנוסף לפעילות המובנית הזו הוקם מנגנון המסייע לחקלאים המקומיים להתאגד ולפתוח מוקדי מכירה משופים באינטרנט.

נוף חקלאי בפארק

10. הנוף החקלאי של דרום אולנד, שוודיה

אולנד הינו אי מוארך וצר בים הבלטי, בסמוך לחופיה המזרחיים של שוודיה. חלקו הצפוני של האי הינו אתר נופש פופולרי לאוכלוסיית שוודיה. חלקו הדרומי של האי מהווה נוף חקלאי בעל ערכים גבוהים, המשמר דפוס שימושי קרקע שמתקיים ברציפות מאז ימי הביניים ועד ימינו, בצד שרידים ארכיאולוגיים מתקופת האבן.

דרום אולנד הינו אזור השונה במובהק במאפייניו הנופיים מאזורים חקלאיים אחרים בשוודיה. זהו נוף רב שכבתי, המרכז בתוכו תקופות רבות בהיסטוריות רבות החקלאית האנושית: שרידי הנוף החקלאי של תקופת האבן, הברונזה והברזל, בצד מערך שימושי קרקע פעיל, שלא השתנה במהלך 1,000 השנים האחרונות.

בדרום אולנד קיים מערך שימושי קרקע של אזורי מרעה, אזורים מעובדים, יערות וגופי מים. חלוקה זו הינה אופיינית לנופים החקלאיים של ימי הביניים, כמותם התקיימו בכל רחבי אירופה, אך מעטים מהם שרדו עד ימינו. כמו כן קיימים באזור טחנות רוח עתיקות, מבנים, חוות וכפרים המתוכננים על פי סכימות מסורתיות, שאף הן היו אופייניות לכפר האירופי של ימי הביניים ולא שרדו בצורה כה מובהקת מחוץ לאזור זה. הכפר הליניארי, שהיה נפוץ בכל רחבי אירופה, זכה בדרום אולנד לעיצוב ייחודי ומוקפד. האחו בבעלות משותפת של הכפר, אף הוא נכחד מאזורים אחרים באירופה, ושרד בדרום אולנד במתכונתו הקדומה.

ערכו של האזור מועשר עוד יותר מכיוון שמדובר בנוף חי, המקיים עיבוד המשכי ורציף. הניגוד בין חלוקת שימושי הקרקע ההולכת אחורה לימי הביניים ובין העיבוד הנוכחי בכלים חקלאיים מודרניים הינו בעל עניין רב.

המבנה החברתי של הכפרים בדרום אולנד שמר על מאפיינים מסורתיים: השדות הינם בבעלות משותפת של אנשי הכפר. ניהול הכפר נעשה במתכונת מסורתית, עם זכויות הצבעה לחברי הכפר באסיפה כללית. קיימים באזור מספר דיאלקטים מקומיים המצויים עדיין בשימוש. החקלאות עודה מקור הפרנסה העיקרי של תושבי האזור.

האלמנט הנופי המרכזי המאפיין את דרום אולנד הינם קירות אבן, המסמנים את גבול החלקות. קירות אלה הוקמו בכדי למנוע כניסת בעלי חיים, בעיקר פרות, לשדות המעובדים. אלמנט נופי אחר הינן טחנות הרוח, המהוות נקודות ציון נופיות הבולטות על רקע הנוף ההוריזונטלי.

הנוף החקלאי של דרום אולנד, שוודיה, משובץ בטחנות רוח

בנוסף על ערכיו התרבותיים קיימים באזור אף ערכים אקולוגיים גבוהים, המתבטאים במגוון של פלורה ופאונה, חלקם מינים אנדמיים. החקלאות המסורתית סייעה לפיתוח אקוסיסטמה ייחודית לאזור, הנשענת על ערכיו הטבעיים והעל הפעילות האנושית ההמשכית. השילוב האופטימלי בין הפעילות האנושית והסביבה הטבעית מהווה ערך מרכזי של האזור. מכאן שהנוף הינו בעל עניין ממגוון סיבות: היסטוריות, ארכיאולוגיות, אתנולוגיות ואקולוגיות. האזור זוכה להכרה נרחבת מצד הציבור השוודי. מצפון לאזור זה קיים אזור נופש פופולרי. התיירות המגיעה לדרום אולנד הינה בעיקר תיירות של תרבות ומורשת, ומהווה מקור חשוב בכלכלת האזור. הנופים הייחודיים מושכים אומנים, ציירים, קולנוענים, סופרים ומשוררים. עם זאת, מתקיים באזור תהליך מתמיד של נטישה. כ-75% מהחוות שהיו קיימות במקום בעבר נסגרו. מרבית בעלי החיים אינם מוחזקים במרעה בשטח הפתוח, אלא ברפתות ומכלאות.

כלים לשימור הנוף החקלאי של דרום אולנד

מסמכי ההצעה לרישום הנוף החקלאי של דרום אולנד מונים כלים שונים המיושמים במסגרת המדיניות הממשלתית לשימור האזור. האזור מוגן במסגרת התכנון הסטאטוטורי של שוודיה על פי מספר קטגוריות:

- עניין לאומי בנושא שימור סביבה תרבותית.
- עניין לאומי בנושא שימור הטבע.
- עניין לאומי בנושא נופש בחיק הטבע.

מנגנוני השימור הקיימים באזור הם:

- תמיכה בחקלאות, במסגרת תכניות התמיכה של האיחוד האירופי. אולנד מקבלת תמיכה נוספת כאזור פריפריאלי, וכן תמיכות המעודדות חקלאות ידידותית לסביבה, ושימור ערכים תרבותיים בנוף המעובד. תמיכות נוספות מתייחסות לשימור ערכי תרבות וטבע בחלקות מרעה ואחו, הקמת כרי אחו חדשים, אחו לח ונתיבי מים.
- תכנית סביבתית לאולנד, המתייחסת לשימור משאבים טבעיים ותרבותיים.
- תכנית לניהול המורשת.
- אזורים מוכרזים לשימור הסביבה.
- תקנות הגנה נפיות המחייבות הוצאת רשיונות מיוחדים לבניה וסלילת דרכים.

בנוסף, קיימות באזור תכניות חינוך רבות שמטרתן לחשוף את ערכי האזור לציבור:

- קורסים ותכניות ניהול לציבור החקלאים בנוגע לשימור ערכי הנוף החקלאי.
- מרכז תיירותי בנוף החקלאי.
- אתרי תיירות מוכרזים ומפותחים.
- מערכי סיור בנופי התרבות והטבע.

הנוף החקלאי

אזור אולנד מייצג אינטראקציה יוצאת דופן של אדם וטבע, שהתחילה עוד בתקופת האבן, כשהאדם התחיל להשתמש באדמה לצרכי חקלאות. השימוש באדמה מאז לא השתנה הרבה. הפעילות הכלכלית העיקרית נותרה חקלאות וגידול בע"ח.

שימוש הנוף הוכתב על ידי נתונים גיאוגרפיים. חלוקת הקרקע קלה להבחנה. חלוקה ברורה בין שדות לאזורים מחוץ לשדות המשמשים עד היום למרעה, חלוקה הקיימת מאז ימי הביניים. מערך היישובים, השדות, המדרונות, ושכבת הגיר יוצרים יחד נוף חקלאי ייחודי בעל ערכים תרבותיים וטבעיים שהם גם חשובים וגם עתיקים.

הנוף החקלאי של אולנד התפתח באופן אורגני, והוא מאפשר ותלוי בהמשך שימוש מסורתי בקרקע. הקהילה החקלאית החיה הזו כוללת גם נופים של שרידים מתקופת הברזל, כמו כן שפע שרידים מעידן האבן והברונזה. יש בה ביטוי מובן של ההיסטוריה האגררית האנושית בתוך אזור גיאולוגי-תרבותי אחד.

Stora alavaret - המרחב העיקרי של אדמת גיר, הוא דוגמה בולטת למערכת אקולוגית דמוית ערבה עם תהליכים אקולוגיים משמעותיים המתמשכים. מרחב זה נולד מתוך אדפטציות לאקלים, כפור, מרעה ועוד. למרות המשאבים הדלים, האזור התפתח לנוף חקלאי. גורמים גיאולוגיים ואקלימיים ייחודיים, כמו גם היסטוריה תרבותית יצרו סביבה שהיא כעין פסיפס, המכיל את רוב בתי הגידול הטבעיים לשימור המגוון האקולוגי in situ. האזור

מכיל בתוכו צמחים וזני חיות אנדמיים, שרידים, זנים הנמצאים בקצה גבול התפוצה שלהם. סיבה מרכזית להישרדות של הזנים הללו הייתה הפתיחות המתמשכת של האזור, שהשתמרה על ידי הגורם האנושי במשך אלפי שנים. למרות השימוש האנושי במשך אלפי שנים בקרקע, אין אלמנטים של זנים פולשים. בזכות ההתערבות האנושית, המערכים האקולוגיים יציבים, משטר הרעייה הוא תנאי לשימור המגוון האקולוגי. האזור הוא נכס עלומי הן מנקודת המבט המדעית והן מזו של השימור. בנוסף לכך, הייחודי, הנרחב, שטוח, ופתוח, עם מגוון, בקנה מידה קטן, של בתי גידול ונופים שאין כדוגמתם, יוצרים סביבה יוצאת דופן. האו"ם החליט לקבל את הפארק כאזור מורשת על בסיס הקריטריונים הרביעי והחמישי: קריטריון רביעי- הנוף של דרום אולנד, שואב את צורתו העכשווית, מההיסטוריה התרבותית הארוכה שלו. באופן המתאים את עצמו למגבלות הגיאולוגיות והטופוגרפיות. קריטריון חמישי- דוגמא מופתית ליישוב אדם תוך שימוש אופטימאלי במגוון סוגי נוף, באי אחד.

פארקים באמריקה הצפונית והדרומית

Rivers to Ridges .11

<http://lcog.org/PDF/RiverstoRidgesBackground.pdf>

תכנון הפארקים האזוריים והמרחב הפתוח של יוג'ין, ארה"ב. במרחב המטרופוליני של יוג'ין חיים כ-250,000 נפש. ככל שהאזור יתפתח יצטמצמו השטחים הפתוחים בעוד הצורך בהם לפעילות פנאי ונופש ילך ויגדל. מטרות המחקר:

1. לנסח חזון שינחה את תכנון הפארקים המטרופוליניים והשטחים הפתוחים.
2. להגדיר פעולות שיש לבצע בטווח הקצר והארוך על מנת לממש את החזון.

העקרונות המנחים בתכנון הם:

- גיוון - לקיים גיוון באופי השטחים הפתוחים – חקלאות, יער, אזורים טבעיים וגנים, על מנת לענות על צרכיה המגוונים של הקהילה.
- נוף איכותי – להגן לשמר ולטפח אלמנטים נופיים, טבעיים והיסטוריים, כולל שטחים חקלאיים.
- קישוריות – לקיים מרחב פתוח בלתי מופרע ובו מסדרונות ירוקים יחברו אזורים שונים בפארק וכן יחברו את האזור העירוני אל השטח הפתוח שבשוליו.
- חינוך ופנאי – לספק מגוון אפשרויות לבילוי ולימוד במרחב הפתוח שסביב המטרופולין.
- בתי גידול טבעיים – הגנה על בתי הגידול הטבעיים באזור ועל מיני הצומח והחי שבהם.
- יצירת "אזורי ספיגה" – לקיים מרחב פתוח בין המטרופולין לבין העיירות הקטנות שסביבו כדי לשמר את אופיו הטבעי והחקלאי של האזור. אזור הספיגה הזה הוא חקלאי או מיוער

נופים חקלאיים באזור

Metropolitan Park of Havana, Cuba .12

http://www.idrc.ca/en/ev-30599-201-1-DO_TOPIC.html

הפארק המטרופוליני של הוואנה קובה, PMH, הוא פרויקט עירוני, אקולוגי, חברתי. הפארק משתרע לאורך נהר אלמנדרס בבירה, והוא נמצא בשלבי תכנון. בשטח הפארק מתגוררים כ-9000 איש. התכנון והתפעול של הפארק ייעשו בשילוב עם האוכלוסייה המקומית. בתחום האקולוגי הפארק יעסוק בבעיית כריתת היערות, בהצטברות פסולת תעשייתית וביתית ובשימור ויצירה מחדש של בתי גידול טבעיים שונים. כמו כן תתקיים בפארק פעילות חינוכית בנושאים אלה.

אופי החקלאות שתתקיים בפארק יהיה אקולוגי, עירוני אינטנסיבי ובר קיימא. מכיוון שאופן שילוב החקלאות בפארק עדיין אינו ברור התקיימו שתי סדנאות ובהן הוחלט על:

1. קביעת הסיכויים לכינון תעשייה חקלאית ולגידול בקר.
2. הכנת תוכנית עבודה אסטרטגית לפיתוח של תעשייה כזו.
3. קביעת הקווים המנחים של חקלאות בפארק אשר יובילו לקיום חקלאות מצליחה.
4. בדיקה כיצד למסחר את החקלאות לטובתם המשותפת של החקלאים ושל הפארק עצמו.

בקובה יש מגוון ארגונים חקלאיים, החל בחוות פרטיות וכלה בממשלתיות. למרות שיש מעט קרקע בבעלות פרטית בתחום הפארק – אין לעודד בו חקלאות פרטית. מאידך, החוות הממשלתיות בנויות על שטחים נרחבים ומבנם הארגוני מורכב ומסורבל. רצוי לעודד הקמת חוות קטנות, שישלבו עיבוד קרקע גידול בקר וייעור. החוות יהיו בבעלות משותפת של כמה משפחות. חוות קטנות ישתלבו ביתר קלות בפעילויות האחרות בפארק. את החוות יש למקם באזורים הפוריים יותר ולטפל בבעיות דלדול קרקעות. המים בנהרות הבירה מזוהמים ולכן יש לדאוג לאספקת מים ראויים לחקלאות. באופן מעשי הוחלט על:

1. הקמת מספר חוות אורגניות בשטח של 8-16 דונם כל אחת.
2. הקמת גוף המספק שירותים לחקלאים בתחום הפארק.
3. שיתוף החקלאים בתכנון הייצור והשיווק החקלאי.
4. בניית מערכת לייעוץ ואספקת מידע על הפרויקטים השונים בפארק, למרות שיש סתירה לכאורה בין חקלאות לבין פארק, הוועדה ממליצה על שילוב חקלאות בפארק על מנת לקיים אספקת מזון מקומית ובטוחה במחיר סביר לתושבי המטרופולין. כדי לשלב את החקלאות בפעילויות האחרות בפארק יש לעמוד בסטנדרטים האסטטיים שיתקיימו בחלקים אחרים של הפארק. התוכנית לשילוב חקלאות בפארק תצליח אם הקהילה

החקלאית בפארק תהיה חזקה ומתפקדת. מכיוון שלחקלאים חסרים משאבים והכשרה חקלאית יש לתמוך בהם באופן מאורגן - להבטיח את הכנסתם, להגן עליהם בפני גניבות ולארגן שיווק מרוכז כדי להקטין את הנטל שעל החקלאים.

בנוסף לארגון הפיסי של החקלאים והמוסדות התומכים בהם יש לחקור ולבדוק שלושה נושאים:

1. טיפול בפסולת ואיכות מים.
2. תוצרת חקלאית ושוקיה.
3. מבנה ארגוני של החוות השיתופיות ושל הגופים נותני השירותים.

מפת הפארק והפריסה המתוכננת של האזורים החקלאיים השונים, אזורי התעשייה, הפנאי והנופש.

1.3 מטרת העבודה

מטרת העבודה היא הצעת מסגרת ותוכן **למרחב חקלאי**, הכלול ביעודי קרקע המקובלים במערכת התכנון הארצית: נפש מטרופוליני, פארקים מטרופוליניים, חקלאות נופית, מכלול נופי ואחרים.

הצעה זו מבקשת להניח עקרונות, המלצות וכיוונים באשר לשילובה של החקלאות במערכות חברתיות-כלכליות, באותם שטחים אשר מערכת התכנון הארצית יעדה אותם ככאלה, ובעיקר, בפארקים מטרופוליניים ובאזורי נפש מטרופוליניים.

אזורי נפש מטרופוליניים ופארקים מטרופוליניים, מאושרים או בשלבי תכנון שונים, תופסים שטחים נרחבים בשולי הערים בכל רחבי הארץ.

סדר הגודל של פארק מטרופוליני הנו בין 5000-15,000 דונם, ובו, כמעט תמיד, משולבים שטחים חקלאיים ובהם מטעים, חממות, גידולי שדה, פלחה, שטחי מרעה, חממות ועוד. תפקוד החקלאות בשטחים אלו אינו עוד ייצור מזון גרידא, אלא יש לראותו כממלא תפקודים חברתיים מובהקים: רקע לפעילויות נפש, למסלולי טיול, לאתרי בילוי, פיקניק ופנאי, ליצירת נוף ולחיזוק הזיקה בין הציבור והמרחב הפתוח.

כיצד ניתן ליצוק תכנים אלה בשדה החקלאי? המענה לכך עשוי להיות פשוט יחסית, שכן מדובר בשטח בן מספר אלפי דונם מוגדרים ותחומים ביעוד קרקע ברור, שיש לו תפקודים כלכליים-תיירותיים מובהקים.

2. רקע מדעי

2.1 איתור מרחב הפעולה

הפארקים המטרופוליניים הופכים להיות מרכיב מרכזי בפיתוח העירוני בישראל, כמוקדי נפש ופנאי עבור האוכלוסיה הרבה המתגוררת בסמוך להם. בקנה המידה הארצי, הפארקים המטרופוליניים משתתפים ביצירת חייצים ירוקים בין המערכים האורבניים, בהגדרת זהות ודופן לערים, ויצירת "חגורה ירוקה" סביבן. לנושא זה נודעת חשיבות יתרה על רקע הגידול בשיעור הזמן הפנוי שבידי האוכלוסייה, והעלייה בתודעה ובביקוש לשרותי נפש, בילוי ויציקת תוכן בשעות הפנאי.

ריבוי האוכלוסייה והלחץ על הקרקע מביאים להתרחבות מתמדת של השטח הבנוי בישראל. המדיניות הארצית מחייבת הגנה על שטחים פתוחים הנמצאים בסמוך לערים לצורך יצירת חייצים ירוקים ואזורי נפש נרחבים בניהן, ומניעת מצב של רצף בינוי אין סופי. בראייה היסטורית – היה זה תמיד האינטרס הציבורי בטווח הארוך, שעמד למול האינטרס הכלכלי – מיידית, והערים שהשכילו להגן על השטחים הפתוחים בתוכן ומסביבן, זכו ליתרון משמעותי. השטחים החקלאיים המקיפים את הערים – גם הם עתודה אפשרית לפארק, כשטח פתוח המתפקד במסגרת פעילויות הפארק, כשטחי עיבוד הנותרים כאלה כחלק משטח הפארק, תוך רווח הדדי של החקלאים והמבקרים בפארק.

תפקידי חיץ של השטחים הפתוחים בליבת המדינה

במרכז הארץ, ניכרות ביותר התופעות של הלחץ והביקוש הרב לקרקע לפיתוח, הבאים מטבע הדברים על חשבון השטחים הפתוחים. מדינת ישראל היא מהצפופות במדינות העולם, ובעלת שיעור גידול אוכלוסייה גבוה. הלחץ על הקרקע הביא עם השנים לצמצום משמעותי בהיקפם של השטחים הפתוחים ולאיום מתמיד על עתידם. המחסור בקרקע והמגמה לקראת אזילתה באים לידי ביטוי במספר היבטים:

א. הביקוש לשטח (כאופציה לפיתוח) ילך ויגדל עם הזמן, עם גידולה של האוכלוסייה, העלייה ברמת החיים והדרישה לתוספת שטחי בינוי, תעשייה, דרכים וכדומה. בטווח הנראה לעין, תידרש הסבת שיעור מסוים של שטחים פתוחים לבנויים.

ב. הביקוש לשטחים הפתוחים לשימושי פנאי ונופש ילך ויגדל, עם עליית הזמן הפנוי בידי הציבור והגדלת המודעות לנושא.

ג. משאב הקרקע אינו מתחדש. ההסבה של שטח פתוח לבנוי אינה הפיכה, לאמור שטח בנוי שוב לא יוכל לתפקד כשטח פתוח. לפיכך היצע השטחים הפתוחים ילך ויפחת.

לכל אלה משנה תוקף במרכז הארץ, בו מתקיים תהליך נמרץ של בנייה ופיתוח, על חשבון שטחים פתוחים, בעיקר שטחים חקלאיים. תהליך העיור המואץ עשוי להפוך את מרכז הארץ לרצף בנוי צפוף, חסר מרחבי פנאי וריאות ירוקות. רצף בנוי במרכז הארץ לאורך מישור החוף, יביא לירידה באיכות החיים ויגרור אחריו מטרדים אקולוגיים, זיהום אויר, פגיעה במקורות מים ומפגעים חברתיים ותפקודיים של צפיפות וגודש.

הגורם היחידי, העשוי למנוע את הפיכתה של ליבת המדינה ל"שלמת בטון ומלט", הינו **המרחב הפתוח** - שטחים פתוחים המהווים אזורי רגיעה והפוגה בין אזורים אורבאניים סואנים. **מרחבים אלו, ככל שניתן עדיין לאתרם במרכז הארץ, הינם ברובם חקלאיים באופיים.**

במישור החוף, השטחים החקלאיים נושאים את מרחב הפתוח המצומצם שנותר הנושאים עליהם נופים כפריים פתוחים, שדות ומטעים, נופי המורשת ההולכים ומתמעטים במהירות.

שמירת החקלאות

השטחים במישור החוף הינם, שטחי עיבוד חקלאי. לחצי העיור פוגעים בראש ובראשונה בשטחים חקלאיים אלו. שמירת שטחים פתוחים במרכז הארץ, משמעותה שמירת השטח החקלאי, והמשך עיבוד הקרקע לצרכי חקלאות.

יש לראות את העיבוד החקלאי כנדבך מרכזי בשמירת הסביבה, קיום ריאות ירוקות, ויצירת חוויה נופית ותרבותית לתושבי הערים הסמוכות, וכל זאת בנוסף לתפקידיה המסורתיים של החקלאות בייצור מזון. מכאן נדרשת הכרה בתפקידו של החקלאי ליצור ולשמר תפקודים אלו, ויצירת מנגנונים לשימור ועידוד העבודה החקלאית.

במסמך שלפנינו מתבקש תפקוד נוסף לשטחים החקלאיים הסמוכים לערים. תפקוד זה הינו "ההשתתפות הפעילה". שטחים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים, ותרומתם בבניית מערך נופש ופנאי באזורים אשר יועדו לכך בקרבת הערים.

2.2 סקירת תכניות מתאר מחוזיות

מרבית תכניות המתאר המחוזיות חודשו ונערכו במהלך העשור האחרון, והן כוללות יעוד שטח הקרוי "פארק מטרופוליני", יעוד אשר מטרתו העיקרית לשמש לפנאי ונופש, והוא חלק בלתי נפרד ממערכת השטחים הפתוחים במחוז.

הפארקים המטרופוליניים או אזורי הנופש המטרופוליניים באים לידי ביטוי בתשריטי התכניות ובהוראות, בשטחים אלה מופיעים יערות, חקלאות, צירי נחלים ועוד, הם אמורים לשמש את תושבי המחוז ובעיקר את תושבי הערים הגדולות בכל מחוז, אך גם את כלל תושבי המדינה, ובהם אמורים להתרכז עיקר פעילויות הפנאי והנופש.

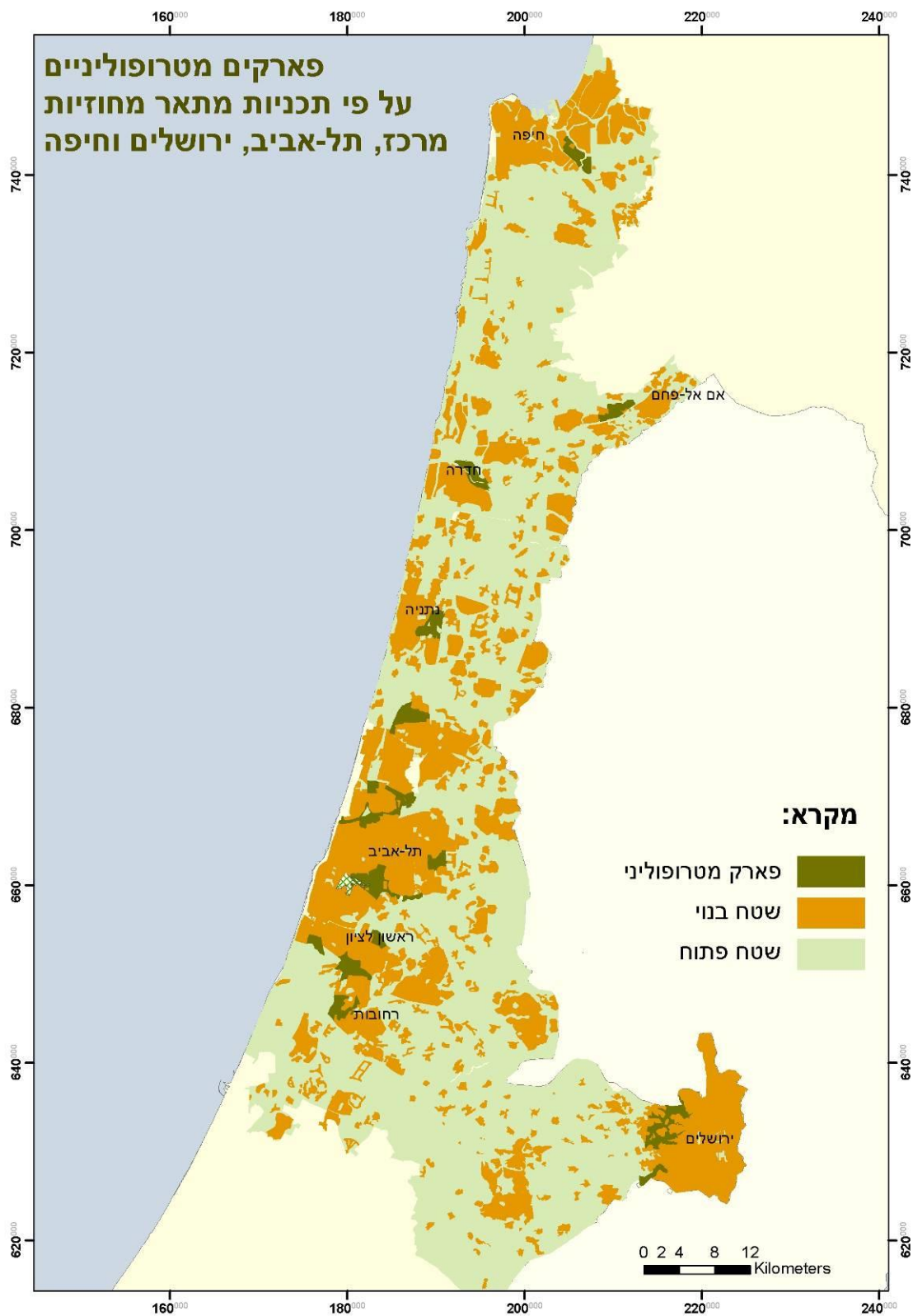
עיון מדוקדק במפות הפארקים המטרופוליניים ואזורי הנופש המטרופוליניים בתכניות המתאר המחוזיות מגלה כי השטחים הפתוחים העיקריים הם שטחים חקלאיים באופיים. הסקירה שלפנינו תקיף את הפארקים המטרופוליניים ואזורי הנופש המטרופוליניים בתכניות המתאר המחוזיות הבאות:

תכנית המתאר של מחוז חיפה – תמ"מ 6 פארק נחל קישון, פארק אזורי עירון, פארק אזורי חדרה.

תכנית המתאר של מחוז המרכז - תמ"מ 3/21 שבעה אזורי נופש מטרופוליניים: נתניה, פתח תקווה, רעננה, שניים בסמיכות לראשון לציון, נס ציונה ורחובות.

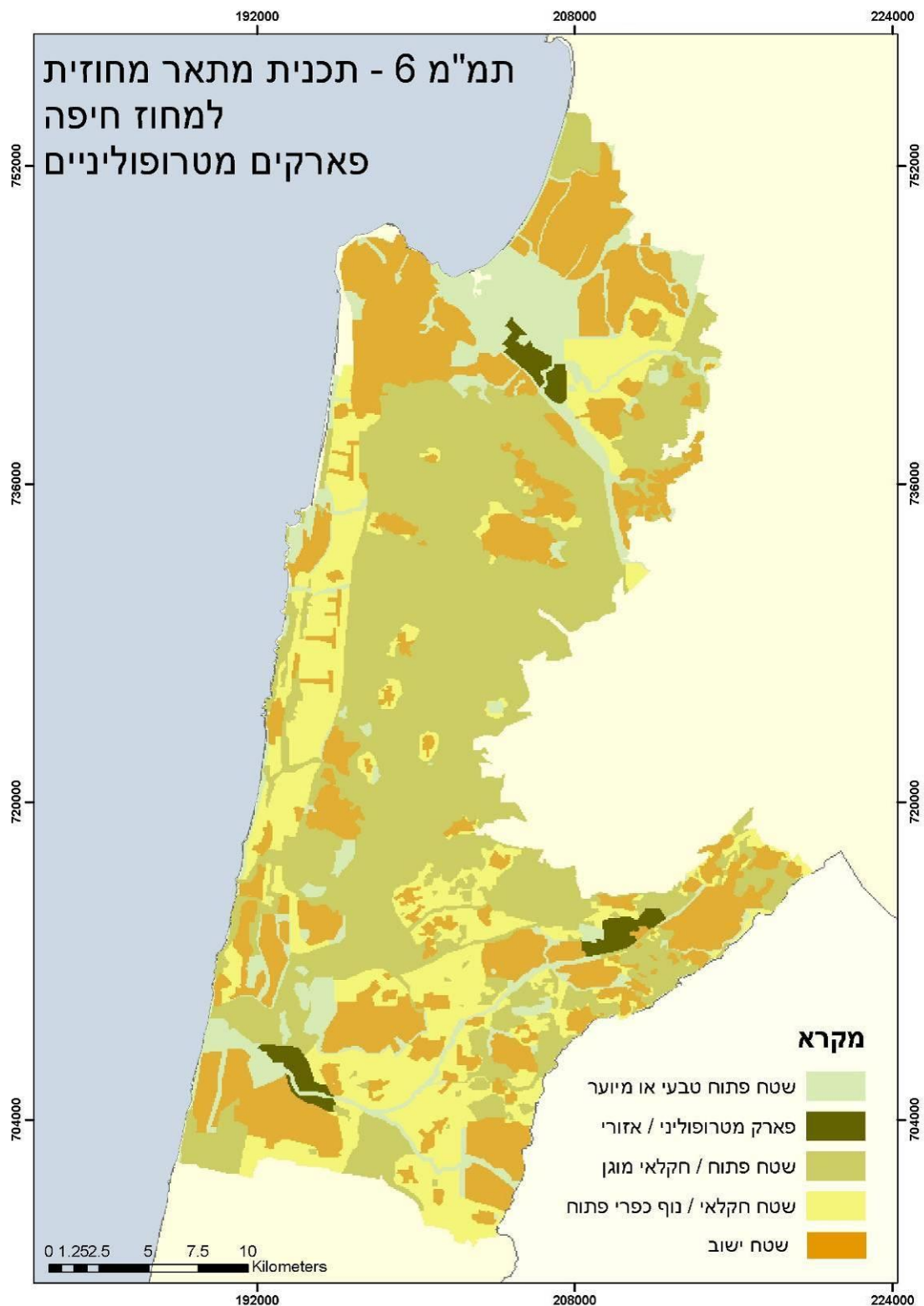
תכנית המתאר של מחוז תל אביב - תמ"מ 5 פארק הירקון, פארק האיילון, רצועת הנופש סובב כביש 5.

תכנית המתאר של מחוז ירושלים - תמ"מ 1/30 פארק נחל שורק – מערב ירושלים ופארק אגן נחל רפאים.

רקע שטחים המיועדים לבנייה והמיועדים כשטח פתוח בתכניות אלה. המשותף לכל הפארקים המטרופוליניים הוא מיקומם בצמידות לשטח הבנוי

תמ"מ 6 תכנית מתאר מחוזית למחוז חיפה

א. פארקים מטרופוליניים בדברי ההסבר לתכנית המתאר

טיפוח פארק מטרופוליני ראשי ובו יתרונות לריכוזיות של פעילות נופש ופנאי ברמת שירות כלל מטרופולינית לאורך נחל הקישון במרכזו של אזור התעסוקה המטרופוליני הראשי. קישור הפארק המטרופוליני באמצעות רצפים פתוחים עם חלקים אחרים של המטרופולין ועם ה"ליבה הירוקה". בהתאמה, כל מוקד עיור מרחבי מתפתח אף הוא סביב "חצר" ירוקה המשלבת שטחים חקלאיים, נוף כפרי וריכוז של משאבי טבע ברמות הגנה שונות.

נחל הקישון מהווה יחידת חיבור נופית ייחודית המקשרת בין עמק יזרעאל על נופו החקלאי, המורדות הצפון מזרחיים של הכרמל, המורדות הדרומיים של גבעות אלונים שפרעם, דרום עמק זבולון ומפרץ חיפה. במקביל מהווה הנחל ציר פעילות תרבותית וציר שימושי קרקע המהווים חלק מדימוי האזור. אזור זה נגיש למרב אוכלוסיות המטרופולין ומהווה אתגר בעל חשיבות ארצית לשיקום ופיתוח, והפיכתו לפארק מטרופוליני אינטנסיבי על כל משמעויות הפיתוח המלוות, כולל טיפול סביבתי בגורמים המזהמים שבסביבתו. בנוסף על הקשר מזרח-מערב יש לשלב בפארק קשר צפונה, בחלקו המזרחי של עמק זבולון ובצמוד לשמורת אלונים ולנחל ציפורי.

היעוד פארק מטרופוליני / אזורי מתייחס לשלושה פארקים כדלקמן:

- פארק מטרופוליני נחל קישון
- פארק אזורי נחל חדרה
- פארק אזורי עירון

ב. הוראות התכנית

יעודים

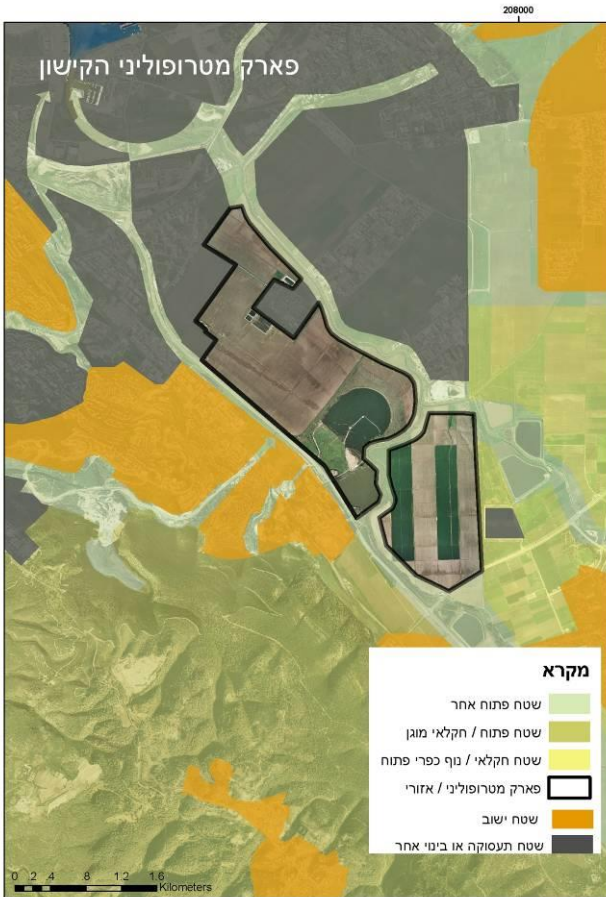
- א. ליעד שטחים נרחבים לפארקים פתוחים שייתנו מענה לצורכי נופש, ספורט, פנאי, בילוי, בידור ותרבות ושימושים הנלווים להם עבור תושבי האזור.
- ב. להבטיח מגוון רחב של שימושים לשטח פתוח שהם בעלי סף כניסה כלל מטרופוליני או כלל אזורי ולרכזם בפארק רחב ידיים אחד.
- ג. ליעד שטח פתוח רציף וגדול לפארק מטרופוליני אשר תפקידו לשמש חייץ ירוק בלב אזור התעסוקה והתשתיות המטרופוליני הראשי, לשמור על רצף של שטחים פתוחים בין גושי התיישבות גדולים ולקטוע את הרצף הבנוי.

שימושים מותרים

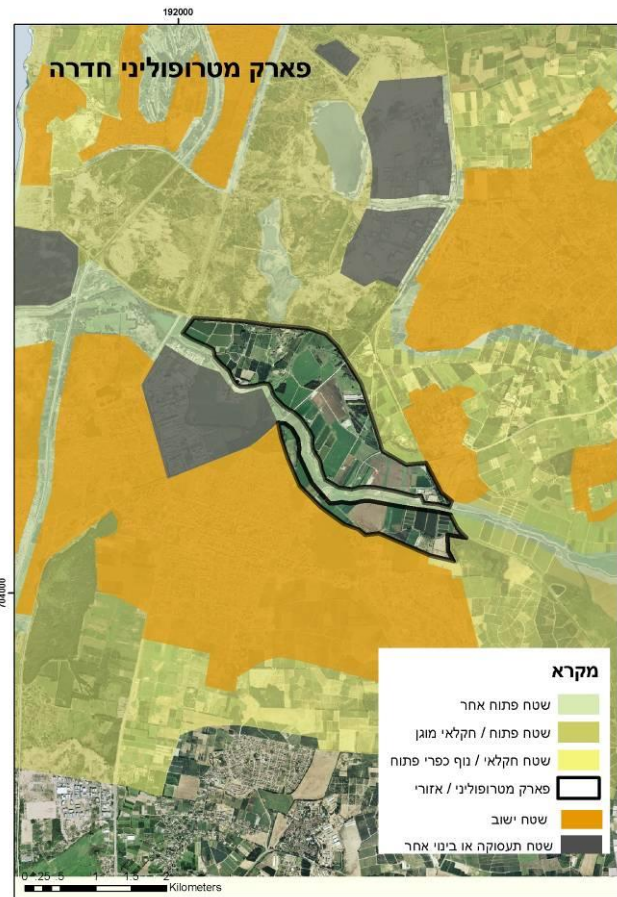
א. בפארק מטרופוליני / אזורי יותרו כל השימושים המותרים בשטח פתוח עירוני. כמו כן יותרו השימושים להלן:

- מתקני נופש וספורט פתוחים וסגורים כגון אצטדיונים, מתקנים לספורט מוטורי, מסלולי טיול וספורט.
- שטחים להתקהלות המונים, לאירועים ולמופעים רבי משתתפים בשטח פתוח;
- תרבות, בידור, בילוי ונופש כגון: מוזיאונים ומוסדות תרבות, אזור ירידים, לונה פארק, גן שעשועים, גן חיות, גן בוטני, גן נושאי;
- שטחים מגוננים, שטחי נטיעות;
- גופי מים גדולים, פארק מים, בריכות שחייה, בריכות לדייג ולנופש;
- שירותי אוכל ואירוח לרבות גני אירועים פתוחים;
- חקלאות

ב. בפארק מטרופוליני / אזורי יותר שימוש מסחרי נלווה לפעילויות המפורטות בס"ק א' והמיועד לשרת אותן כגון: חנויות לשירות מבקרים באתרי הפארק, חנויות נושאות.

פארק הקישון, שטח בעל אופי חקלאי ברובו הגובל באזורי התעשייה הנרחבים של חיפה

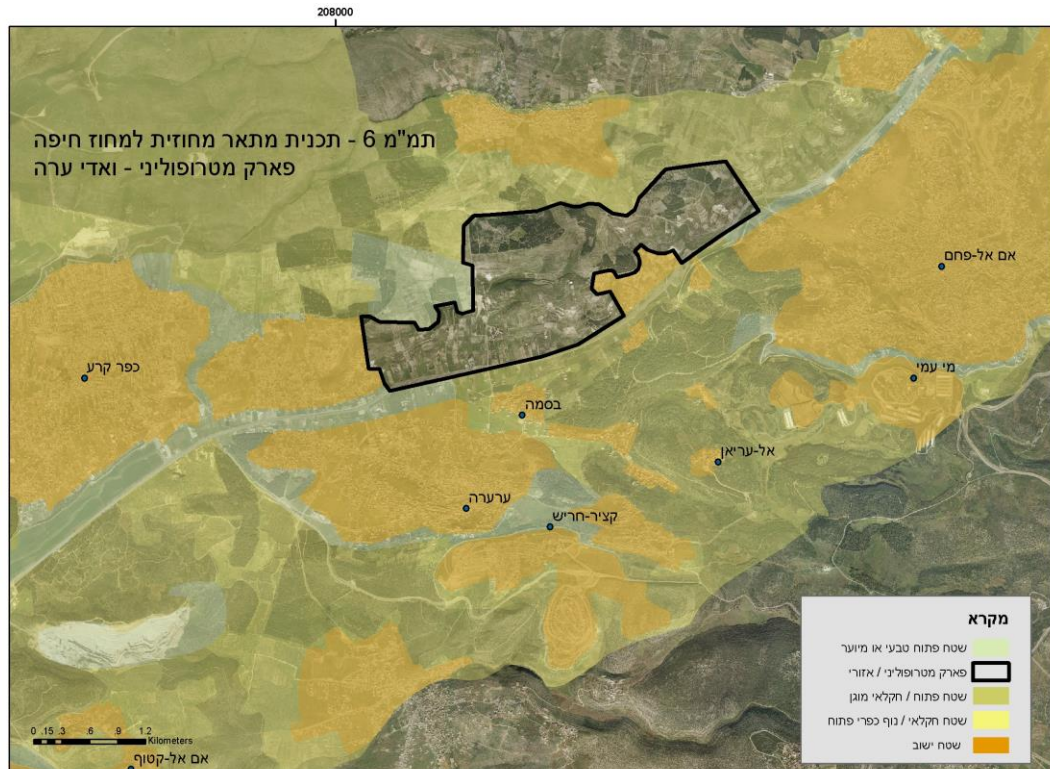

פארק מטרופוליני חדרה, שטח חקלאי לאורך נחל חדרה הגובל בשטח הבנוי של העיר

הנחיות והוראות לתכנון

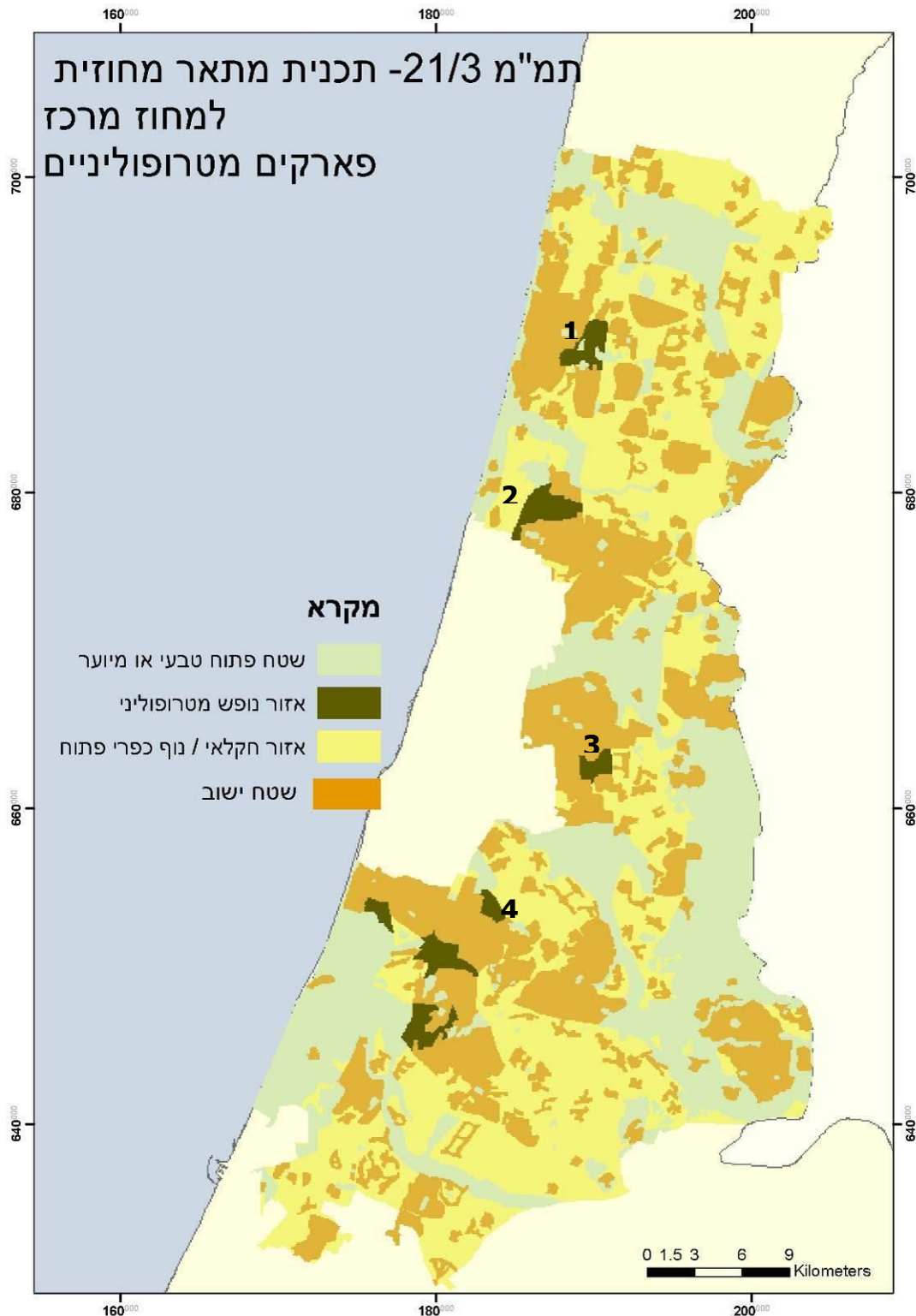
א. תחום תכנון

לא יפקיד מוסד תכנון תכנית החלה על שטח של פארק מטרופוליני/אזורי אלא אם תכלול את אזור פארק מטרופוליני/אזורי בשלמותו ושטח רצועת הנחל הסמוכה לשטח הפארק (נחל קישון/נחל חדרה).

פארק מטרופוליני הגובל בכביש ואדי ערה, בלב ריכוז האוכלוסייה הערבי הגדול של מטרופולין חיפה. הפארק כולל שטחי חקלאות המשולבים בשטח טבעי ומיוער

תמ"מ 21/3 תכנית מתאר מחוזית למחוז מרכז

שבעה פארקים מטרופוליניים במחוז המרכז, בתווך בין השטח הבנוי העירוני לאזורים החקלאיים. כלל הפארקים המטרופוליניים חקלאיים באופיים ובמהותם

א. פארקים מטרופוליניים בדברי ההסבר

מדיניות השטחים הפתוחים המוצעת

אפיון השטחים הראויים לשמירה: הדגם שהוצע על ידי התכנית הינו של רשת גריד של שטחים פתוחים איכותיים. אלו כוללים את חוף הים ממערב, מספר נחלים בכיוון מזרח – מערב, ושטחים איכותיים בשולי הגבעות ממזרח. בתוך הריבועים הנוצרים על ידי גריד זה, מוצעת מערכת שטחים פתוחים שנועדה לשמר מספר גושים ירוקים גדולים, לספק מגוון של צרכי נופש ולשמר את חזות השטח החקלאי במרכז מישור החוף...

הצעת אמצעי שימור: ...רוב השטחים הפתוחים האיכותיים יסווגו כשמורות טבע, שמורות נופ, חוף הים וגנים לאומיים. השטחים החרים הראויים להגנה סווגו כנוף כפרי פתוח או שטח חקלאי. בנוסף, יקבעו אזורים לפיתוח אינטנסיבי למטרות נופש, פנאי ותיירות בתחום השטחים הפתוחים.

אזורי נופש מטרופוליניים

השטחים הנמצאים בין יישובים ובקרבתם המידית של היישובים העירוניים הם הנתונים ללחצי הפיתוח החזקים ביותר. אותם שטחים הם גם הפוטנציאל הקרוב והנגיש ביותר לאוכלוסיית הערים הללו לצרכי נופש אשר אינו מקבל מענה בגנים השכונתיים והעירוניים. לשטחים אלו אין בהכרח תכונות ייחודיות, וחשיבותם נובעת בהכרח ממיקומם. על כן לשטחים אלו מוצע בתכנית סיווג חדש, הבא לציין שבשטחים אלו העדיפות הינה למתן מענה לצרכי הנופש של אוכלוסיית היישובים שבקרבתם. יחד עם זאת, לאחר תכנון כוללני של השטחים הללו (בשיתוף כל הרשויות סביבן) ניתן לאפיין גם חלקים מהם הראויים לבינוי, כל עוד שחלקים אלו מוגבלים (ללא יותר מ-15% מהשטח).

ב. הוראות התכנית

תכליות ושימושים מותרים

1. חקלאות לפי התוספת הראשונה
2. מתקני ספורט: מגרשים ומתקנים לפעילות ספורטיבית.
3. אירוח והסעדה: חניונים, גני אירועים, הסעדה.
4. מתקנים לפנאי פאסיבי: מתקנים לפיקניק, גני חיות, פארק שעשועים, גנים בוטאניים, שטחים לצפרות, אמפיתיאטרונים
5. מתקנים לפנאי אקטיבי: חוות סוסים, פרקי מים, מסלולי רכיבה לטרקטורונים ואופנועים, מגרשי מרוצים, שבילי הליכה, מועדוני טיסה, דאייה, גלשנות.

6. סדנאות וירידי אומנות

7. שטחים פתוחים – כגון שטחי בור, שמורות טבע ויערות.

הוראות והנחיות תכנון

1. תוכן תכנית מתאר מקומית או תכנית מתאר מחוזית חלקית אשר תתייחס לכל האזור בשלמותו.

2. התכנית תייעד את מרבית השטח למטרות שטחים פתוחים ונפש בשטחים פתוחים ושירותים נלווים להם בלבד, בראייה אזורית.

3. כל תכנית תכלול הוראות והנחיות בהתייחס לנושאים הבאים:

א. שמירת וטיפול השטחים הפתוחים;

ב. פירוט סוגי פעילויות מותרות בשטח;

ג. דרכי גישה למוקדי פיתוח פעילות נפש;

ד. כמות שירותים נלווים לשטחים הפתוחים על פי פרוגרמה;

ה. תכנית פיתוח;

ו. שלבים לביצוע תשתיות כולל תחבורה.

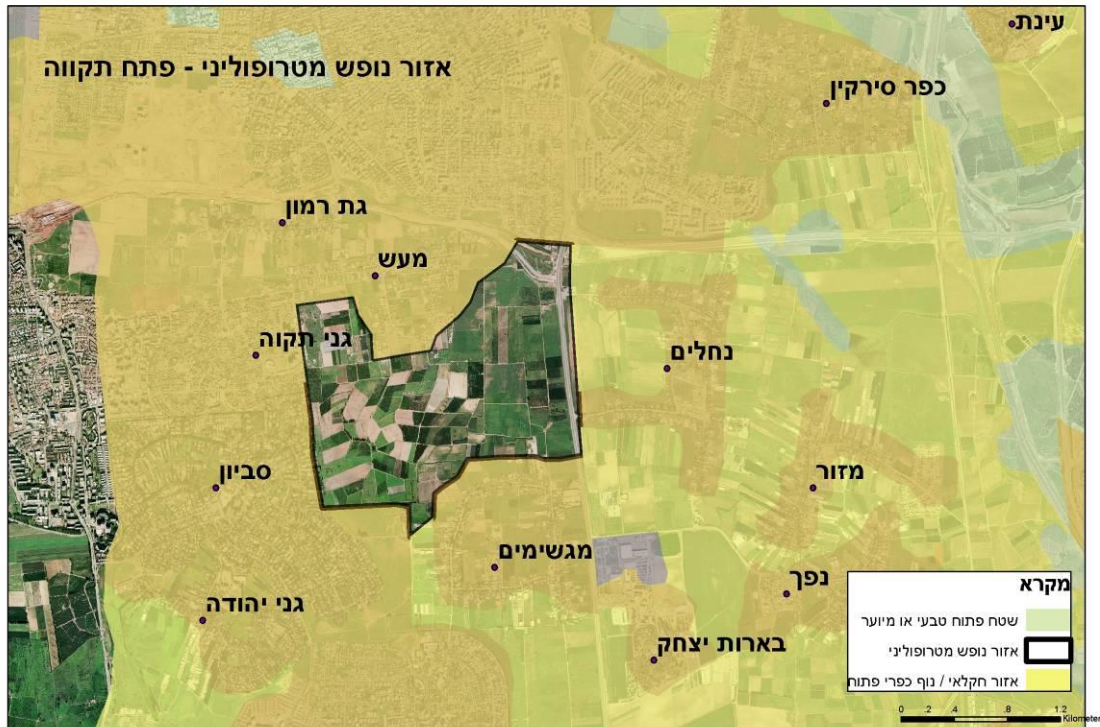
4. הבנייה והפיתוח באזור נפש מטרופוליני יהיו על פי תכניות מפורטות אשר יוגשו כהוראת

תכנית המתאר המקומית או המחוזית חלקית.

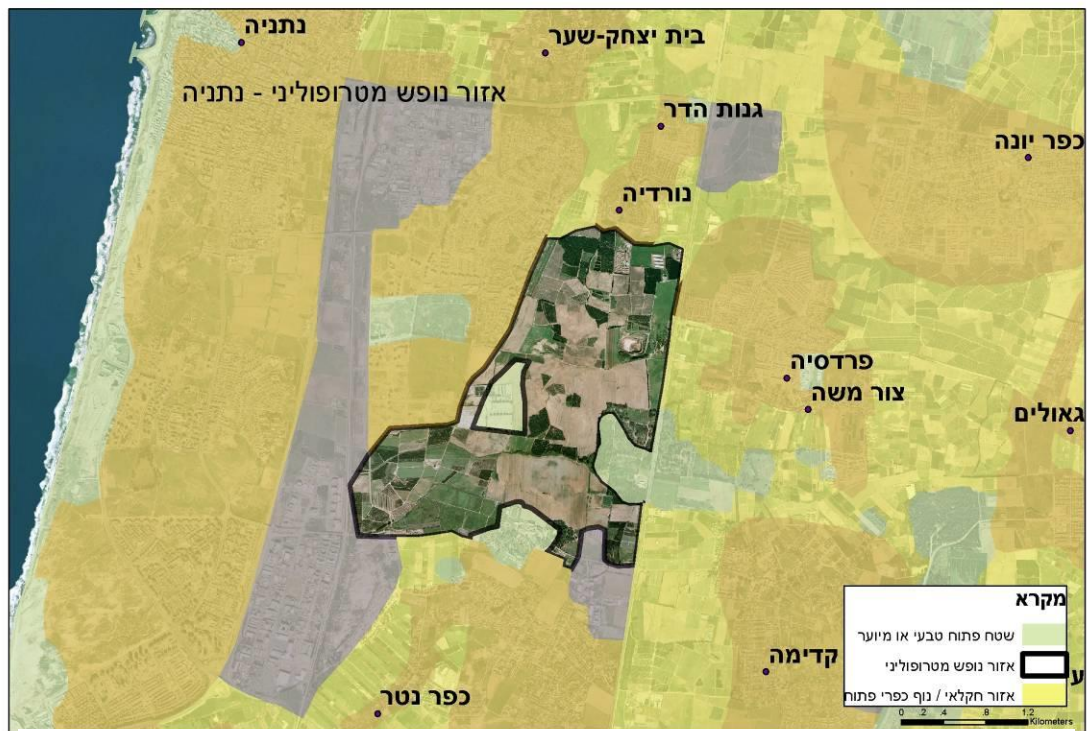
5. התכניות המפורטות יכללו את פירוט המתקנים והמבנים הדרושים לשירות התכליות והשימושים בסעיף 7.6.1 לעיל לרבות הביצוע בפועל של התשתיות, בהתאם להנחיות תכנית המתאר.

6. יהיה זה בסמכותה של הועדה המחוזית לאשר תכנית מתאר מקומית לאזור נפש מטרופוליני הכוללת יעוד שטחים למטרות נוספות ובלבד שייעודם תואם ומשלים אזורי פיתוח גובלים ושסך השטח לבינוי לא יעלה על 15% מכלל השטח המיועד לאזור נפש מטרופוליני.

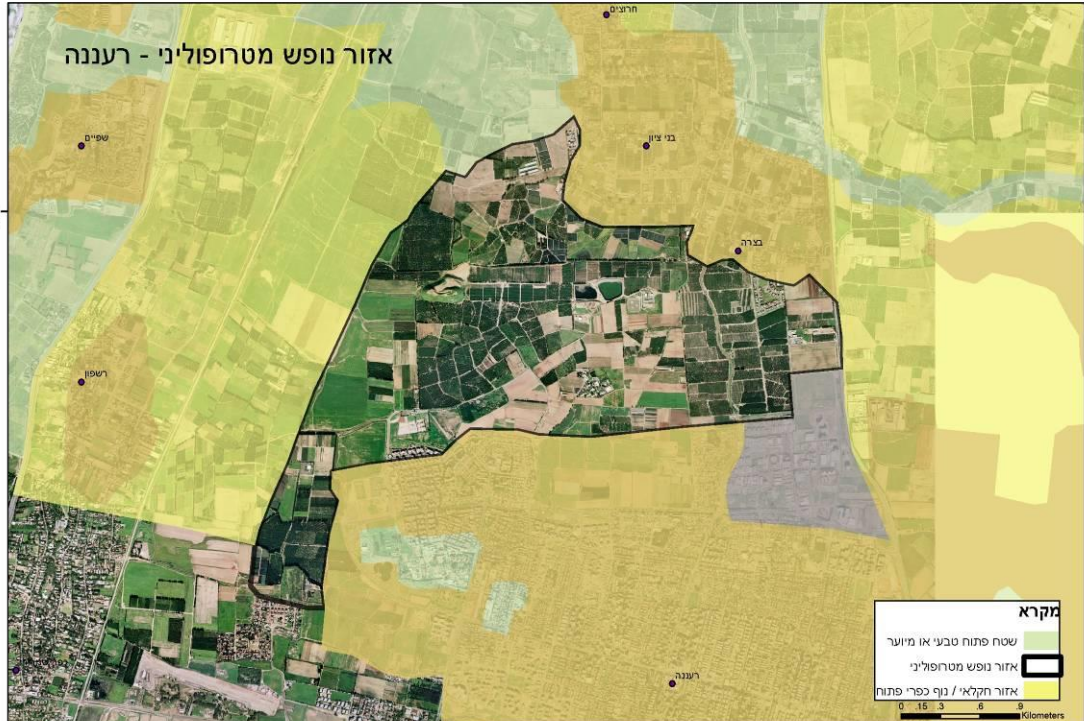
7. לא תאושר תכנית מפורטת באזור נפש מטרופוליני למטרות בינוי, לעיל, בטרם אישור של תכנית המתאר המקומית או המחוזית חלקית לאזור הנופש המטרופוליני, כקבוע בסעיף קטן 1לעיל.

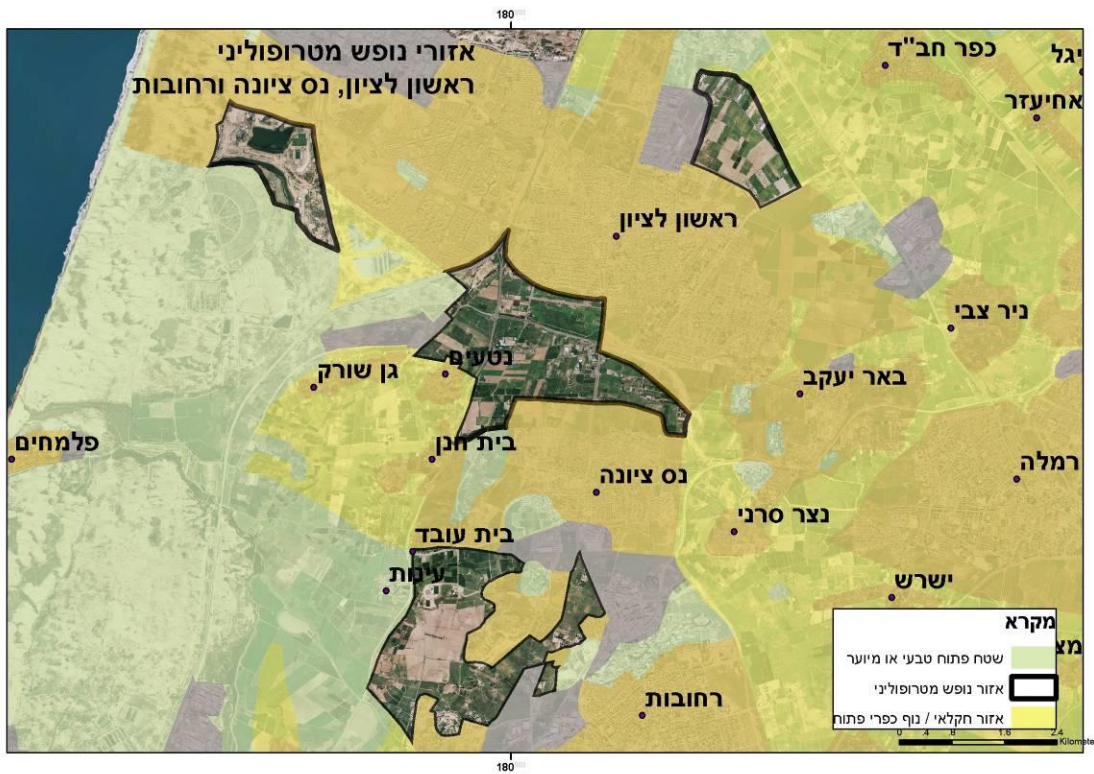
אזור נופש מטרופוליני במזרח המטרופולין, בין פתח תקווה ובנותיה ליישובים החקלאיים הסובבים

אזור נופש מטרופוליני בצפון המטרופולין הגובל בנתניה ויישובים הקהילתיים סביבה

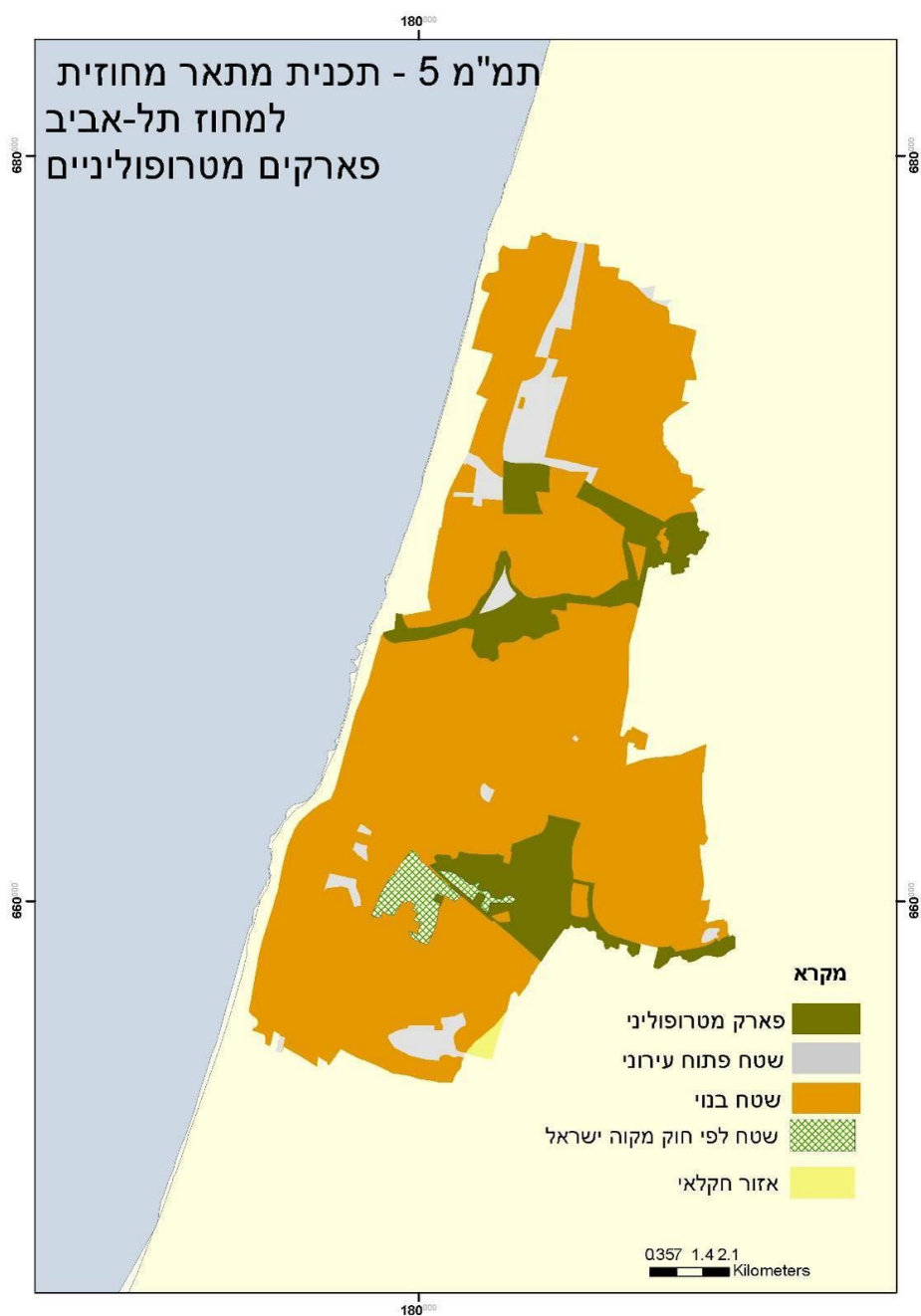
אזור נופש מטרופוליני צפונית לרעננה, שולח זרועה דרומית המתחברת לפארק העירוני האינטנסיבי של רעננה, ויכול להוות המשך רציף וישיר מבחינת שימושי פנאי ובילוי

ארבעה אזורי נופש מטרופוליני, סביב ראשון לציון נס ציונה ורחובות. הפארק המערבי כולל שטחי חולות הסמוכים לשפד"ן, ויתר הפארקים בעלי אופי חקלאי.

הפארקים המטרופוליניים כמענה לצרכי האוכלוסייה

למרות שפת התכנון השונה בתכנית המתאר של מחוז המרכז (אזורי נופש מטרופוליניים), הרי שכוונת הדברים דומה – אספקת מרחבי פנאי ונופש, באיכות, בכמות ובפיזור נאות, על פני שטחו הגדול יחסית של המחוז, וכמענה לאוכלוסייה הרבה השוכנת בו. יש להדגיש כי אספקת שרותי הנופש אמורה להביא בחשבון גם את תושבי מטרופולין תל אביב, המכונס למעשה בהיקפו של מחוז המרכז, ומהווה מבחינה פיסית, חלק בלתי נפרד ממנו.

תמ"מ 5 תכנית מתאר מחוזית למחוז תל אביב

שלוש רצועות אורך, מזרח-מערב, מיועדות כפארקים מטרופוליניים במרכז הגוש הבנוי של מטרופולין תל אביב. יעוד זה כולל את מרבית השטח הפתוח בתחומי המחוז.

א. פארקים מטרופוליניים בדברי ההסבר

בפרק מדיניות השטחים הפתוחים שבתכנית, מוצעים הקמתם וטיפוחם של שלושה פארקים מטרופוליניים כ"מוקדי פעילות הנופש האינטנסיבית ביותר בתחומי המחוז". מתוכם, שניים עוקבים אחר צירי הנחלים המרכזיים באזור התכנון: נחל הירקון ונחל האיילון. במסגרת פרק "טיפוח החזות המחוזית והעירונית" מוצע להגן על שפך הירקון ואזור רידינג כרצועת המשך לגני התערוכה, ולטפח את המוצא ההיסטורי של האיילון לים "כציר ירוק שיהווה ביטוי מרומז לאפיק שנסתם".

ב. הוראות התכנית

שימושים

שימושים ראשיים

שטחי עיבוד חקלאי, שטחים טבעיים, שטחים מגוננים ונטועים, שטחים פתוחים לספורט, לבילוי ונופש, מתקנים להסדרת זרימה וניקוז, צירי הליכה ושבילים לרוכבי אופניים, ריהוט רחוב, שילוט ותאורה.

שימושים נוספים

- א. מתקנים ומוקדי פעילות מיוחדים לנופש, שעשועים, ספורט ותרבות.
- ב. שימושים לצרכי הסעדה, בידור ובילוי, הנמצאים בזיקה לפארק המטרופוליני.
- ג. מבני שירות למשתמשים בפארק ולאחזקתו השוטפת.
- ד. מבני חקלאות ומשק לשירות מוסד חינוך חקלאי, הנמצאים בזיקה ישירה לפעילותו.

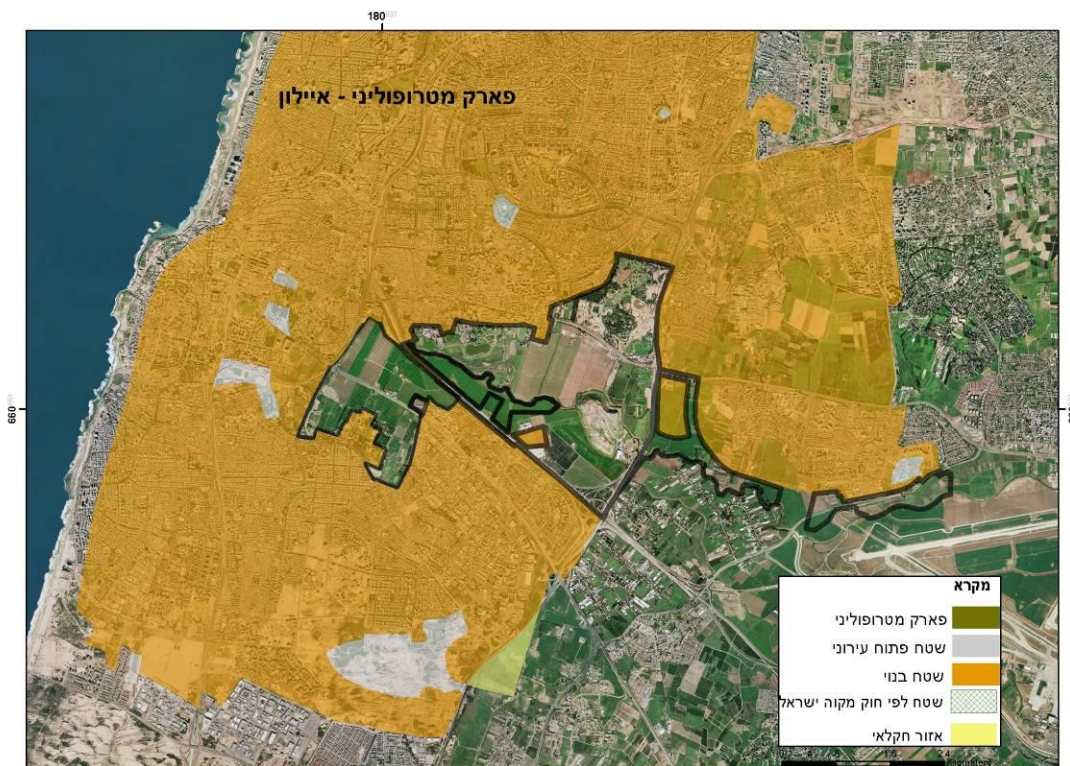
הוראות מיוחדות לאזור

- א. בחלק הפארק המטרופוליני התחום בתשריט בסימון גבול תכנית מתאר מחוזית חלקית, לא יפקיד מוסד תכנון תכנית, בטרם תאושר תכנית מתאר מחוזית חלקית לשטח הפארק כולו.
- ב. על השטחים המסומנים כפארק מטרופוליני ואשר אינם כלולים בתכנית מתאר מחוזית חלקית, יחולו הוראות פארק עירוני ראשי לעת הכנת תכנית מקומית בשטחים אלה. בתכנית המקומית, תובטח נגישות מרבית של הציבור לשטחים פתוחים.
- בשטח מוסד חינוך חקלאי, תיערך תכנית מקומית בזיקה ישירה לפעילות המוסד. נגישות הציבור לשטחים פתוחים, תוסדר ותאושר על - ידו.
- ג. בשטח לפארק מטרופוליני המסומן בתשריט כשטח לפי חוק מקוה ישראל, לא תאושר תכנית המשנה יעודים מאלה הקבועים היום, אלא בהתאם לחוק מקוה ישראל ורק לאחר שתאושר תכנית מתאר מחוזית חלקית לשטח הפארק המטרופוליני כולו.

הפארקים המטרופוליניים במחוז ת"א מרוכזים ומכונסים על פני שטחים גדולים – יחסית, ואמורים לתת מענה מקובץ ואינטנסיבי לאוכלוסיית המחוז ולאוכלוסיית מחוז המרכז הנמצאת בסמיכות

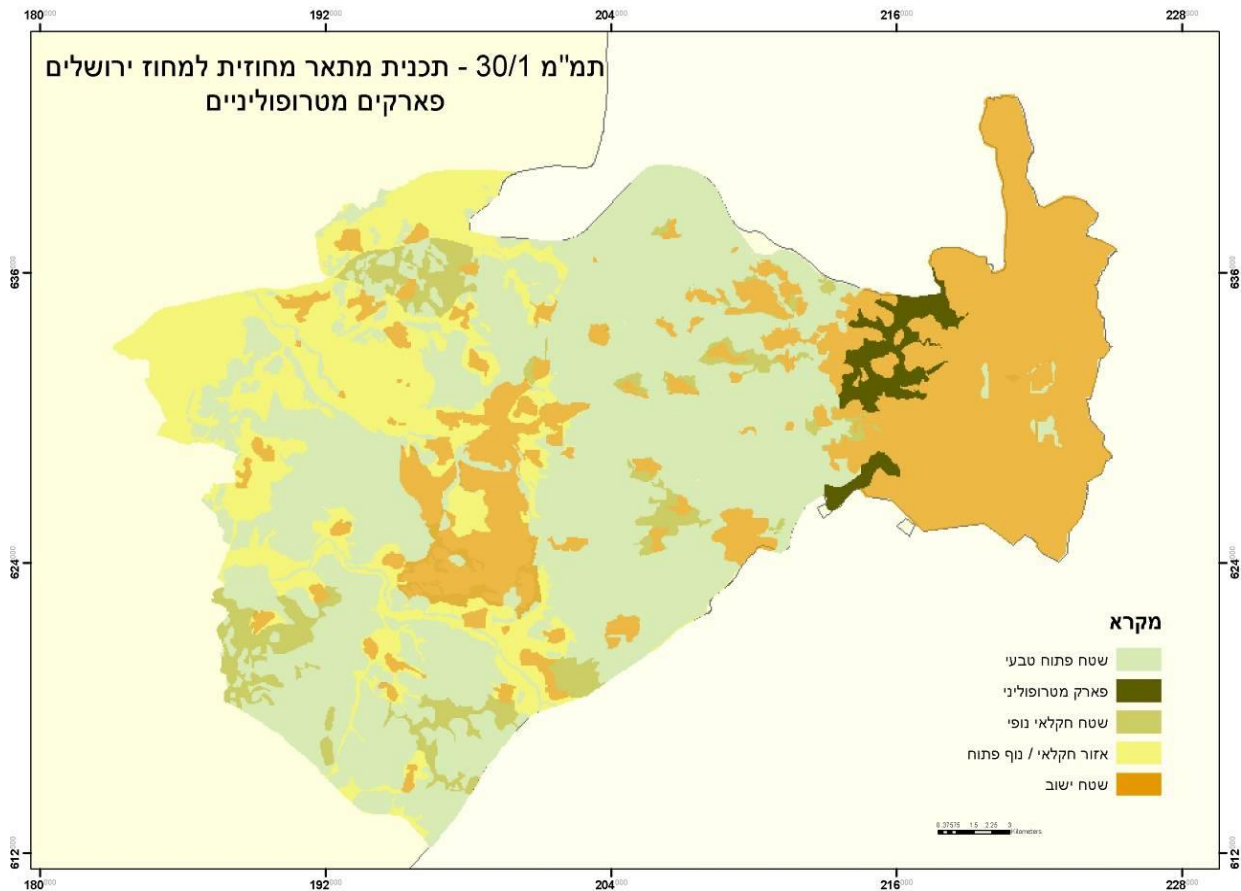

שתי הזרועות הצפונית של הפארקים המטרופוליניים של תל-אביב. הדרומי מפותח ואינטנסיבי – פארק נחל הירקון, והצפוני – הקרוי רצועת הנופש, בתהליכי התהוות

פארק איילון, השער הדרומי למטרופולין תל אביב. שטח מגוון הכולל את אתר סילוק האשפה חירייה, נחל איילון העובר במרכזו, שטחי חקלאות ותיקים של בית הספר מקווה ישראל, פארק עירוני – דרום, וביניהם שטחי חקלאות נטושה.

תמ"מ 30/1 תכנית מתאר מחוזית למחוז ירושלים

הפארקים המטרופוליניים של ירושלים כמעין טבעת ירוקה ואיכותית המתווה את גבולה המערבי של העיר

א. פארקים מטרופוליניים בדברי ההסבר

תכנית המתאר החדשה למחוז ירושלים קבעה מרחב גדול (כ- 10,000 ד') כפארק מטרופוליני. השתרעותו של פארק זה תהיה בנחל שורק, מסביב ליישוב בית-זית, בעמק הארזים ועד לעין-כרם בדרום. שטח זה תוחם גם את הבינוי בחלק האורבני של העיר כלפי מערב.

פארק מטרופוליני מערב ירושלים

פארק מטרופוליני מערב ירושלים נמצא במבוא הראשי לירושלים, כחולייה עירונית-כפרית המחברת את העיר עם המרחב הכפרי הפתוח הסובב אותה. המרחב נשען על העורף האורבני של ירושלים וסמוך לאזור המיוער הפתוח ממערב. לשטח אופי פתוח ואווירה פסטורלית. ומצויים בו מספר אתרים נקודתיים, המוסיפים על ערכו התיירותי. כיום אין כל חיבור בין מוקדי הנופש והתיירות בפאתי ירושלים; קשירתם למערך תיירותי אחד תיצור יתרון של גודל ורציפות.

החלקים העירוניים הקשורים למכלול נמצאים בהמשך לכביש העולה מעין כרם לירושלים, ובהם הכפר עין כרם, שהוא אטרקציה תיירותית מרכזית בירושלים, מתחם הר הרצל, "יד ושם", מורדות הר הרצל, יער ירושלים ועד מרכז ציפורי - כל אלה מהווים מכלול תיירות אחד. בסמוך לתוואי כביש הטבעת המערבי שוכן בית הספר החקלאי עין-כרם, על גדות המאגר המלאכותי של בית זית. למתחם בית הספר יש פוטנציאל משמעותי להפוך למרכז מלונאי המשתרע על שטח נרחב. המתחם שוכן לגדות אגם מלאכותי, מאחורי סכר בית זית, ובסביבתו אפשר להקים אטרקציות תיירותיות: אתרי ספורט, שירותי הסעדה, טיילת ואתרי פיקניק. סביבות האגם יחד עם אטרקציה או מתחם אכסון תיירותי בשטח בית הספר החקלאי יהוו עוגן תיירותי ממערב לעיר.

אפיק הנחל ומאגר בית זית נמצאים במצב של הזנחה, ללא תשתיות לקליטת מבקרים וללא טיפול נופי-חזותי ראוי לשמו. מדובר בשטחים בעלי פוטנציאל גבוה בתחום של נופש בחיק הטבע: אפיק נחל, מאגר מים גדול בשטח של כ-200 דונם ושטחים נרחבים מסביבם, שבהם ניתן עדיין למצוא שרידי טרסות, צומח טבעי ומטעים.

נחל שורק והמאגר יהוו מוקד מרכזי נוסף לבילוי בחיק הטבע - בשילוב פעילות לחוף אגם. סכר אגם בית זית ישמש כגשר במסלול הליכה רגלי, היוצא מעין כרם ויורד לכיוון נחל שורק, עד לבית הספר החקלאי. על פני הסכר אפשר להקים בית קפה או מסעדה, אל מול הנוף הציורי של עין כרם ושל האגם שלמרגלות הסכר. ניתן לשקם את המאגר ולהבטיח בו מים לאורך השנה כולה (איטום ביריעות פלסטיק, תוספת מים שפירים שיוקצו למאגר וכו'). הפארק המטרופוליני, בסדר גודל של כ-4000 דונם, יהווה שטח ירוק מעשה ידי אדם, הכולל אטרקציות תרבותיות ומסחריות, המשולב בערכים טבעיים, מוקד מרכזי לפעילות פנאי לתושבי המטרופולין ולבאים בשערי העיר.

ב. הוראות התכנית

תכליות מותרות

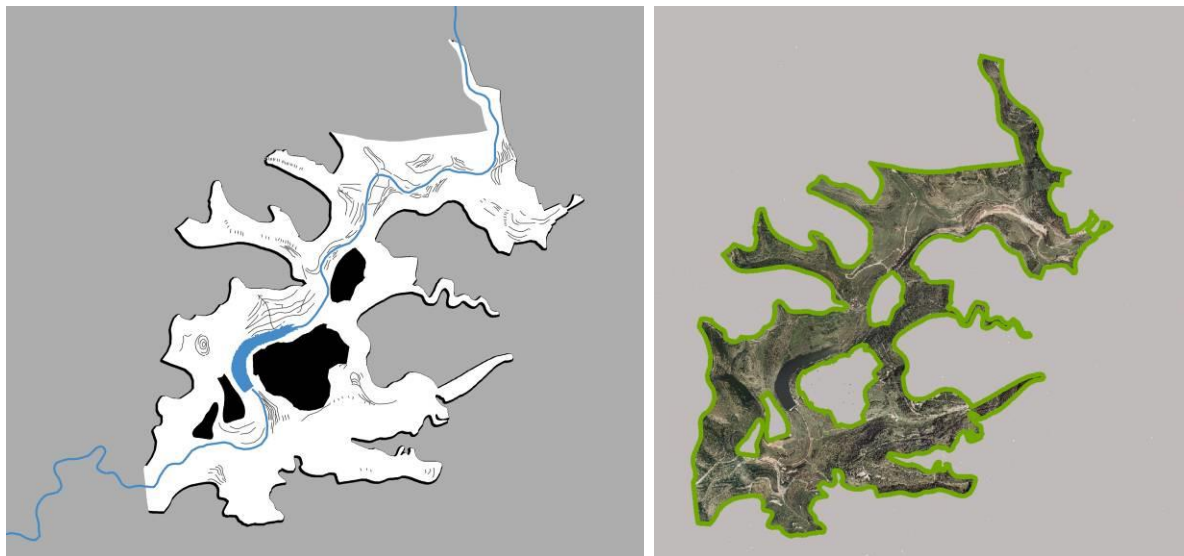
עיבוד חקלאי, מתקנים לחינוך חקלאי, שטחים טבעיים, מגוונים ונטועים, שטחים פתוחים, שטחים לבילוי ולפנאי, מתקנים ומוקדי פעילות מיוחדים לנופש בחיק הטבע, מתקני ספורט ותרבות, הסעדה ומתקני בילוי הנמצאים בזיקה לפארק, שירותי תיירות, אחסון תיירותי, מבני שרות למשתמשים בפארק ולאחזקתו השוטפת, תשתיות הנדסיות אשר לא ניתן להעבירן אלא בתחומי הפארק, דרכי גישה וחניה, וכן כל הנדרש לתפקודו של הפארק ולרווחת המבקרים בו.

הוראות והנחיות

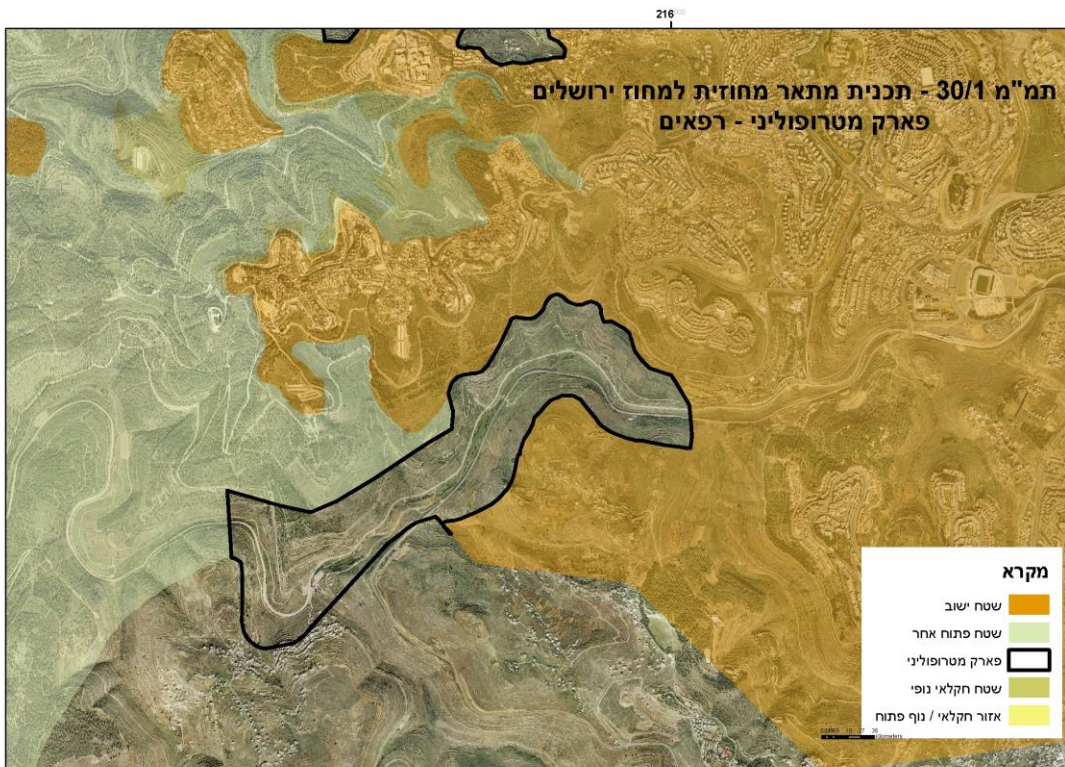
1. תכנית מקומית בתחום הפארק המטרופוליני תופקד רק אם הינה **תכנית מתאר כוללת לשטח הפארק, או תואמת מסמך מדיניות כולל לשטח הפארק, שאושר על ידי הועדה המחוזית**. ניתן יהיה לחלק את שטח הפארק למתחמים למטרות אלה על פי שיקול דעתה של הועדה המחוזית.
2. התכנית המתארית או מסמך המדיניות יכללו עקרונות פיתוח נופי והוראות בנושאים המפורטים להלן:
 - ב. הוראה המבטיחה את **רציפות השטחים הפתוחים וכן מעבר חופשי** ברוב חלקי הפארק **למעט שטחים חקלאים מעובדים**.
 - ג. הוראה בדבר **מזעור ההשלכות הסביבתיות** הנובעות מתשתיות הנדסיות.
 - ד. הוראות בדבר שלביות הביצוע.
 - ה. הוראות בדבר **תנאי הנגישות** ומערכות הכבישים מאזורי המגורים הסמוכים.
3. על אף הרשום בסעיף 6.8.1 לעיל, באזור המסומן בתשריט כשטח לאחסון תיירותי בתחום הפארק המטרופוליני ניתן יהיה בתכנית מתאר כוללת לכל שטח הפארק לאתר שטח לאכסון תיירותי. תכנית כאמור תקבע את מיקומו המדויק והיקפו ובתנאי שימוקם בצמידות לתשתיות קיימות.

הפארק המטרופוליני כמענה לצרכי האוכלוסייה

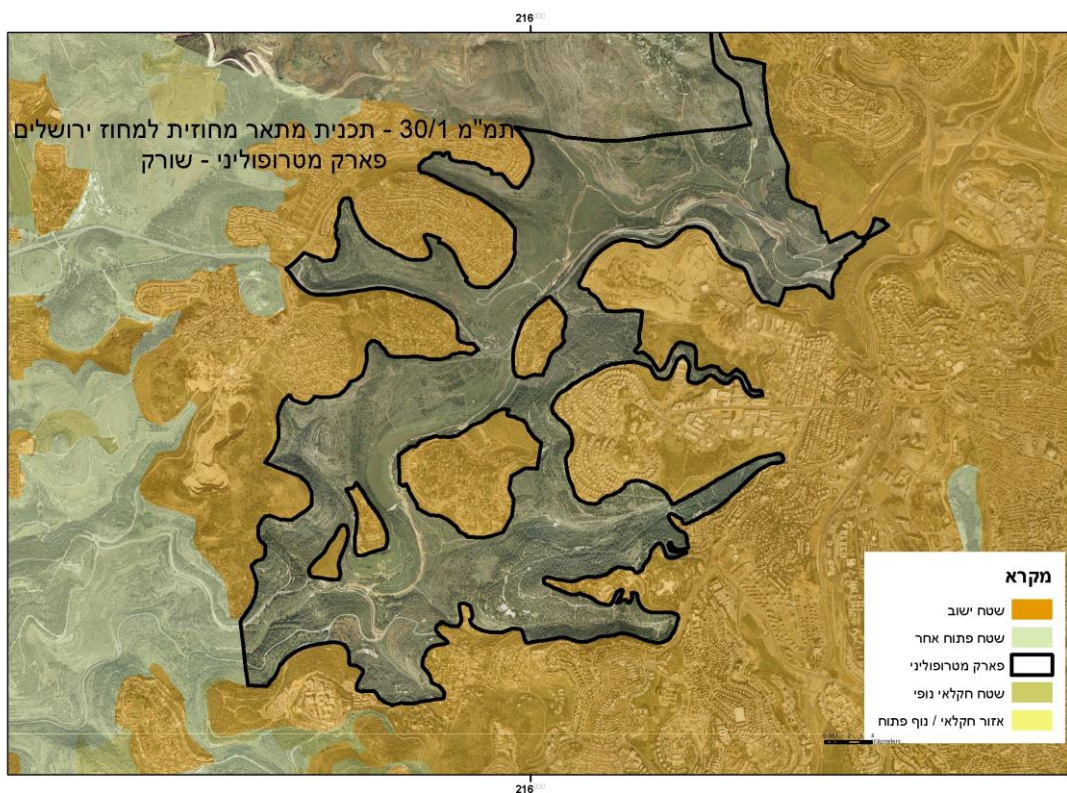
פארק מטרופוליני מערב ירושלים הינו היחיד מסוגו על פני מרחב גדול ואוכלוסייה רבת היקף. הפארק אמור לשרת אוכלוסייה של כמיליון נפש – ביישובים הסמוכים, ובראשות ירושלים ובית שמש, וכמה מאות אלפי נפש במעגלים רחבים יותר – הסמוכים אף הם לפארק – מודיעין, רמלה, לוד, ועוד. הפארק אמור לשרת גם את תושבי גוש דן, בספקו להם עניין ודימוי שונים ומיוחדים, וכן את תושבי כלל המדינה ותיירים, בעלותם לירושלים.

מתווה הפארק המטרופוליני מערב ירושלים: נחל שורק, מאגר בית זית והשטח החקלאי המטורס המשתפל אל הנחל.

גבולותיו של הפארק המטרופוליני רפאים בדרום מערב ירושלים על פי תמ"מ 30/1 כשטח פתוח לאורך תוואי נחל רפאים, כ"אצבע" ירוקה המקשרת בין השטח הבנוי והפתוח בגבולה הדרומי של העיר

אגן נחל רפאים

נחל רפאים שולח יובלים לכיוון צפון, לתחומי השכונות הדרומיות. החשובים בהם הינם נחל מנחת, נחל רחביה, נחל בזק, נחל חובבי ציון ונחל המצלבה. בנחל מנחת הוקם גן החיות התנ"כי, מול עין יעל, למרגלות המדרון הדרומי של שכונת משואה. זוהי דוגמא טובה לשימוש נכון בציר הנחל החודר אל העיר, בפיתוח פארק עשיר בתכנים ובפעילות, המהווה חוליה בקשירת העיר אל המרחב הפתוח הסובב אותה - אגן נחל רפאים עצמו.

החיבור בין נחל רחביה לנחל רפאים נחסם על ידי אצטדיון טדי וקניון מלחה. עם זאת להמשכו של הנחל, המתפצל ליובלי משנה יש חשיבות עירונית פנימית (ראה בהמשך). במקרה זה, קו המגע העירוני אבד, וניתן לרמיזה לבד בטיפוח ועצוב שטחים ירוקים סביב קניון מלחה והאצטדיון.

אפיק נחל רפאים

נחל רפאים עצמו חודר אל תוך העיר, ומסתיים בקו פרשת המים הארצי, סמוך לתיאטרון החאן. מהלכו כאן הוא עירוני מובהק, לאורכה של מסילת הברזל, ומשני צידיו שכונות מגורים.

רצועת הנחל, למרות רוחבה הצר, עשויה לשמש גם כאן שדרה עירונית ירוקה, לאורך מסילת הברזל. שדרה ירוקה המציינת את אפיקו של נחל מרכזי בהרי ירושלים, וחדירתו לתחום העיר, עד לקו פרשת המים הארצי. שדרה עירונית ירוקה זו, תהווה מוצא לטיולי המשך בפיתולי אפיק נחל רפאים, בהרי יהודה.

3. תיאור העבודה

מיקוד וקווי תכנון ראשוניים לאתרים נבחרים

הפרק מתאר שני חקרי אירוע שבהם גובש מודל של חקלאות נופית, המשולבת בפארק מטרופוליני. שני חקרי האירוע שנבחרו, פארק איילון במחוז מרכז ופארק נחל שורק במחוז ירושלים, מהווים דוגמא לפארק מטרופוליני המתוכנן בסמוך לעיר, ובו מוצעות מסגרות של שטחי עיבוד או פעילות חקלאית, העשויות להשתלב בפארק. בכל אחד מחקרי האירוע הושם דגש על איכויותיו וסגולותיו של המקום, שיש להן ביטוי בחקלאות. דגש נוסף ניתן להיסטוריה ההתיישבותית וערכי היסטוריה ומורשת המיוחדים לסביבה בה נמצא הפארק.

3.1 פארק איילון

תאור כללי

פארק איילון הינו שטח פתוח ברובו, המשתרע על פני 8,000 דונם במרכזו ודרומו של מטרופולין תל-אביב. פארק זה עתיד להיות הריאה הירוקה המרכזית של אוכלוסיית מטרופולין תל אביב, אשר תמנה כ-3.5 מיליון איש עד שנת 2020. חלק ניכר ממנה הם תושבי תל אביב רבתי, אשר מתגוררים סביב הפארק. הפארק מהווה גם את שער הכניסה הדרומי למטרופולין: בדופן אחת עובר כביש מס' 1, כביש מזרח-מערב המרכזי בארץ, ובצידו האחר, כביש צפון-דרום המרכזי בארץ, כביש מס' 4. שני הכבישים נפגשים בפינה הדרום מזרחית של הפארק.

שמו של הפארק נגזר משמו של נחל איילון העובר במרכזו, והפרט הבולט בו ביותר הינו הר הזבל חירייה, המתנשא לגובה רב, והינו נקודת ציון בולטת בנוף המישורי החקלאי המשתרע סביבו.

תכנית הפארק כוללת שני מתחמים עיקריים, שניהם בעלי אופי חקלאי בולט: המתחם הראשון, בית הספר החקלאי מקווה ישראל, הכולל 3,000 דונם של מבנים ואדמות בית הספר החקלאי הראשון, המוגן על פי חוק. מתחם זה יעשיר את הפארק בתכני חקלאות והתיישבות. המתחם השני, כ-5,000 דונם הכוללים את הר חירייה, פארק דרום – פארק עירוני אינטנסיבי, תוואי נחל איילון הזורם לאורכו של הפארק ואתר ארכיאולוגי וסביבם אדמה חקלאית מעובדת.

סקירה היסטורית - חקלאות בפארק איילון

במהלך המאה ה-19 החל אזור האיילון וסביבתו להתפתח מבחינה חקלאית. בתחילת התקופה היו הגידולים והשטחים המעובדים מרוכזים בסמוך לנחלים ובקרבה לכפרים. פרדסי יפו התפשטו מזרחה לאזור האיילון והגיעו לשיא בתקופת המנדט. בסמוך לכפרים, בעיקר היו גידולים מסורתיים לשימוש ביתי כמו גני ירק, בוסתנים, גפנים ומטעי זיתים.

הנתונים על פיתוח חקלאי באזור זה מצויים כבר במפת ז'קוטן מימי מסעו של נפוליאון לארץ (1799). במפה זו מופיעים שטחים רבועים – מעיין חלקות, משני צידיו של נחל (כנראה איילון). צליינים ותיירים שבקרו באזור במאה ה-19 מדווחים כי באזור הכפר הערבי יאזור בוסתני תאנים, צברים ומטעי זיתים.

בית הספר מקווה ישראל שהוקם ב-1870, הביא לשינוי בולט באזור, על ידי הכנסת גידולים חדשים ועיבוד אינטנסיבי של הקרקע. בשנת 1930 כללה מפת בית הספר החקלאי מטעים רבים, רפת לול עופות מכוררת וגן ירק. חלקותיו הצפוניות של בית הספר שמשו לגידולי בעל ורעיית צאן.

במהלך המאה ה-19 החל האזור להתפתח באופן מואץ, בשל הקרבה לתל אביב – יפו. הפעילות החקלאית כללה בעיקר פרדסנות, התפשטות פרדסי יפו מזרחה, לאזור האיילון. בתקופת המנדט הגיע גידול ההדרים לשיא, והשטח כוסה כמעט כולו בהדרים. כיום מרבית שטחי הפארק הינם שטחים חקלאיים, חלקם נטושים וחלקם פעילים.

תכנית מתאר מחוזית חלקית תמ"מ 5/3

שטחו של פארק איילון הינו שטח גלילי, אינו שייך לרשות מקומית, אלא נמצא תחת שיפוט של הועדה המחוזית מחוז תל אביב. העיקרון הסטטוטורי עליו מבוססת התמ"מ, הינו הגדרה מחדש של כל האדמות החקלאיות שקיימות במתחם הפארק, למעט אדמות מקווה ישראל, כ"עתודה לשימושי פארק". הצורך בהגדרה מחדש נבע ממורכבות ומגוון חוזי החכירה הקיימים. עיקרון מוביל שני הוא יישומה ההדרגתי של התכנית, הכולל מתן אפשרות **לכל חוכר קרקע להמשיך ולעבד את האדמות שבחזקתו** עד לפקיעת חוזה החכירה שלו. כתוצאה מכך, **חלקות גדולות בתוך הפארק יעובדו באופן פרטי עוד שנים רבות**. תכנית המתאר החלה בשנת 1998 ואושרה בשנת 2004.

הרקע להכנת התכנית

פארק האיילון הינו אולי המרחב הפנוי האחרון בקנה מידה המטרופוליני המרחב תל-אביב, אשר ניתן עדיין לשומרו כמרחב פתוח וירוק. המטרה העיקרית בהקמתו היא יצירת מוקד לפעילויות נפש ופנאי לאוכלוסיית מטרופולין תל אביב, ובעיקר לתושבי חולון, בת ים, אזור והשכונות הדרומיות של תל אביב.

פארק איילון מהווה כניסה לתל אביב, למגיעים בכבישים הראשיים מדרום ומזרחה. התכנית מדגישה את היותו ציון דרך (Landmark) אשר יציין את השער למטרופולין תל אביב, ויאפשר לחולפים בכביש מבט לנופו של הפארק, ולחגורת הצמחייה המגוונת המקיפה אותו.

נחל איילון יהווה את חוט השדרה של הפארק ויחבר בין נקודות בעלות עניין כמו הר חירייה והמצפה בראשו, האגם ואטרקציות המשתלבות בו. התכנית מציעה שילוב הנחל בפארק בתקופת יובש - קיץ, ובתקופת הצפה - חורף, על ידי תכנון אגמי מים מרכזיים בנתיב הנחל. אגמים אלו סייעו בפתרון בעיית ההצפה של נתיבי איילון והשכונות הדרומיות של תל אביב ויוסיפו ערך ומשמעות לפארק. האגמים ישמשו כמקור מים לאחזקת הפארק עצמו בתקופות יובש.

הר הפסולת, חירייה, יהפוך לציון דרך משמעותי ומרשים בכניסה לתל אביב, כאשר ילבש צורה דרמטית של הר דמוי פירמידה, מכוסה צמחייה מגוונת וצבעונית, ולמרגלותיו תיאטרון פתוח רחב ידיים.

המרכיבים הקיימים בפארק, האתרים הארכיאולוגיים, **השדות החקלאיים**, מבני בית הספר מקווה ישראל, הקרבה לפארק הספארי, שולבו בתכנון כולל, תוך הדגשת מאפייניהם הייחודיים. גבולות הפארק, במפגש עם כבישים קיימים ואזורים בנויים, הם הבסיס לשילוב הפארק עם סביבותיו, גבול הפארק לאורך הכבישים הראשיים יראה כסוללה מוגבהת המכוסה צמחייה עשירה, המבודדת את הפארק מהמולת הדרכים, ומאפשרת הצעות מזמינות לתוכו. בנקודות המפגש בין קצות הפארק לדפנות האורבניות ייתן הפארק שירותים ציבוריים החסרים לאזורים אלו, כגון: מתקני ספורט ומתנ"סים, ויעלה את איכות החיים של התושבים בישובים הסמוכים אליו. במעגל הראשון, דרום תל אביב ובנותיה, ובמעגל הרחב יותר - תושבי המטרופולין כולו.

מבנה הפארק

שטח הפארק תחום ומוגדר באופן ברור על ידי טבעת היקפית, אשר תהיה מוגבהת מן הפארק ומן הכבישים הסמוכים לו, ותכלול דרך פנימית הסובבת את הפארק, אשר תשמש נקודת מוצא לכניסות אליו. ההגבהה תיצור חיץ ויזואלי ואקוסטי, בהפרידה את שטח הפארק ממערכת הכבישים הסובבת.

הטבעת ההיקפית המוגבהת תצור מקווה מים גדול לקליטת מי שיטפונות, באירועי גאוויות הצפויים בנחל איילון. במרכז הפארק מציעה התכנית הקמת אגם אשר ישמש פעילויות פנאי ונופש בתוכו ולצידו.

השטחים הפתוחים בפארק משלבים יעודים אקסטנסיביים ואינטנסיביים. הטבעת ההיקפית תרכז סביבה את מוקדי הפעילות האינטנסיביים. זהו השטח הנגיש ביותר, היוצר מגע מידי וקרוב עם המערך האורבני הסמוך, בשטח זה ישולבו מעט שטחים לבניית שירותים לפארק כמו כניסה, שירותים, מסעדות, וכד', כאשר סה"כ השטחים הבנויים יהיה מינימלי - פחות מעשירית האחוז. השטח האקסטנסיבי הינו מרחב גדול ורציף במרכז הפארק.

שטח התכנית כולל אתר פסולת לשיקום "חירייה", המוצע כאלמנט ייחודי ובולט בפארק. התכנית מציעה "צביעת" הר חירייה בכתמי צמחייה שיבלטו למרחוק, ומיקום נקודות תצפית, תיאטרון פתוח ועוד, על גבי ההר המשוקם.

אזור "מקווה ישראל" כלול בתכנית הפארק. **בית הספר החקלאי** מוצע לשיקום ושימור, ולהמשך הפעילויות החינוכיות - חקלאיות, אשר להן הוא משמש כיום, או דומות לו כמו לימודי סביבה וכד' היכולים גם להתחבר לתופעת "חירייה". השטח החקלאי של מקווה ישראל מיועד לשרת את פעילויות בית הספר ואת המבקרים בפארק וב"מקווה", הכל כפוף לחוק "בית הספר החקלאי מקווה ישראל התשל"ו 1976".

התכנית מגדירה אזור לבינוי שיהווה מנוף כלכלי להקמת הפארק. על חלק משטחי "חוות שלם", מזרחית לשכונת ידידיה, לאורך דרך לוד ברצף אורבני לציר אור יהודה שכונת הארגזים, זאת גם כמנוף לחיזוקן של שכונות דרום תל-אביב.

מטרות התכנית

1. יצירת פארק מרכזי – מטרופוליני לדרום מחוז תל אביב, שיהווה כניסה ושער הולמים למטרופולין תל-אביב.
2. שמירת אופיו ושימור המורשת של בית הספר החקלאי "מקווה ישראל", תוך מתן אפשרות להקים מוסד אקדמי בתחום בית הספר.
3. קביעת עקרונות לשיקום ולשמירת שטח לפשט הצפה לנחלים איילון ושפירים.
4. יעוד שטח הפארק ל"שטח חקלאי - עתודה לפארק".
5. קביעת תנאים לשינוי יעוד מ"שטח חקלאי עתודה לפארק" למטרת פארק

שטח אקסטנסיבי

השטח המסומן בתכנית בירוק כהה מיועד לשטח אקסטנסיבי וניתן להתיר בו בתכנית מקומית. בתכנית מפורטת את השמושים הבאים:

- **עבוד חקלאי (ללא מבנים חקלאיים).**
- שטחי מרעה טבעי או מוזרע בבעל או שלחין.
- יער, חורשות, מדשאות, אזורי פיקניק.
- פשט הצפה.
- נקודות מידע.
- שבילי עפר להולכי רגל, לשבילי אופניים, לתחזוקה ולנגישות רכב חרום.
- מתקני תשתית שמוסד התכנון שוכנע שיש הכרח להציבם בשטח זה.
- מתקני משחקים ומבני שרותים ציבוריים.

אזור בית הספר החקלאי "מקווה ישראל"

השטח המסומן בתכנית בירוק צהבהב יועד לשטח לבית הספר החקלאי "מקווה ישראל"

ויותר בו השימושים הבאים:

- עבוד חקלאי
- מבנים חקלאים הדרושים במישרין לצורך גידולים חקלאיים או גידול בבעלי חיים (משתלות, חממות, לולים, דיר לצאן, מכון חליבה וכד').
- דרכי עפר להולכי רגל, לשבילי אופניים, לתחזוקה ולנגישות.
- פעילות פנאי ונופש הקשורה בחקלאות, כגון הדגמת תהליכי עיבוד מסורתיים וחדשניים.
- גן בוטני

אלמנטים צמחיים יכולים לשמש לעצמם כנקודות מוקד אטרקטיביות, במסגרת יעודיו הספציפיים-ציבוריים של הפארק, אם בנפרד ואם בצמידות לפונקציות אחרות.

לדוגמא, **הצגת יחידות חקלאיות עתיקות ומודרניות, במשותף עם "מקווה ישראל"**.

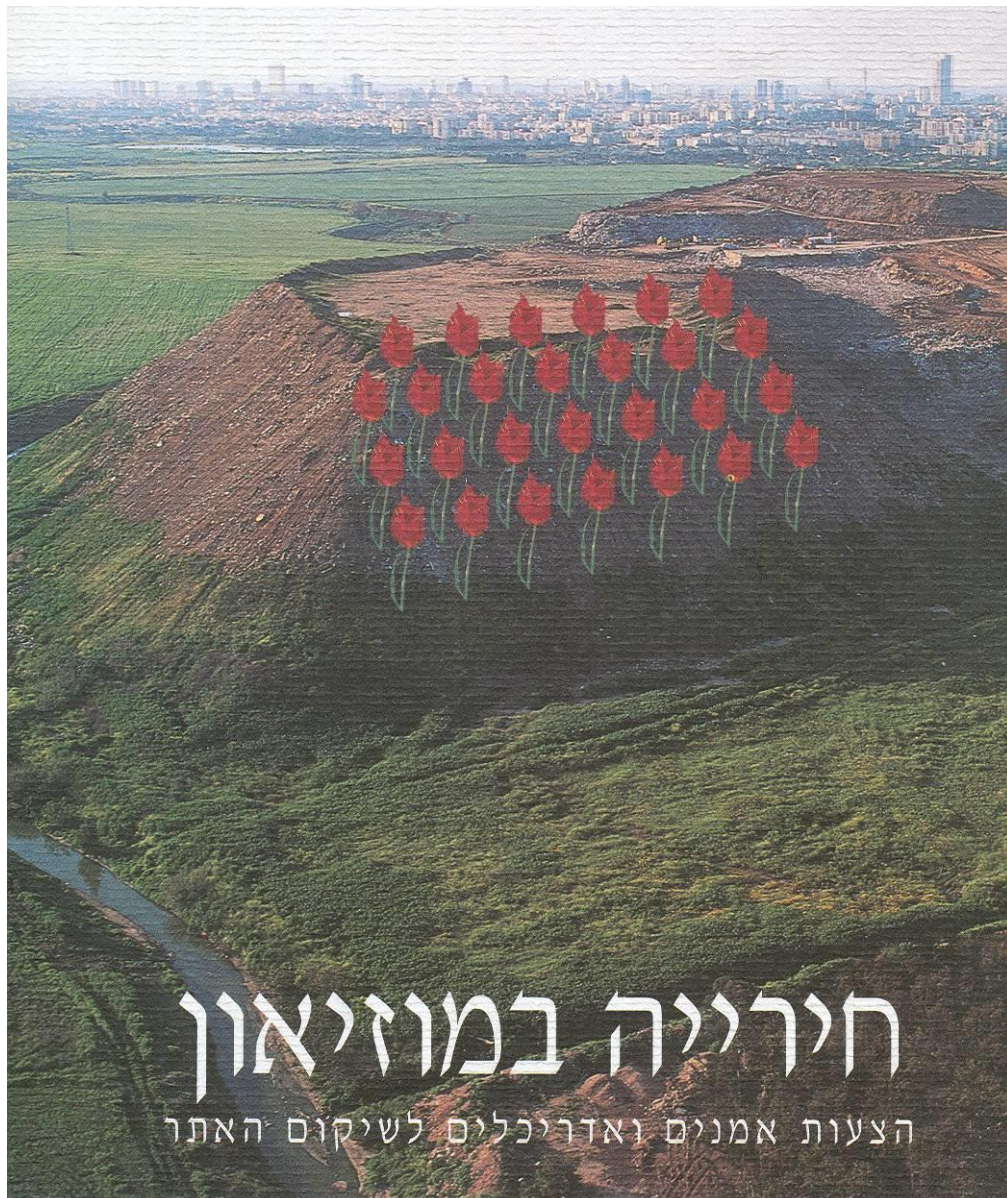
במקווה ישראל מצוי הגן הבוטני הראשון בארץ. שם גם נלמדה ופעלה 'חקלאות האיכרים'. אפשרי לתחום בשולי הפארק חלקות קטנות לגידולי קייץ "דקורטיביים" (חמניות, כותנה), מיקשאה לדוגמא, מטע קטן של פפיה, פרדס לדוגמא (תפוזי ה'שמוטי' = Jaffa oranges, ראשיתם באזור זה). יתכן, אפילו, להקצות חלקות לגידול פרחים ל"מכון וולקני" השוכן דרומית לפארק.

תערוכת חירייה במוזיאון 1999

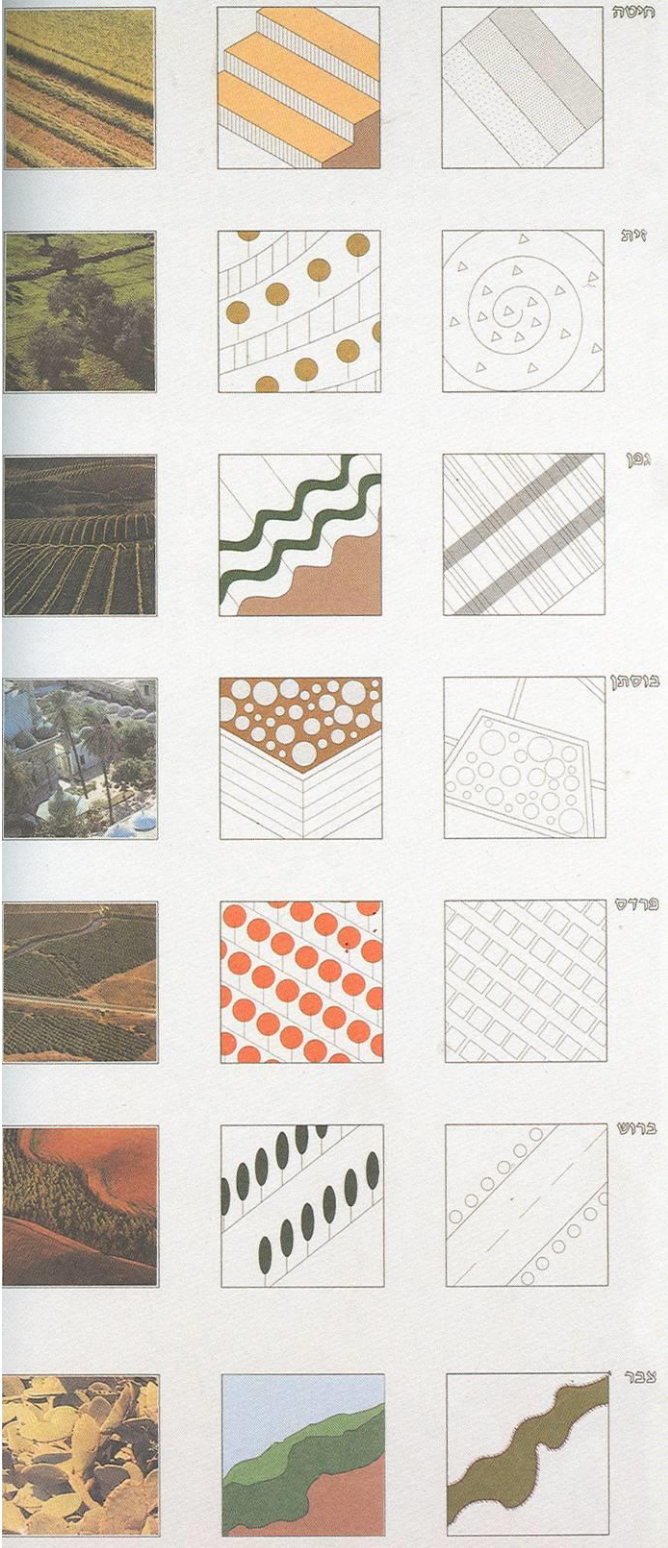
תערוכת "חירייה במוזיאון: הצעות אמנים ואדריכלים לשיקום האתר" התקיימה במוזיאון תל-אביב לאומנות בין נובמבר 1999 לאפריל 2000, ביוזמתה של קרן ברכה, ונאצרה על ידי ד"ר מרטין וייל, מנהלו לשעבר של מוזיאון ישראל.

מטרת התערוכה הייתה להציג הצעות של אמנים ואדריכלים מהארץ ומחוצה לה, לשיקום אתר חירייה והפיכתו מזבלה לאזור נופש עבור אוכלוסיית המטרופולין.

ההצעות השונות כללו ביקורות חברתיות, רעיונות אוטופיים וזוויות ראייה חדשות. התערוכה יצרה מודעות ציבורית לשיקום אתר חירייה והפיכתו לאתר מרכזי בשטח הפתוח סביבו, הקרוי פארק איילון.

חירייה - פורנספורמציה פטל נוף חקלאי

אחת מההצעות אשר הוצגו בתערוכה דנה בשפה העיצובית של תבניות נוף חקלאי. "מקורות ודימויים לתבניות נוף בחירייה", אמנון רכטר, יואב בן דוב - עבודה זו מציגה את **החקלאות והנוף החקלאי כעומדים בבסיס האתוס הציוני**. מוסדות כמו הקיבוץ המושב ובתי הספר החקלאיים הם דוגמא לקשר ההדוק בין מפעל יישוב הארץ. הצעה זו עוסקת בהפיכת חירייה המשתרעת על דונמים רבים של אדמה חקלאית, **למוזיאון חי של תבניות נוף חקלאיות מקומיות**, ובתוך כך להפוך את תל הפסולת הדחוי לאתר של צמיחה חקלאית. על פי הצעה זו יחולק ההר לשבע תבניות נוף שונות - שדה חסיטה, כרם זיתים, כרם גפנים, פרדס תפוזים, שביל ברושים, בוסתן ושיחי צבר ליצירת מכלול המייצג את מערך תבניות הנוף החקלאי המייצג של ארץ ישראל. במרכז יעמוד כפר המסמל השתלבות חיובית בנוף, המקום מניב תוצרת חקלאית עונתית - ביטוי לחיותו של המקום.

סדנת chrette - שאררט

סדנת בינלאומית לתכנון פארק איילון, שנערכה בשנת 2003, ומטרתה לסייע בגיבוש עקרונות תכנון נופיים לפארק. מטרת הסדנת הייתה יצירת רעיונות ופתרונות מוחשיים כבסיס עבודה לתכנית הפארק.

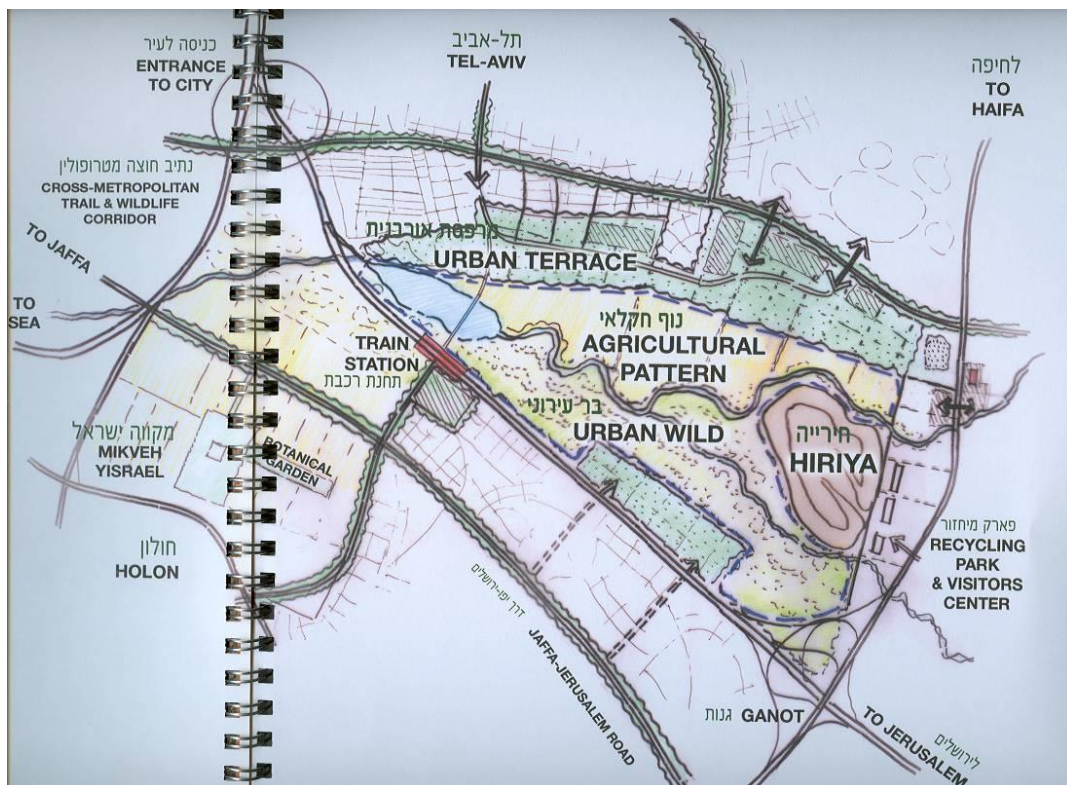
העבודה בסדנת הניחה ארבעה רעיונות מרכזיים:

1. חירייה ומקווה ישראל כמוקדים מרכזיים – אחד לריפוי והחלמה והשני להזרמת כוחות חדשים ושגשוג.
2. פארק איילון מהווה כניסה פתוחה דרומית אל העיר תל אביב ולב המטרופולין
3. מים כמרכיב מרכזי בפארק, הצפות, השקיה ומעבר נחל איילון במרכז הפארק
4. ציר האיילון אל הים – מימד בו הפארק הוא חלק מהנתיב המוליך מן ההרים אל הים

הסדנת התפתחה בשני מישורים:

מישור אחד, רעיונות משותפים המוסכמים על כל חברי הסדנת, אשר יצרו מבנה שלדי תכנוני. מישור שני, מתוך המבנה השלדי התפתחו חקירות עיצוביות מעמיקות של שישה נושאים שונים.

במישור הראשון, הרעיונות המשותפים, הוסכם על הכל כי תל חירייה הוא סמל הפארק. פארק איילון כולל נופים חקלאיים, שטחי בר עירוני (טבע עירוני), דרכים ומערכות מים. החלק האינטנסיבי של הפארק, האמור לקלוט את מירב המבקרים קרוי "מרפסת אורבנית", והוא בתווך בין השכונות

הדרומיות של תל אביב, לבין שטחי החקלאות המוצעים בפארק. מקווה ישראל הינו עוגן חקלאי

משמעותי ומלא תוכן שחיבורו לפארק מהווה בסיס לפעילויות משותפות ומגוונות, בעיקר בנושאי חקלאות.

במישור השני, הפרטני, שני נושאים מתוך מספר נושאי התכנון השונים אשר הובעו בסדנא נגעו במקומה של החקלאות כמרכיב חיוני בפארק.

חקירה תכנונית מס' 4 מתייחסת למרכיבים של פסיפס הפארק:

1. מרבד מגוון של גנים עירוניים מבליטים מגוון פעילויות ותרבויות, ברובד מטרופוליני ושכונתי
2. מים כעמוד תווך של הפארק, שיקום חיי בר וצמחייה ושיקום הנחל
3. יצירת יער ים תיכוני פתוח כמחווה לנוף המקף את התרבות הים תיכונית, הניגודיות של אגן הנחל הירוק והסוואנה העשבונית המקיפה אותו.
4. הגדרת תדמית רבת עוצמה של הפארק ככניסה למטרופולין תל אביב
5. **בית הספר מקווה ישראל כגוף המרכזי הפועל בפארק, משולב באמצעות חממות עירוניות, חקלאות וחינוך סביבתי.**

6. התמקדות בחירייה כסמל מייצג למחזור ושיקום, סיפור חיובי של הקמה מחדש
 7. הקמת מרפסות עירוניות בקרבת טיילות ולאורך דרכים המובילות לפארק
- החלקים המרכיבים את פארק איילון - פסיפס הפארק, המורכב מנופים שונים נחל, מים, הר וחורש ים תיכוני, ובכללן החקלאות כפעילות המרכזית של בית הספר מקווה ישראל: הקמת חממות עירוניות, המשך העיבוד החקלאי של שטחי בית הספר, ופעילות חינוכית סביבתית וחקלאית, המופנה כלפי בתי ספר, פעילות קהילתית ותושבים.

חקירה תכנונית מס' 5 הינו חקלאות מופשטת - רעיון זה עושה שימוש באסטטיקה של החקלאות המודרנית כנושא מרכזי בתכנון הפארק.

פארק איילון הינו ייחודי בכך שהוא כולל שטח פתוח נרחב מאוד, 8,000 דונם של שטחים חקלאיים באופיים, במרחב מטרופולין תל אביב הצפוף והבנוי. האתגר העומד בפני תכנון הפארק הינו שמירה על המרחב הפתוח מפני לחצי בינוי המאיימים עליו מכל עבר.

החקלאות הינה אלמנט מרכזי בפארק, ראשית כיוון שאופיו של השטח הינו חקלאי, חלקו מעובד היום וחלקו הינם שטחי חקלאות נטושה. הפארק כולל את בית הספר מקווה ישראל. בית הספר החקלאי הראשון בישראל, אשר הוביל, פיתח והנחיל חלק נרחב מהידע החקלאי אשר היה בידי אנשי העליות הראשונות בראשית המאה, ותפקידו ביישוב הארץ היה מרכזי. ולבסוף, הפיחות שחל בשנים האחרונות בתפקידה וערכה של החקלאות מאיים על עצם קיומה. החקלאות נתפסת כיוצרת זיהומים ומטרדים, וכקרש קפיצה לפיתוח נד"לני רווחי. סדנת השאררט רואה חשיבות גדולה בחיזוק מעמדה של החקלאות על ידי הדגשת הצדדים החיוביים והחינויים: יצירת מזון, שמירה על שטחים פתוחים, שימור נופים בעלי ערך חזותי ותרבותי ועוד.

לחלק את האזור לשדות מוטים במפלסים שונים, בכיסוי קרקע שונה, עצים, מטעים, שיחים, תבואה וכיסוי פרחים. סוג נוף חקלאי הינו קל זול יחסית לאחזקה. תחזוקת מטעים, פרדסים או שדות חקלאיים אינה יקרה (עלותה אינה משתווה לפארק אינטנסיבי) ועל כן השטח יכול לשמש "בנק חקלאי" של 8,000 דונם. החקלאות הינה הדרך להחזיק מאגר שטחים פתוחים בהשקעה מועטה,

שטחים אשר יהוו את הבסיס לפיתוח פארק איילון בשלבים, כאשר יתר השטח ממשיך לשמש לחקלאות.

הצעה נוספת שעלתה בסדנא הייתה יצירת ואדי ובו אפיק נחל חופשי, הזורם בערוץ נחל רחב, במישור חקלאי, הניתן להצפה ולהשהיית המים בזמנים של זרימות מים גדולות בנחל. לאורך הנחל ניתן יהיה ליצור מספר נקודות אגירה במפלסים שונים – מאגרי צד קטנים, אשר ישקו את השטחים החקלאיים בהמשך.

ואדי: פיתולים טבעיים בתוך ערוץ מובנה

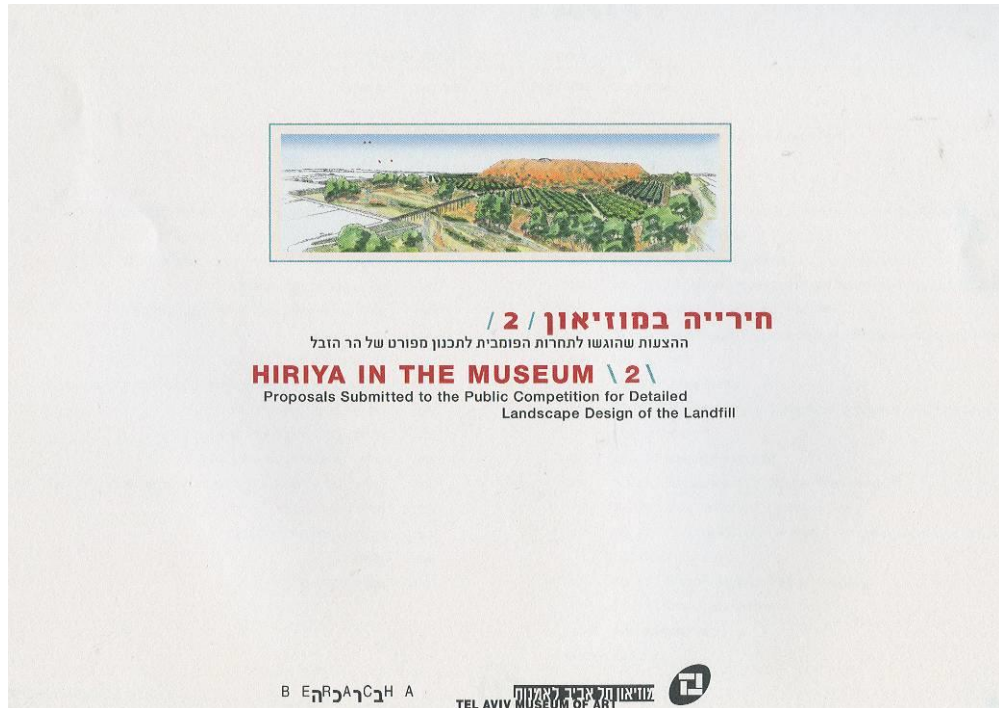
נחל מתפתל טבעי וצמחיה בתוך תבנית חקלאית

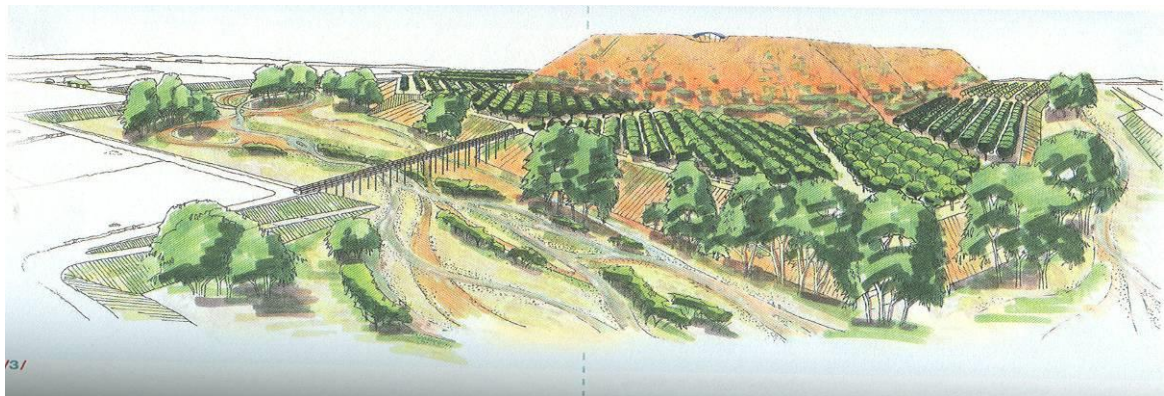
זוהי תבנית חקלאית עתירת מים הזורמים בפראות, צמחייה טבעית וחיות בר.

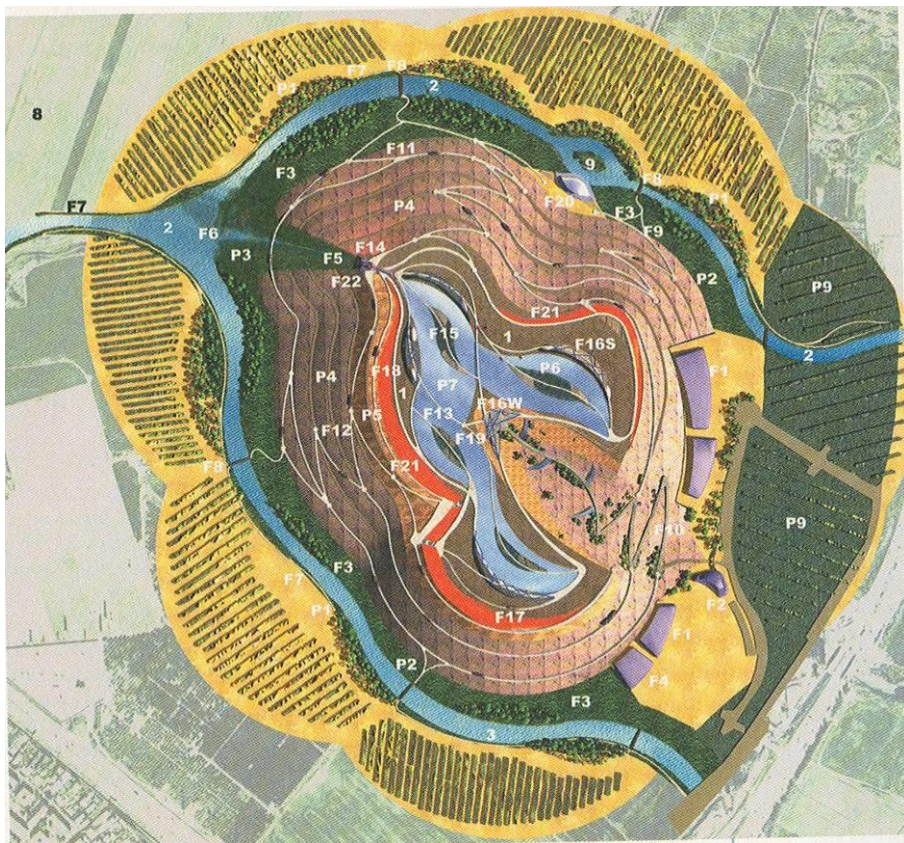
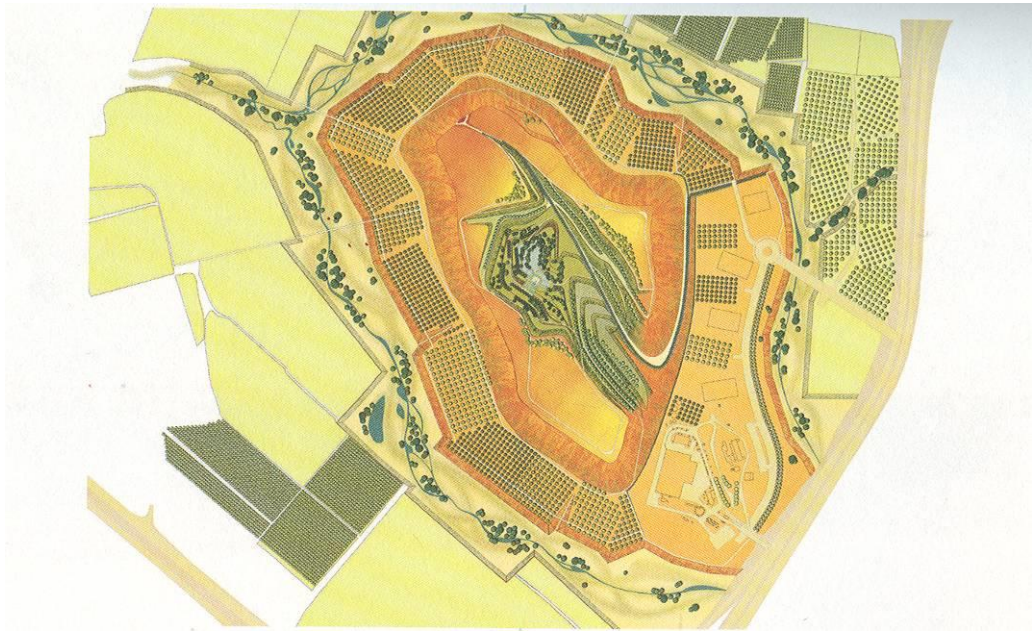
תחרות בינלאומית – שיקום אתר חירייה

תחרות בינלאומית לתכנון נופי של הר הזבל ופארק איילון נערכה בשנת 2004, כלל ההצעות שהוגשו על ידי אדריכלי הנוף הוצגו בתערוכה נוספת בנושא חירייה אשר נקראה חירייה במוזיאון /2/

פרס ראשון – לאץ ושות', אדריכלות נוף, גרמניה – בהצעה זו ההר מוקף בסוללת עפר רחבה, תומכת ומייצבת. על סוללה זו תינטע צמחייה דמוית מטעים, שאינה גבוהה במיוחד, כדי לא להפר את הצלילית הברורה של תל חירייה שתראה למרחוק.

פרס שלישי – ברוס לוויין אדריכלים בע"מ – עיצוב מדרונות ההר בצורה מתונה בטרסות המכוסות צמחיית נחלים, בוסתנים ומטעים חדשים. המדרונות יכוסו צמחי תבלין, ויחד עם שטחי האחו לח והגידולים החקלאיים יהוו רקע חי ופורח להר הזבל.

שילוב בית הספר מקווה ישראל בפארק

מקווה ישראל נוסד כבית הספר החקלאי הראשון בארץ ישראל. למעשה, לא היה זה רק בית ספר אלא יישוב חקלאי קטן, שהוקם עוד לפני ייסודן של המושבות הראשונות בארץ - לפני פתח תקווה וגיא אוני (ראש פינה). מקווה ישראל היה למעשה המקום הראשון בארץ ישראל שבו עסקו בחקלאות וחינכו לעבודת האדמה.

כיום משמש מקווה ישראל מעין קמפוס לשני בתי ספר תיכוניים. מקווה ישראל משתרע כיום על שטח גדול מאוד (3,200 דונם), הכולל - נוסף על בתי הספר - גם תחנת ניסיונות חקלאית, גן בוטני (שקיים משנת 1929) ובו יותר מ-1,000 סוגי צמחים, משתלות וחממות, כרם, מטע פירות וגידולי שדה, וכן גידול בעלי חיים וכוורות. גם הפרדס העתיק, שנשתל עם הקמת בית הספר, קיים עד היום וממשיך להניב פרי.

במקווה ישראל נשמרו אתרים היסטוריים, ובהם היקב הראשון, בית קרל נטר, בית הכנסת המקומי וכן השער הישן, שלידו נפגשו בנימין זאב הרצל וקיסר גרמניה, וילהלם השני, בעת ביקורם במקום.

מבני בית הספר והמרחב החקלאי סביבו משולבים בפארק איילון. באזור זה מרוכזים החקלאים החקלאיים של הפארק, שדות, מטעים, גני ירק, משקי חי, בריכות דגים, חממות ובתי צמיחה למיניהם. תעלות ההשקיה בתלמים ארוכים מדגימות את שיטות ההשקיה העתיקות, יוצרות מסגרות לחלקות העיבוד. המרחב החקלאי משולב בפארק, ומייצג את נופיה החקלאיים של ארץ ישראל.

מדעי החקלאות והסביבה, הולכים ונכרכים זה בזה. החקלאות הופכת להיות גורם סביבתי ראשון במעלה, בנוכחותה, בשימושה בחומרים המשפיעים על הסביבה, לחיוב ולשלילה. מדעי הסביבה רואים כיום בחקלאות גורם מרכזי שיש בכוחו לגרום לתופעות סביבתיות חמורות: סחף, זיהום, או לחילופין - ברכה, בדמות טיהור מזהמים ושפכים, פשטי הצפה קולטי שטפונות, ריאות ירוקות וכיוצא באלו.

למטייל בפארק תינתן הזדמנות להתבונן, ללמוד ולהכיר, בדרך חווייתית ורבת עניין את שני התחומים, הנמצאים למעשה בשני קצות הפארק: במזרח - הר חירייה, ומתקן המחזור למרגלותיו, המייצג עבר והווה בתהליכי ריכוז פסולת, עיבודה והשפעתה; ומנגד, במערב, בית הספר החקלאי מקווה ישראל ואדמותיו, בו ניתן לצפות בפעילות חקלאית, כלים, עמל, מעשה וסביבה. החקלאות הינה יצרן הפסולת המרכזי בחיינו. מאידך, היא מסוגלת גם לקלוט את מרביתה של הפסולת, אם בדמות שפכים או קומפוסט ותצורות עיבוד מגוונות של הפסולת לסוגיה. קשר זה יובע בשני הקצוות האמורים, הר חירייה ומקווה ישראל.

סדנה של "חקלאות ונוף" יכולה להתקיים בבית הספר החקלאי "מקווה ישראל" ובשדותיו. יצירת תכנית לימוד משותפת לתלמידי הפקולטה לחקלאות והמחלקות לאדריכלות ואדריכלות נוף, אשר תעסוק במשמעות התרבותית, הנופית והחברתית של נופים חקלאיים.

נושא זה עלה בשנים האחרונות על סדר היום הציבורי, על רקע חולשתה של החקלאות ונטישת שטחי עיבוד, הזנחתם והמרתם בבניה, תהליך המאיים על פניה ונופיה של הארץ בכללה.

הדגשת משמעותה ותרומתה התרבותית והנופית של החקלאות תקבל ביטוי מחקרי ומעשי. תצורות הנוף החקלאי של ארץ ישראל, עתיקות כחדשות, משוחזרות על פני שלושת אלפי הדונמים שהוקדשו לנושא. כאן נמצאות תבניות נופי הפרדסים, משוכות הצבר, טרסות אבן, כרמי גפנים, מטעי נשירים, שדות חיטה, חממות צבעוניות, סככות ומבנים חקלאיים, שבילי עפר, כלים חקלאיים - כן ציור ענק, שדה ניסויים ומחשבות, באשר למשמעותם של נופים חקלאיים.

מקווה ישראל יהיה משכנם של קורסים בחקלאות לתושבי המטרופולין, כמו גידול צמחי תבלין וחקלאות אורגנית. אשר ישתלב בהשכרת חלק מן השטחים לעיבוד על ידי תושבי הערים הסמוכות. התוצרת החקלאית - ירקות טריים, ביכורי פרות, תבלינים, ביצי משק, של התושבים והתלמידים תוצע למכירה לקהל הרחב.

תצלום אוויר של אזור הפארק

מודל סכמתי של הפארק ומרכיביו העיקריים

3.2 נחל שורק - כדוגמא לחקלאות עתיקה

המבנה הפיסי כבסיס להתפתחות החקלאות

התנאים הטבעיים הפיסיים בבסיס הזיהוי והייחוד של מקום, כל מקום. הדגשת המבנה הפיסי ממקמת את הפארק בתודעת המבקר בו כפארק בהרי ירושלים.

בפארק נחל שורק מהווים התנאים הפיסיים את הבסיס להתפתחות האנושית בעבר ובהווה:

1. על גבי התנאים הפיסיים התפתחה תרבות אנושית, היא החקלאות המסורתית, שהפליאה להשתמש בהם ולהתאים עצמה אליהם. החקלאות המסורתית עשתה שימוש מלא בחמרי המקום, ללא בלאי ועודפים – מעגל סגור.
2. בתכנון הפארק המודרני יתניבו התנאים הפיסיים את אופיו של הפארק (פארק הררי ומדורג), חלוקות המשנה של הפארק, ההיררכיה הפנימית, ואת כיווניות הפארק.

אזור נחל שורק הינו חבל ארץ עשיר בתכנים, הן נופיים וטבעיים והן מעשה ידי אדם. ניתן לתפוס את המצב הקיים בכללותו כסדרה של נדבכים הבנויים זה על גבי זה, ונתמכים זה בזה:

מעשה ידי אדם:

על גבי התשתית האופיינית מתקיים הנוף החקלאי האופייני העומד בבסיס "רוח המקום" באזור:

- חילופי החוואר והדולומיט של תצורת שורק, מהווים את התשתית הפיסית למדרגות החקלאיות המשתרעות על פני מורדות אגן ההיקוות כולו.
- מעיינות השכבה שימשו להשקיה ולצורך ניצולם המרבי נחצבו ניקבות ונבנו ומערכות השקיה.
- המבנים החקלאיים – המלונות והשומרות לסוגיהן השונים, המהווים חלק מן המערך החקלאי המסורתי, משתמשים בחמרי המקום, ומותאמים לתנאי האקלים והשטח באופן מושלם.

הנוף החקלאי כמשקף תרבות

אגנו של נחל שורק הוא חקלאי, שנים רבות כל כך מעובד האזור שלא ניתן להתייחס אל הנוף החקלאי אלא כחלק בלתי נפרד מהשטח. מרכיבי הנוף החקלאי נראים בכל מקום – המדרונות מדורגים כולם, הצמחייה האופיינית היא הזית והשקד, ואילו הצומח הטבעי הוא אנקדוטה, מערכות המים מתועלות רובן ככולן לטובת השקיה. המערך החקלאי **משקף תרבות** שאינה תלויה עמים ולאומים, וקשורה אך ורק למקום, התרבות הכפרית - חקלאית. בזכות הרציפות ההיסטורית מבטא המערך החקלאי פנים רבות שלה.

הנוף החקלאי כביטוי של רצף היסטורי

ארץ ישראל בכלל ואזור הרי ירושלים בפרט, מעובדים מאז ימי קדם. הנוף החקלאי מהווה חלק מנפי האזור ומן התכן התרבותי שלו מאז ועד ימינו, ומבטא רצף התיישבותי ותרבותי, לאורך התקופות ועל פני תהפוכות השלטון שידעה הארץ. בספרו **מלחמת המזרע** בישימון מנסח זאת רייפנברג כך:

"תנאי האקלים נשארו קבועים ללא שינוי בתוך כל הזמנים ההיסטוריים, והוא הדין פחות או יותר לגבי כל הגורמים הטופוגרפיים והגיאולוגיים. נוכל להביע השערה כי תנאי החיים העיקריים נשארו גם בימינו כמות שהיו בתקופה העתיקה". גם דרכי עיבוד הקרקע, נשתנו אך במעט עד למאה האחרונה, "לא נשתנתה צורתה של המחרשה או צורתו של מורג הדיש".

הזיכרון היומיומי לעומת הזיכרון ההרואי

הנוף החקלאי, שלא נשתנה במאום במשך אלפי שנים, מהווה אנטיזה, לזיכרון ההיסטורי השגור בארץ ישראל – זיכרון של מלחמות, חורבן ובנייה מחדש. השליטים באו והלכו, מלחמות ניטשו, מבצרים וחומות נבנו ונהרסו, אך החקלאי המשיך לעבד את אדמתו, באותם אמצעים, והותיר את אותם מתוים אופייניים בשטח. כל אחת מן התרבויות שחלפה בארץ בתקופות השונות למדה את שיטות החקלאיות מן התושבים המקומיים. וכך נוצר רצף פיס, בן אלפי שנים. הארכיאולוגיה עוסקת בעיקרה בזיכרון ההרואי – ארמונות, מקדשים, חומות ומבצרים, ומתוכו נבנית תודעת העבר שלנו, המשמרת את המאבק והשררה כתמונת המציאות ההיסטורית. בניגוד לכך המתקנים והנופים החקלאיים, (בדומה לאזורי המגורים בערים ובכפרים), מאפשרים הצצה אל השגרה, אל חיי היומיום בארץ הזאת, בעיתות שלום, במאבקי הקיום של פשוטי העם ולאן דווקא מלכים ורוזנים. חיים הקשורים בטבורם אל הטבע ועונות השנה, אל הבצורת ואל השיטפון, ובאמצעים פשוטים ומקומיים.

משמעותו של שימור הרצף ההיסטורי בפארק העתידי

בעבר התאפיינו תקופות שגשוג ופריחה בהתרחבות השטחים החקלאיים, ושיכלול המתקנים ההנדסיים הנלווים לחקלאות (כגון חציבת נקבות, בניית אמות מים מבטונות, בניית מלונות ושומרות), בתקופות שפל הצטמצמו השטחים, המתקנים והמלונות ננטשו, הוזנחו, והתפוררו אט אט.

במסגרת הרצף החקלאי ההיסטורי, תקופתנו חריגה – על אף היותה תקופת שגשוג (במונחי האזור), המתקנים החקלאיים עומדים בשיממנם, מוזנחים ונטושים, באין אינטרס כלכלי להפעלתם. יצירת פארק ושטחי פנאי באזור זה עשויים להפוך את הקערה על פיה באופן בלתי צפוי – ההצדקה להחייאת המערכת החקלאית תגיע ממקום שונה – השילוב בין צרכי הנופש והפנאי של תושבי ירושלים ובין הרצון למצב את הפארק כבעל מאפיינים ייחודיים השונים מיתר אזורי הארץ. הפארק המטרופוליני מחזיר אינטרס כלכלי – אזרחי, להחייאת הנופים החקלאיים, שהם הנותנים לאזור את ייחודו.

המערך החקלאי כמכלול

בעולם הפוסט מודרני כמעט ולא קיימת תפיסה של האדם את עצמו כחלק ממכלול. חיינו מקוטעים לחלקים – המשרד, הקניון, אליהם נגיע באמצעות בועות ניידות וממוזגות. המערך החקלאי הינו מכלול, שלם העולה על סך חלקיו. בדומה לערים היסטוריות, המבקר יחוש את קיומו של המכלול והערך המוסף שלו, גם אם לא יבקר בכל חלקיו.

המכלול מבטא את הערכים הבאים:

א. המערכות הטבעיות ומעשה ידי אדם

המערך החקלאי בדומה לרקמה אורגנית היונקת מן המצע עליו היא צומחת, מתקיים גם הוא ביחס לסובב:

- המדרגות החקלאיות, המותאמות לשיפוע המדרון ולחילופי החוואר והדולומיט למיקום הטרסות
- חמרי ושיטות הבניה – השימוש באבן המקומית, בבנייה יבשה, המאפשרת את זרימת הנגר, אך מונעת את סחף הקרקע.
- מערכות ההשקיה העושות שימוש במעינות השכבה ומדגישות את מיקומם .
- ממשק המים האזורי מודגש באמצעות חלוקת השטחים החקלאיים לחקלאות בעל ושלחין. חקלאות הבעל, המשתרעת על פני שטחים נרחבים יוצרת את המרקם האופייני לאזור. חקלאות השלחין אינטנסיבית יותר, ומיניה שונים, היוצרת כתמי צבע המובדלים מן המרקם הכללי, על גבי המדרגות הסמוכות למעיין.
- מחזוריות הזמן ועונות השנה באים לידי ביטוי בצבעים המשתנים, ובפעילות השונה על פני השנה. הצהבת החיטה והקציר, שלכת, פריחת השקד, מסיק הזיתים, ..

- שנות ברכה ושנות בצורת – החקלאות קשורה בטבורה אל איתני הטבע ומזג האויר. שנים ברוכות ושנים שחונות, סערות, שרב, רוחות עזות, כל אלה מותירים את רישומם.

הטבע משפיע על החקלאות, החקלאות עושה שימוש בהיצע הטבעי, ושניהם משנים זה את זה לאורך הדורות.

ב. המצב הפוליטי – כלכלי

- פריחה או שפל כלכלי משפיעים על התפרשות השטחים. בתקופות שגשוג מתרחבים השטחים המוכשרים והמעובדים, ואילו תקופות שפל מאופיינות בנטישת חלקות והזנחת הגידולים, בהתאם לדופק הכלכלי של האזור.

- ביקושים משתנים מכתבים את סוגי הגידולים, ובעקבותיהם את הגוונים והמרקמים באזור.

בימינו נוצר נתק, עם המעבר לשיטות עיבוד מודרניות לא משקף עוד המערך החקלאי את המצב החברתי – כלכלי. על אף הפריחה האזורית, השטחים החקלאיים נטושים ומוזנחים. השמשת השטח כפארק תשקף פן אחר של הפריחה האזורית – הצורך בשטחים המיועדים לשימושי פנאי.

ג. המערך החברתי

- המלונות והשומרות - בתי הקיץ המשפחתיים. מיקומם והמבנה שלהן מעידים על השימוש – שמירה וטיפול בחלקות החקלאיות. קנה המידה מעיד על מספר המשתמשים – אדם אחד או משפחה.

- בורות המים המשותפים מעידים על מבנה הקהילה והמשפחה המורחבת. מספר מלונות החולקות בור מים משפחתי – קהילתי גדול.

- מערכות ההשקיה וחלוקת מי המעיינות מעידות גם הן על המבנה הקהילתי, המורכב ממשפחות, שיש לחלק ביניהן את המים, והחלוקה היא חלוקה מאורגנת – קהילתית.

וכך המערכת בכללותה מלמדת על מבנה קהילתי בו ההיררכיה החברתית מתחילה במשפחה הגרעינית, מספר משפחות קשורות זו לזו ויש ביניהן יחסי שיתוף וחלוקה, והחברה כולה מאורגנת במבנה קהילתי מסודר. מהפרט אל הכלל. מבנה זה בא לידי ביטוי במערך החקלאי.

שילוב נופים חקלאיים קדומים במערך הפארק המודרני

1. שימור והחייאת הנוף כרקע להתרחשות בפארק: הנוף כיוצר אוירה
2. פרויקטים ייחודיים הקשורים בטבורם לנוף החקלאי – בית הספר החקלאי בעין כרם, שחזור מערכת חקלאית והפעלת קבוצות כחלק ממנה, מסיק זיתים הפתוח לציבור והכנת שמן זית וכן הלאה

3. המגוון – הביקור בפארק יציג למבקר את העושר הטמון במושג הכללי "חקלאות עתיקה", על ידי שימושים שונים וחוויות שונות, הן מבחינה תכנית – נושאים שונים, והן מבחינה נופית – פיסית – חוויות פיסיות משתנות
4. שימוש במערכות החקלאיות כתשתית לשימושים חדשים, שאינם חקלאיים – גן פסלים מדורג, מאגר מים לציפורים, גינות קהילתיות ועוד

שימור

שמירה על המבנה המדורג של הפארק

- התאמת סוגי ואופן השימוש בפארק לנתון המורפולוגי – המדרון והדרוג, בדרך של הגמשת השימושים ללא פילוס והשטחה.
- בחירת שימושים הניתנים לדרוג, וויתור על מרכיבים שהמרחב המישורי הוא חלק בלתי נפרד מן ההתנהלות בהם.
- התאמת אופן השימוש – בינוי מדורג, העושה שימוש במספר טרסות לצרכיו, או התפרסות לאורכו של קו גובה.

שמור המרקם האופייני

המדרגות החקלאיות הן הסמל הפיסי של הפארק. **סטרוקטורה** בסיסית אופיינית, מעיין מצע, שעל גביו ובתוכו, יוטמעו עוגני הפיתוח, ועליו להיתפס כמרחב המשכי ורציף. שימושי הפארק שאבים ממצע זה הן מבחינה ויזואלית, והן מבחינה תכנית. במובן זה נודעת חשיבות עליונה לשימור **המרקם הנופי** המדורג, שהוא אבן היסוד של "רוח המקום" בפארק המטרופוליני מערב ירושלים. הרציפות והמרחב הם חלק ממהות השימור, לא ניתן לשמר מרקם במקוטע, טלאי פה וטלאי שם.

שימור של מרקם כרוך בשני סוגי מאמצים:

- א. **אי הפרה של המרקמים הקיימים** – יש להימנע מבניה והעברת תשתיות בתחומים שיוגדרו כ"תחומי מרקמים". זהו אתגר מורכב, כיוון שאלה תחומים נרחבים, ולא נקודות שניתן לעקוף בקלות. משמעות הדבר היא כי מיקום המרקמים לשימור, הם מיסודות התכנון בפארק.
- ב. **שיקום ושימור המרקמים הקיימים** - נופים אלה הם נופים קיימים, רובם נטושים. בחלק מן המקרים יש לשמר את הנוף הקיים ובחלק מן המקרים יש צורך בטיפול, שיקום ונטיעה של טרסות קיימות. הקושי נעוץ שוב בגודלם של השטחים לשיקום. ייתכנו מצבים של שילוב השיקום בפרוייקטים קהילתיים, חינוכיים. אימוץ הפארק על ידי מערכת החינוך העירונית, בהנחיית הקק"ל, לשיקום הטרסות, וכן הלאה.

שימור ושיחזור מרכיבי החקלאות המסורתית

שיחזור המערכת החקלאית, על פרטיה. שיקום המדרגות החקלאיות ומערכות ההשקיה, שיחזור מלונות ושומרות והשמשתן כחלק מן הפארק, יהוו את הנדבך הראשון. נדבך נוסף יוצע ביחס למוקדים קיימים שאינם מותאמים ל"רוח המקום" כפי שהיא מנוסחת כאן, כגון בית הספר החקלאי בעין כרם, בנינים קיימים בפארק, מושב בית זית, וכן תשתיות

והפרות. ניתן לאמץ את פרטי הבניה והטיפולוגיות המופיעות בפארק, גם לצורך בניה חדשה או שיקום מתחמים פגועים באופן המתאים לרוח המקום.

שימור מבניות אופיינית - מרקם לעומת מוקדים

המדרגות החקלאיות יוצרות מרקם. קיים בעלי טקסטורה מגורענת, הנוצרת על ידי האבנים המונחות זו על גבי זו, אורכיים וסדורים, המייצרים מרקם על גבי השלוחות. בתוך המרקם מוטמעות נקודות מפורטות ונושאות תכן, כגון מעיינות השכבה, מוקדי העניין וכן הלאה. נקודות אלה בולטות מתוך המארג הכללי של הטרסות, כאזורים אינטנסיביים ומטופלים. מעיינות, מלונות ושומרות, ומוקדים מודרניים כגון בית הספר החקלאי.

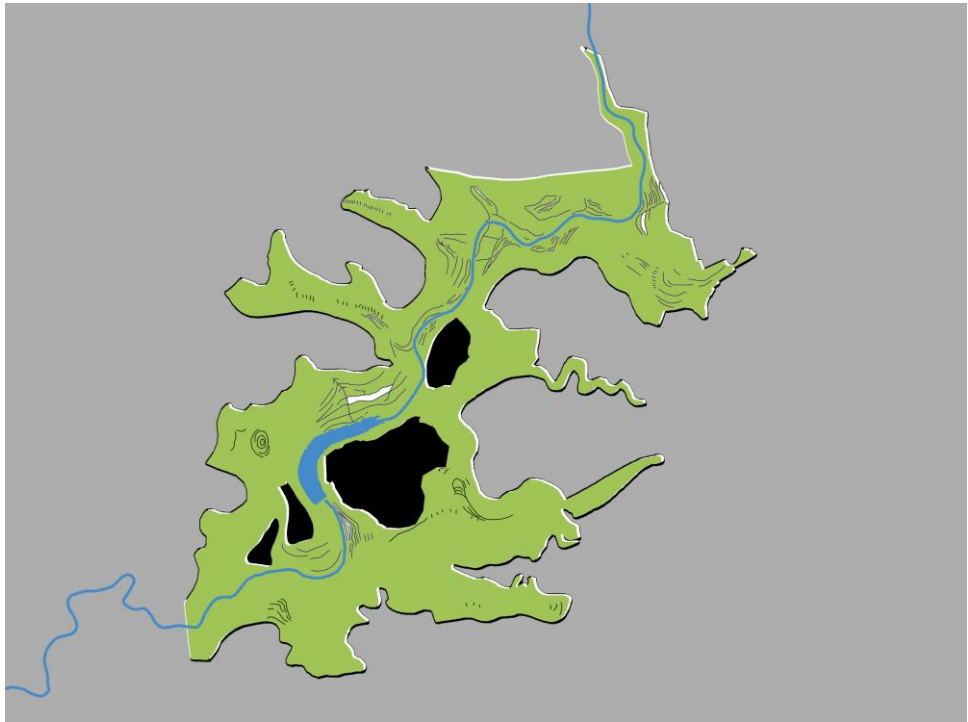
שימוש במרכיבים הפיסיים בתכנון עתידי

תפיסה תכנונית הרואה במרכיבי החקלאות המסורתית את "אבני הבניין" של התכנון העתידי. ליצירת "פארק המדרגות" - שימור נוף המדרגות החקלאיות.

1. שימוש בחומרים מקומיים, בטיפולוגיות בניה מסורתיות.
2. שימוש בצמחיית הטרסות האופיינית כחלק מהפיתוח הנופי בפארק. השטח המיועד לפארק המטרופוליני מערב ירושלים סובל מהפרות רבות. מעטים השטחים בהם ניתן לשמור על רצף, ללא דרך, קו מתח, בינוי וכן הלאה. שטחים אלה הם יקרי ערך, כיוון שהם מהווים את ה"עורף" החזותי של הפארק הנבנים על תכנים של חקלאות עתיקה, נוף מדרגות, מלונות, שומרות וכן הלאה. ראוי בתכנית הפארק להגדיר מתחמים רגישים אלה ולעשות מאמץ לשמור על הרצף החקלאי.

3. מעיין עירוני - בעבר היו מעיינות השכבה מקור המים העיקרי באזור, והפיתוח (החקלאי בזמנו), התמקד סביב המעיינות בחקלאות שלחין ואילו יתר השטחים שימשו לחקלאות בעל - חקלאות אקסטנסיבית. כיום ניתן ליצור הקבלה בין המעיינות לבין "מקורות המים" העירוניים. בית משותף, או שיכון הינו מקור מים פוטנציאלי, שיש "לחשוף" אותו, כלומר להפוך אותו לבניין משמר וממחזר מים ולהשיב את המים לפארק בצורה של נביעה, תוך שימוש במבנה הגיאולוגי, באותו אופן בו עושים זאת מעיינות השכבה ה"מקוריים". מי הנגר והקולחין יוזרמו אל מתקן טיהור תת קרקעי, וממנו אל אקוֹיפר מקומי הנשען על שכבת החוואר, ומתנקז אל הפארק כנביעה, אם באמצעות ניקבה, החושפת את הנביעה או באופן ישיר, בהתאם למיקומו ולתנאים הספציפיים.

חלקי הפארק השונים יפותחו על פי כמות המים הקיימת בפועל כחקלאות שלחין והשקיה. יתר השטח יפותח כחקלאות בעל. ככל שתגדל כמות המים הזמינה יפותחו חלקים נוספים בפארק. כך ייווצר על דופן העיר "ציר מעיינות", נקודות נביעה שניתן לסכור אותן לברכות נוי, להזרים אותן כפלגי מים, ולהשתמש בהן להשקיית החלקות המגוננות והחקלאיות.

סכמות המתארות את מבנה הפארק

4. תוצאות

מודל ראשוני: שילוב שטחים חקלאיים בפארק מטרופוליני צפון פתח תקווה

4.1 בחירת האתר

פרק זה יציג מודל ראשוני להתווית קוי תכנון לשילוב המרחב החקלאי וייעודו במסגרת פארק מטרופוליני. פארקים מטרופוליניים צמודים מעצם טבעם למקום מגורים, עיר גדולה או אגד ערים. הפארק נמצא על פני שטח פתוח, טבעי או מעובד, רחב ידיים, בסמיכות לעיר.

אולם, במרבית השטחים הפתוחים בארץ, אין המדובר בשטח פתוח רחב ידיים נטול הפרעות כי אם בשטח מוקף ביישובים ובשטחים מופרים. על כן, לצורך גיבוש המודל, בחרנו בדוגמה המייצגת התמודדות זו: שילוב מרחב חקלאי במסגרת בעלת מגבלות, מבחינת גודל השטח ומאפייני הסביבה.

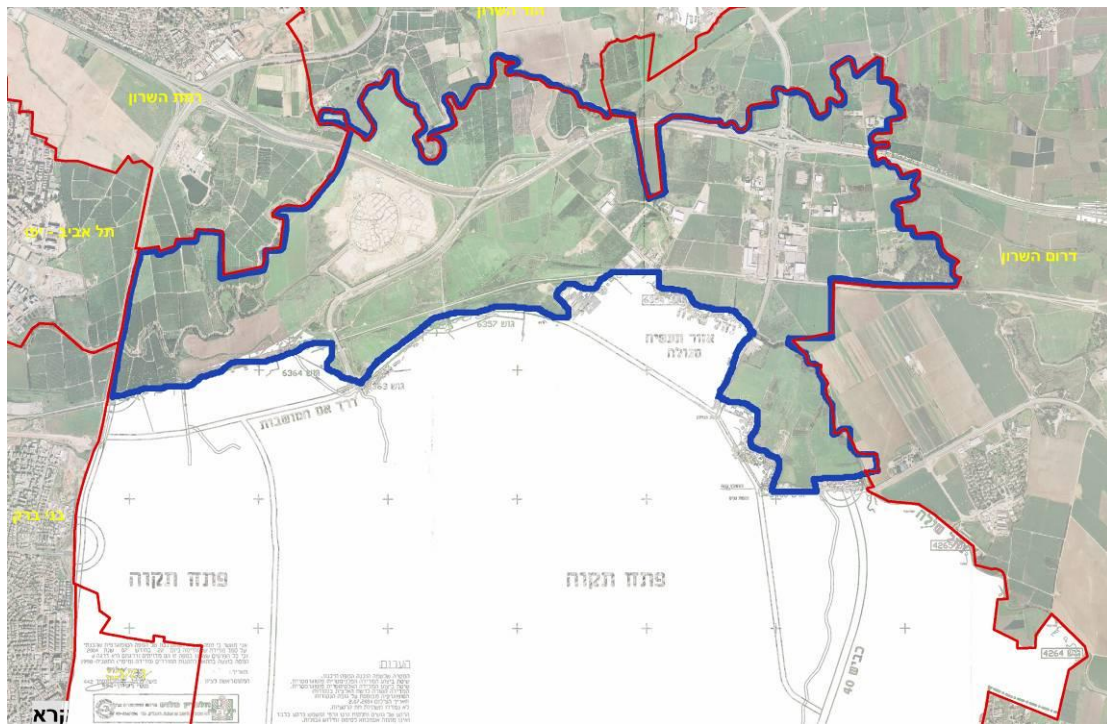
פארק מטרופוליני צפון פתח תקווה נבחר כמודל מייצג.

התחום המיועד לפארק הינו חקלאי ומעובד שנים רבות. כתוצאה מכך לא נותרו כמעט נופים טבעיים, ללא נגיעת אדם, באזור הנדון. במובן זה, משקף הפארק את האזור כולו, וניתן אף לומר את ארץ ישראל – שהינה ארץ נושבת, ארץ מזרע, וחלקים גדולים ממנה מעובדים לאורך דורות.

הפארק ממוקם בסביבה מופרת: בין מחלפים ראשיים וכבישים מהירים, אזור תעשייה, בית קברות ומרכז קניות פרברי. בין כל אלה שזורים שטחים חקלאיים, שטחי בור ונחלים. בעשורים האחרונים החל תהליך של גלישת פיתוח אל השטחים החקלאיים, עקב ביקוש גובר לשטחי עסקים גדולים ושימושי בילוי, זאת במקביל לירידה באטרקטיביות השימוש בשטח לגידולים חקלאיים.

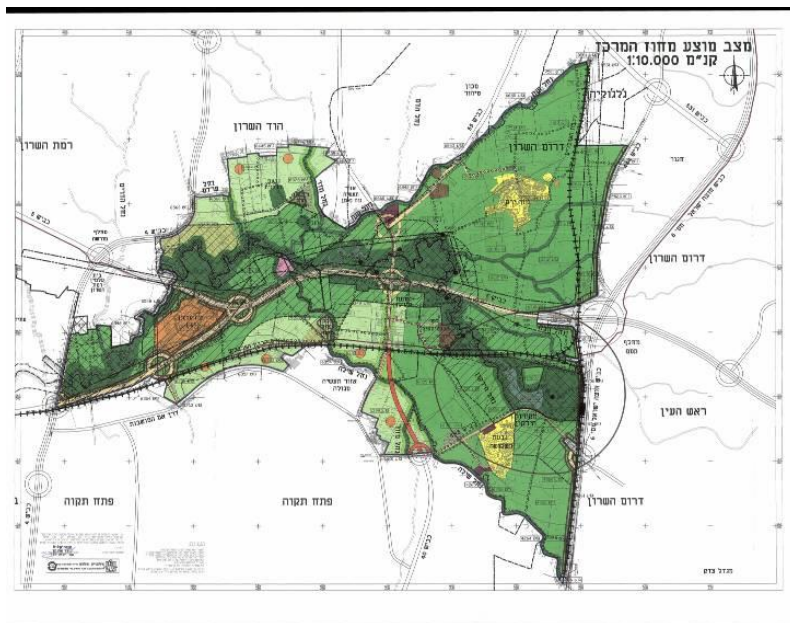
תכנון פארק מטרופוליני המשלב מרחב חקלאי דווקא בסביבה כזו, הוא האתגר הניצב בפנינו ברוב המקרים בארץ, ועל כן הוא המקרה שנבחר גם לצורך עבודה זו

תחום הפארק המוצע משתרע לאורך גבולה הצפוני של פתח תקווה, ועד לגבול הגן הלאומי ירקון.

4.2 מצב סטטוטורי

הרעיונות המוצגים בזאת מתבססים על עקרונות התכנון כפי שהובעו בתכנית המתאר המחוזית חלקית תמ"מ 3/10, אשר אושרה להפקדה במועצה הארצית. (יולי 2007). במהלך הדיונים התקיים דיאלוג בין רשויות התכנון, הגופים הירוקים והרשויות המקומיות על מנת להבטיח ישימות גבוהה לפיתוח הפארק. מוסדות התכנון פעלו על מנת לשמור על השטחים הפתוחים הנרחבים סביב אזור נחל הירקון, בין הערים פתח תקווה והוד השרון, מפני לחצי בנייה. כל זאת בהתאם לתכנית האב לפארק הירקון, אשר הוכנה ביוזמת רשות נחל הירקון, ומהווה מסמך מנחה לתכנון הסטטוטורי.

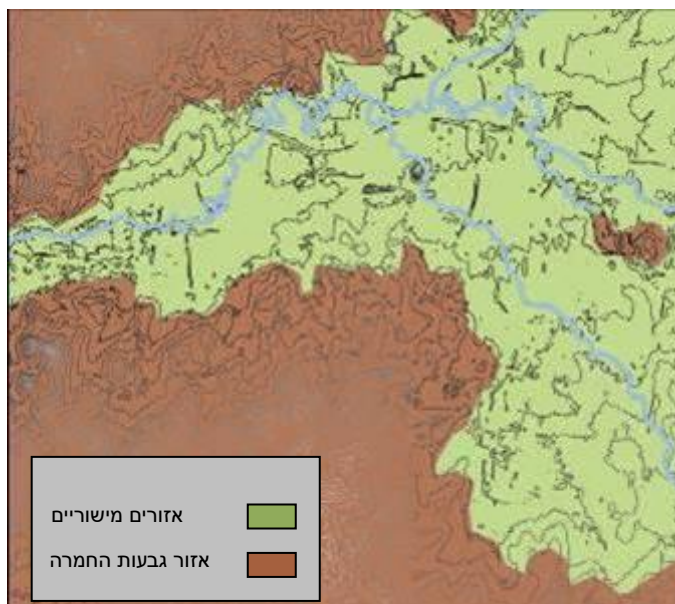
מסמך זה, וכן מסמכים תכנוניים נוספים שהוכנו על ידי עיריית פתח תקווה (אדר' יוחי לביא), מהווים תשתית ומסגרת לפיתוח הפארק, והם קבעו את גבולותיו ומתכונתו. תחום הפארק המוצע (על פי תכנית המתאר המחוזית תמ"מ 3/21, תמ"מ 3/10) משתרע לאורך גבולה הצפוני של פתח תקווה, ועד לגבול הגן הלאומי ירקון. עם זאת, תחום העבודה יכלול את כלל השטחים הפתוחים שבין גבולה הצפוני של פתח תקווה ונחל הירקון. תכנית המתאר של העיר פתח-תקווה פת/2000 ופת/1002/3' קבעו את יעוד מרבית השטח לחקלאי.

מסמך תכנוני אדריכל יוחי לביא

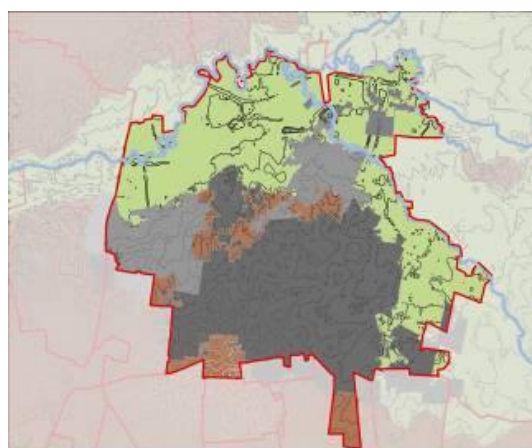
4.3 תאור מצב קיים פיסו-טבעי

4.3.1 מורפולוגיה

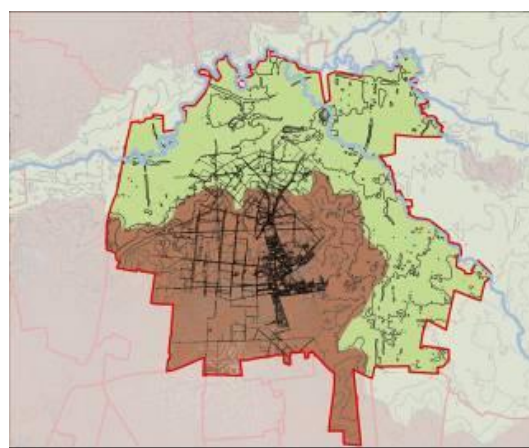

אזור פתח תקווה, המישורים סביב הירקון ואזור גבעות החמרה

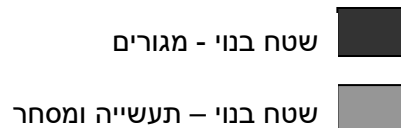
תחום הפארק המוצע משתרע רובו ככולו על גבי מישורים אלוביאליים, הסובבים את הירקון. בחלקו הגדול מוצף שטח זה באירועים שטפוניים גדולים, ובעבר היה שטח ביצתי. משני עבריו תחום השטח המישורי על ידי גבעות חמרה האופייניות לאזור השרון, עליהן התפתחה ההתיישבות לאורך הדורות. המושבה ההיסטורית ואזורי התעשייה הותיקים ממוקמים על הגבעות, אולם עם השנים התקדמה פתח תקווה לעבר המישור.

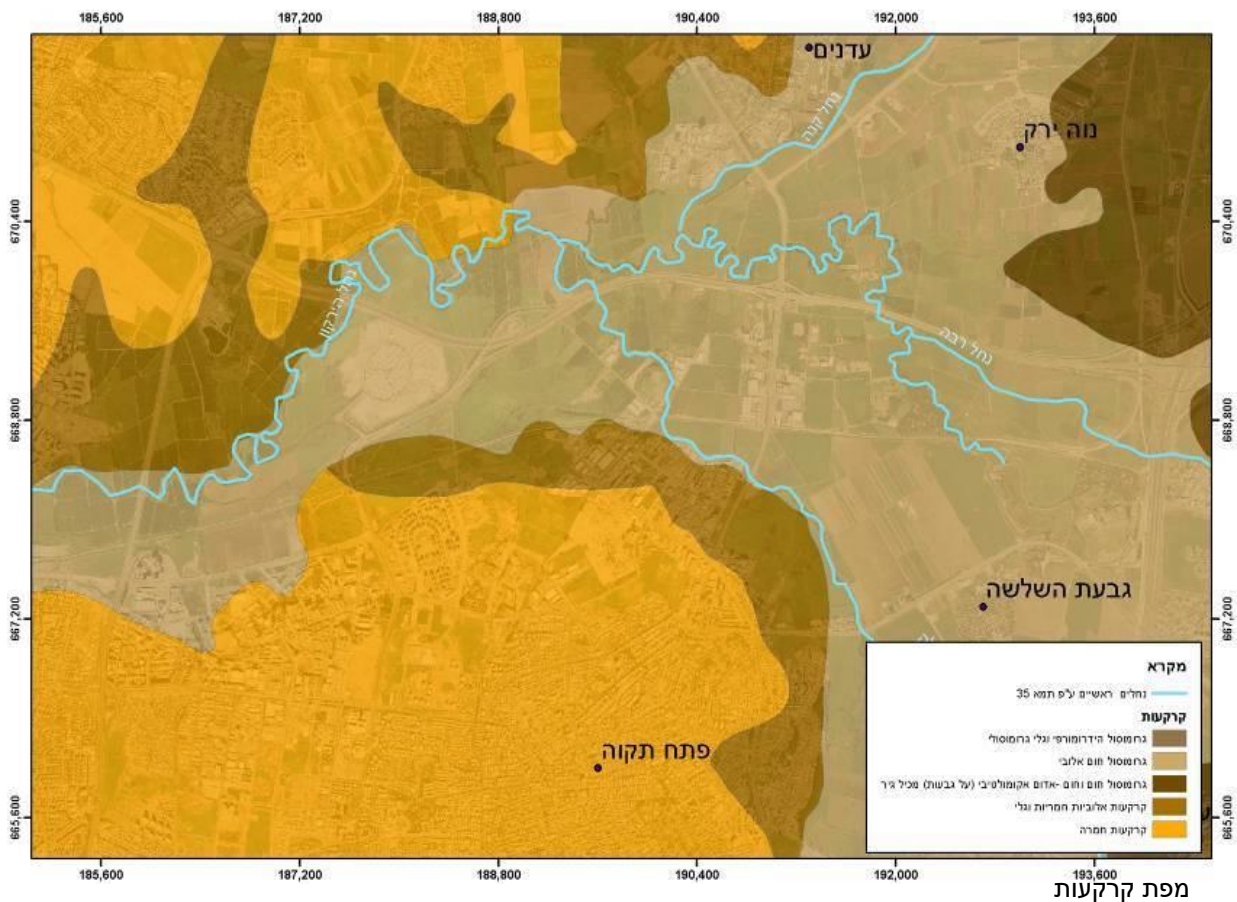

מיקום השטחים הבנויים - פתח תקווה 2005

מיקום השטחים הבנויים - פתח תקווה 1948

4.3.2 נחלים

התחום המיועד לפארק מטרופוליני מצפון לפתח תקווה כולל את שפך יובלי הירקון המזרחיים – נחל רבה, נחל קנה ונחל שילה. אזור זה הוא בעל ערכי טבע ונוף גבוהים וייחודיים – נופי מים זורמים וצמחיית גדות הנדירים במקומותינו. הירקון הוא נהר של ממש מהמרשימים בארץ, ויובליו, ובעיקר נחל שילה, מהווים את "עמוד השדרה" של הפארק המתוכנן - אטרקטיבי לפעילות פנאי, נופים טבעיים ואפשרות שהייה.

א. הירקון

הירקון הוא הגדול בנחלי האיתן במישור החוף, אורכו 27.5 ק"מ, הוא זורם ממעינות ראש העין ועד לים. בעל טיפולוגיה אופיינית של "נפתולי אומגה", ומכאן גם שמו הערבי. הירקון מנקז אזור המשתרע מקו פרשת המים בהרי יהודה והשומרון ועד לים התיכון. שטח אגן הניקוז של הירקון (לא כולל האיילון המצטרף אליו במורד), הינו כ- 990 קמ"ר. בחורף מקבל הירקון כמויות גדולות של מי גשם מיובליו העיליים (בחלק הנדון – נחל קנה, נחל רבה ונחל שילה).

בעבר זרמו בירקון מי מעיינות בלבד, כ-220 מלמ"ק בשעה. המים הנקיים התאימו לדיג, לשתיה ולנופש. **נחל הירקון היווה מקור מים להשקיית גידולי שדה, מטעים ופרדסים בעבר וכן להשקיית**

עדרים והפעלת תחנות קמח.

אולם מאז שנות ה-50 המצב השתנה כמותית ואיכותית. בעקבות שאיבת מי המקורות, והפיתוח המואץ בסביבות הנחל ובאגן הניקוז שלו, חלו שינויים גדולים במערכות האקולוגיות והטבעיות של הנחל. הזרימה הטבעית התמעטה והוזרמו שפכים ביתיים, תעשייתיים וחקלאיים הכוללים חומרי דישון וחומרים מזהמים שונים, אשר גרמו ל"תגובת שרשרת אקולוגית", שבה השתנו והתערערו התנאים הפיסיים לקיום מערכת טבעית תקינה.

בשנת 1988 הוקמה רשות נחל הירקון והוחל בהליך ניקוי הנחל וגדותיו. בחלקו העליון, המשוקם, זורמים מים נקיים ומשגשגת צמחיית גדות. כיום, מי הירקון הינם מים שפירים בחלקו המזרחי של הפארק המתוכנן (עד למפגש עם נחל קנה), ומשם מערבה המים הינם מי קולחין.

ב. נחל שילה

נחל אכזב, אורכו כ-50 ק"מ. הנחל מתווה את הגבול בין הרי בית אל להרי שומרון. לאורכו מטעי שקדים וזיתים, חורשי ים תיכוני, מעיינות, בוסתנים וכפרים אחדים. הנחל נקרא על שם שילה הקדומה, המצויה בראשיתו. בחורף מאופיין נחל שילה בזרימה שטפונית. לאורך גדת הנחל צמחית גדות טבעית. ערוצו של נחל שילה עובר בסמוך לאתר הארכיאולוגי "מגדל אפק", ממשיך דרך שטחים חקלאיים, בסמוך לכפר סירקין, גבעת השלושה, ובגבול אזור התעשייה סגולה הקיים.

ג. נחל מזור

נחל אכזב. קרוי על שם חרבת מזור, הכוללת שרידי כפר ערבי נטוש (אל מוזיריעה, שמשמעו "החווה הקטנה"). נחל מזור עובר בסמוך לגבולה המזרחי של פתח תקווה ובין שכונות המגורים וכפר סירקין. שפכו של המזור לנחל שילה מצוי כ-700 מ' מזרחית לצומת סגולה. בפיתוח נכון של השכונות העתידיות המתוכננות לאורכו, עשוי הנחל להפוך לפארק ליניארי, הכולל את הערוץ הטבעי וגדותיו, ומשרת את תושבי מזרח העיר וכפר סירקין.

4.3.3 אזורי ביצה

שרידים לביצות הירקון הסמוכים למרכז הפארק המוצע.

בעבר היה נוף הירקון ביצה. הביצה הרחיקה את מקומות הישוב ההיסטוריים אל הגבעות והאזורים המותאמים למגורים, ומנעה פיתוח חקלאי בעמק. ראשית היישוב החדש כללה את ייבוש הביצות, והכשרת הקרקע לחקלאות, ובהמשך גם לשימושים נוספים – וכיום לא ניתן כמעט לשער את מיקום הביצות ההיסטוריות. עם זאת לביצות נודעת חשיבות – הן אקולוגית, והן תודעתית מורשתית. אתרים המהווים פשטי

הצפה בחורף, עשויים להיות מתוכננים כאתרי מים – בחלקם אזורי המחזיקים מים כל השנה (אגמונים), ובחלקם כאתר לח עונתי, תוך שילוב מצפורים ושבילים צפים (בסגנון החולה).

4.3.4 צומח

בשטח המיועד לפארק מטרופוליני הצומח הטבעי כמעט ואינו קיים, בשל התערבות אדם הן בבינו עירוני וכפרי והן בעיבוד חקלאי. עם זאת, מצויות עדויות היסטוריות אודות הצומח באזור, וכן ניתן להסיק מאזורים בעלי אפיון דומה מהו הנוף הטבעי – "בטרם היות אדם".

לאורך ערוצי הנחלים – הצומח הטבעי לאורך ערוצי הנחלים נחלק לצומח בתוך המים (כגון נימפיאה תכולה, גומא פפירוס, אגמון החוף, נופר צהוב ועוד), ולצומח לאורך גדות הנחלים (פטל

קדוש, קנה סוכר מצרי, ערב רבה שעירה, ערבה מחודדת ועוד). הצומח לאורך גדות הנחלים ובתוכם מופר ומשובש, הן בשל זיהום המים, בשל פעילות אדם לאורך גדות הנחלים, ובשל פלישות מינים מאזורי החקלאות הסמוכים.

לאורך הירקון, נפגעה צמחיית הגדות, כתוצאה מהפגיעה באיכות המים. כמו כן, ניכרה חדירה של צמחייה המשויכת לשטחים החקלאיים והיא זרה לגדות הנחל. לאורך הנחל מצויים עצי אקליפטוס רבים, עצי ערבת נחל, צמחי קנה, פטל, שנית גדולה, סוף, ארכובית ומיני גומא. בחודשי הקיץ מתכסים פני המים באזורים שממערב לכביש גהה בכיסוי צפוף של הצמח עדשת מים, אשר מהווה חלק מהמערכת הטבעית של הירקון.

פשט ההצפה וצומח טבעי של קרקעות החול והחמרה

פשט ההצפה - האזורים המישוריים שסביב ערוצי הנחלים, מעובדים כיום ברובם, ואין בהם צומח טבעי. עם זאת, ניתן לאפיין צומח טיפוסי לפשט ההצפה הכולל צומח הידרופילי של ביצות וגדות נהר (כגון פטל קדוש, קנה, סוף...). צומח הקלימקס היה ככל הנראה סוואנה של שיזף וזקנן שעיר, וייתכן גם חורש ים תיכוני של חרוב ואלת המסטיק (מיכאל זהרי – נופי הצומח של ארץ ישראל).

קרקעות החול והחמרה מאופיינות בחברת חילף החולות, דרדר הקורים – מראה של ערבת דגניים בעבר הרחוק התאפיינו אזורים אלה ביער פארק של אלון תבור, המאפיין את אזור השרון. היער נכרת בראשית המאה ה-20 וכיום נותרו ממנו שרידים מועטים בלבד. כיום, רוב קרקעות החמרה מעובדות, ובקרקעות שאינן מעובדות ניתן למצוא חברת חילף החולות ודרדר הקורים, בתה עשבונית, המאופיינת בריבוי הצמחים החד שנתיים. תנאי הנביטה הם טובים, ושיעור הכיסוי בצמחייה, בעיקר בחורף, הוא גבוה.

עדיין ניתן להבחין בשרידי הנוף המסורתי, דוגמת אלה ארץ ישראלית בשדה בסמוך למבנה חד-קומתי ישן.

4.4 מצב קיים מעשי ידי אדם

4.4.1 המורשת הבנויה

המורשת הבנויה באזורים אליהם מתייחסת התכנית הינה קדומה מאד. מספר שרידי מצודות וישובים מצויים בו, וכן דרכים עתיקות. עם זאת, תמונת הנוף בעולם העתיק הייתה של נקודות ישוב/אדם בלב אזורים טבעיים – פראיים, שאינם מיושבים ואינם מעובדים, אותם חצו דרכים מועטות. בתקופות מאוחרות יחסית הוקמו חוות חקלאיות, ונשתלו פרדסים, בעיקר בסמוך לאפיק הירקון, לאורכו ניתן למצוא טחנות קמח ותחנות שאיבה, לצורך השקיית הפרדסים, מהתקופה העות'מנית ואילך. עיקר התפתחות האזור הייתה בתקופה המודרנית, עם הקמתה של פתח תקווה – אם המושבות, והפיתוח החקלאי הסובב אותה.

אתרים ארכיאולוגיים

האתרים הארכיאולוגיים הגדולים אמנם אינם מהווים חלק מהפארק, אך התכנית תתייחס אליהם בפן הנוגע לנגישות וכן לניכוס תודעתי שלהם לעיר פתח תקווה ולפארק. כן מצויים בתחומי העיר אזכורים מתקופות עתיקות, המוגדרים בתכנית השימור העירונית, וכחלק ממערך השטחים הפתוחים המקושר ומוביל אל הפארק.

• תל אפק – מבצר אנטיפטרוס

העיר הראשונה באגן הירקון הוקמה בתל אפק בראשית התקופה הכנענית הקדומה (3100 לפנה"ס), והייתה אחת הערים הגדולות בארץ ישראל. חשיבותה נעוצה בסמיכותה לדרך האורך הבינלאומית, למקורות הירקון, ובהיותה שלטת על מרחב גדול סביבה. בעיר התקיים ישוב רציף לאורך 5000 שנה, עד לתקופה העות'מנית. חשיבותה נובעת ממיקומה – בסמוך למקורות הירקון ול"מעבר אפק" שעל ציר האורך המרכזי של ארץ ישראל.

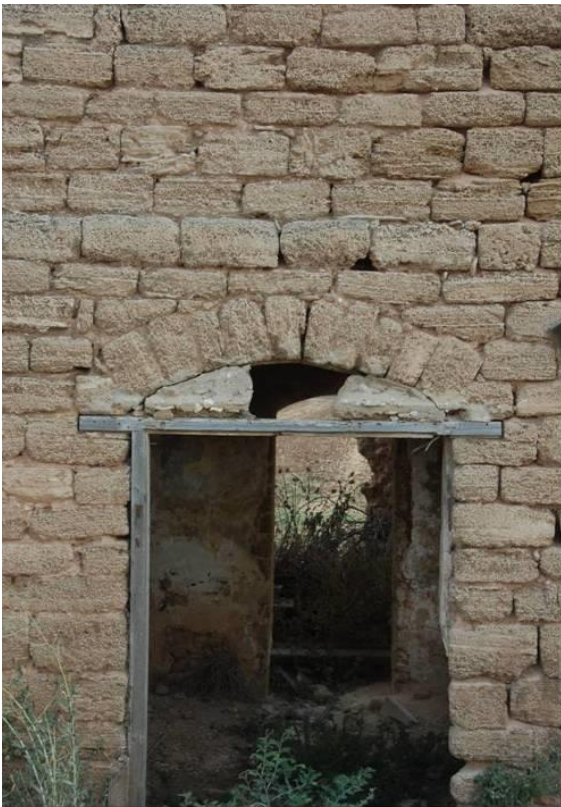
בתקופה הרומית נהנה האזור משגשוג שהתבטא בהרחבתה של אפק שכונתה אנטיפטרוס על שם אביו של הורדוס, וחיזוקה של "מגדל צדק" הסמוכה. בתקופה הרומית המאוחרת, עם התפתחות מערך הדרכים, מיקומה של אפק בסמוך לצומת דרכים חיזק את מעמדה עוד יותר. בתקופה זו ועד לתקופה הביזנטית התפתחו בגבעות החמרה שלאורך הירקון מערך נרחב של חוות, אחוזות וכפרים, שבהם ניתן למנות את אום – מלבס (היא פתח תקווה). **גתות ובתי בד מעידים על גידולי גפנים זיתים. ככל הנראה בתקופה זו הוקמו גם טחנות הקמח הראשונות על אפיק הירקון.**

• מירבל – מגדל צדק

אתר המתנשא על גבעה באזור ראש העין. האתר חולש על דרום השרון ואגן הירקון והאיילון, ועל "מעבר אפק" האסטרטגי. אזכורה הראשון של מגדל צדק היא בכתבי בן מתתיהו – התקופה הרומית הקדומה – כחלק ממערך הביטחון וההתיישבות באזור. בתקופה הצלבנית הועבר המרכז המנהלי מאנטיפטרוס למגדל צדק, שכונתה מירבל – "המקסימה", ומתקופה זו קיימים שרידים מרשימים באתר.

שרידי גשרים ודרכים היסטוריות

- **הדרך הרומית מיפו לשכם** – דרך רומית שהמשיכה לתפקד גם לאחר מכן. דרך זו יצאה מיפו ועברה מדרום לערוץ הירקון עד לפרוחיה. כאן היא חצתה את הגשר של פרוחיה והמשיכה לכיוון הכפרים ביר עדס וג'לג'וליה.
- **הדרך מאפק-אנטיפטרוס לאפלוניה ארסוף (חוף הרצליה)** – פעלה בעיקר בימי הביניים, גם דרך זו ניצלה את גשר פרוחיה.
- **הגשר התורכי (גשר פרוחיה)** – גשר אבן בעל קשת אחת, מעל נחל שילה, היווה חלק מתוואי הדרך העתיק, שימש ברציפות לאורך ההיסטוריה, ועד ימינו – דרך חקלאית עוברת על גבי הגשר. במקום היה קיים גשר נוסף, בהמשכה של הדרך התורכית מזרחה. יסודותיו היו בנויים אבן והגשר עצמו היה עשוי ברזל. במלחמת העולם הראשונה, פוצצו התורכים את הגשר כדי למנוע מהבריטים לחצות דרכו את הירקון.
- **פיל בוקס** – עמדה בריטית לשומר המסילה והגשר.

שרידי מבנים בתחום הפארק – פרטי בנין וחומריות אופיינית

שרידי גשר על הירקון

4.4.2 מבנים בעלי הקשר חקלאי

מבנים מהתקופה העות'מנית

טחנות קמח על אפיק הירקון

עיקר השרידים הארכיאולוגיים בתחומי הפארק הם מהתקופה העות'מנית ואילך. בתקופה זו הוקמו לאורכו של אפיק הירקון מספר טחנות קמח, וחוות חקלאיות קטנות, שבחלקן התפתחו למוקדים גדולים יותר ברבות השנים.

- **טחנת אל מיר וחוות קאסר הסמוכה אליה** - הטחנה הראשונה שהוקמה על אפיק הירקון ולאור קרבתה לאנטיפטרוס אולי גם הקדומה שבהן.

פעלה עד שנות ה-80 של המאה ה-19, והיא השלמה ביותר בין הטחנות שלאורך הירקון. היא נמצאת בתחומי הגן הלאומי מקורות הירקון. לצורך הפעלתה נבנה סכר באפיק הנהר, וחלק ממימיו הוטו לעבר הטחנה. בסמוך אל הטחנה מצויה חוות אל קאסר – משק חקלאי שהוקם על ידי ערבי עשיר מיפו במאה ה-19. אתר הטחנה והחוות מצויים בתחומי גן לאומי ירקון.

- **פרוחיה** - טחנת קמח גדולה ולצידה כפר קטן, שתושביו התפרנסו מחקלאות ומטחינת קמח. לטחנה ולכפר אין כיום זכר, אך נשתמר גשר האבן בעל קשר אחת מעל אפיק נחל שילה.
- **אבו רבאח** - ממוקם ממערב לכביש בין פתח-תקוה להוד-השרון, ומצפון לכביש חוצה שומרון, על גבי אי הנוצר במפגש נחל קנה ונחל הירקון. בשוליה הצפוניים קבור למחצה בסחף חלקה התחתון של הטחנה הקדומה, שזמן הקמתה לא ידוע. בשלהי המאה ה-19 נבנתה במקום טחנה חדשה בידי אבו-רבאח, ערבי עשיר שגרם צרות לכל שכניו. ערב מלחמת העולם הראשונה, הותקנו בטחנה שתי טורבינות: אחת שמשה לשאיבת מים להשקיית פרדסים והשנייה הפעילה אבני רחיים שטחנו את הקמח. סביב המבנה עצי איקליפטוס רבים.
- **אום מלאבס** - האתר הקדום העיקרי בתחומי פתח תקווה. מצוי בתחומי קרית אריה, ובו ממצאים מהתקופה הרומית – ביזנטית ומהתקופה העות'מנית.

"ביארות" בתי פרדס

עם התפתחות החוות החקלאיות לאורך הירקון הוקם "מערך תומך" לפרדסים ולחוות החקלאיות. המערך כלל באר או תחנת שאיבה (בתקופות מאוחרות), מבני אחסון ובתי אריזה, ובחלק מן המקרים בתי מגורים לטובת בעל החווה או פועליו. למכלול כולו קרוי "ביארה" על שם הבאר – היא ראשיתו. ה"ביארה" מהווה טיפולוגית בניה אופיינית, המאפיינת את האזור.

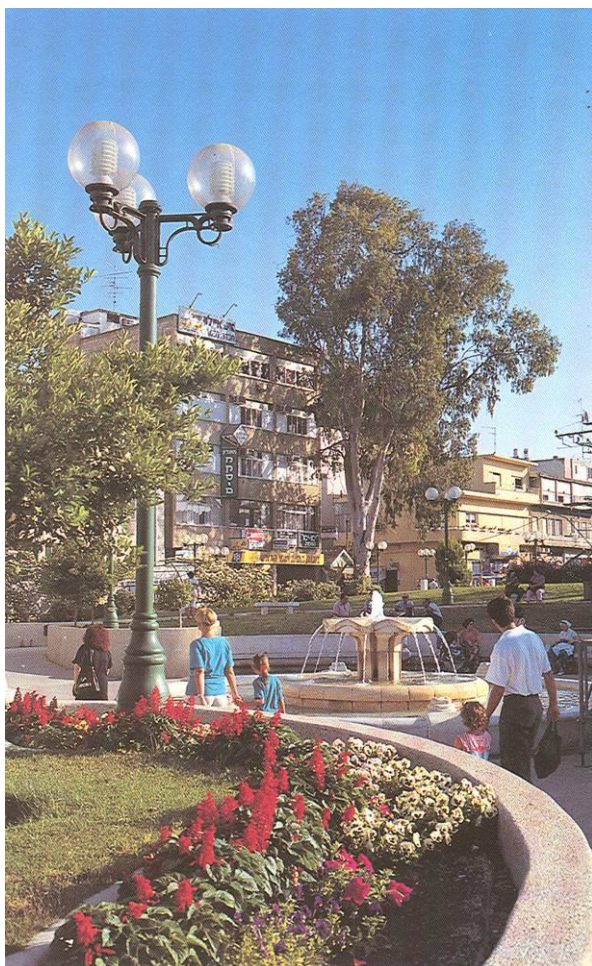
כן מתאפיין השטח בבתי פרדס הפזורים בשטח – מבנים בודדים, בלב הפרדס או השטח החקלאי. תהליך התפתחותם של בתי הפרדס תאם את צרכי הפלאחים. תחילה נחפרה באר בודדת, או מספר בארות בשטח אחוזה אחת. בצמוד לבאר היתה בריכת אגירה וכן מערכת להובלת המים (תעלות אבן

בתי פרדס – מבנים בודדים בלב האזור החקלאי

ומאוחר יותר צינורות אבן ומתכת). בהמשך נבנו סביב הבארות בתים קטנים אשר שימשו לאחסון כלי עבודה ובעלי חיים. לעיתים נוספה בהמשך גם יחידת מגורים, ובעקבות זאת נבנתה חומה להגנת יושבי המתחם. החומה יצרה מכלול בנוי בנוף החקלאי, המתפקד באופן עצמאי. מבנה המגורים הלך והתפתח עם השנים: נוספה לו קומה על מנת ליצור הפרדה מפלסית בין בעלי האחוזה והפועלים.

אתרי התיישבות

כיכר המייסדים בפתח-תקווה

• פתח תקווה, אם המושבות,

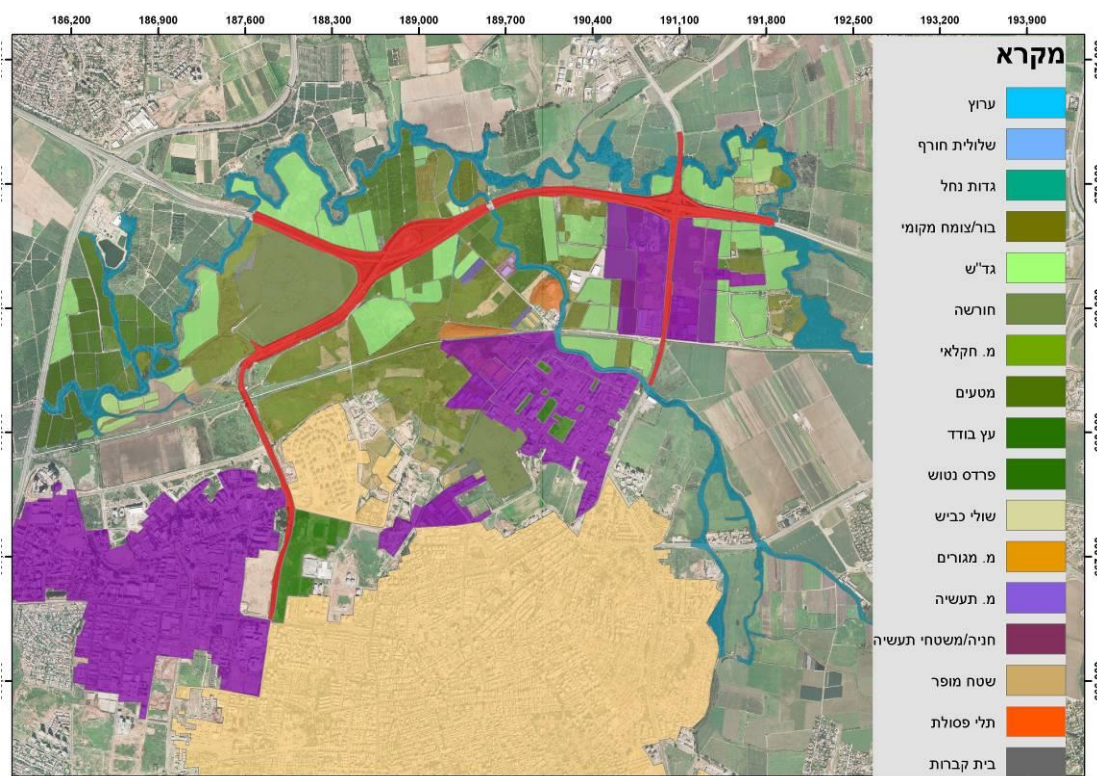
מסמלת את ראשית ההתיישבות החלוצית-חקלאית בארץ ישראל. המורשת ההתיישבותית-חקלאית השפיעה רבות על התפיסה העצמית של דמות הישראלי, והיא באה לידי ביטוי בספרות, בשירה ובאמנות הפלסטית.

הבאר הראשונה במושבה החקלאית נבנתה ב-1878 בראש גבעה, שהיא כיכר המייסדים של ימינו, הממוקמת במרכז העיר. באותה שנה נחרש השדה הראשון. בשנים הראשונות סבלו המתיישבים מקדחת ומהצפת השדות, והיישוב ננטש למספר שנים עד שיושב מחדש, והתבסס הודות לברון רוטשילד. לאחר ניסיונות כושלים לקיים חקלאות בעל, וכן כרמים ושקדים, התמקדו החקלאים בפרדסנות.

בעיר נותרו מבנים רבים מימי ראשיתה, אשר יש להם ערך היסטורי, אסתטי ותודעתי לתושבי העיר ולמבקרים בה. מבנים אלה מרוכזים לרוב ברחובות ההיסטוריים של המושבה: רח' פינסקר, בר-כוכבא, אורלב, רוטשילד ועוד.

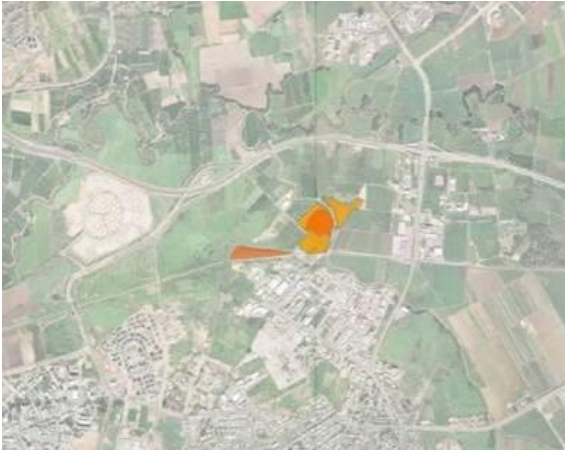
- **בית הבטון** – בית הבטון הראשון בארץ, נבנה בשנת 1912 ע"י ליכטנשטיין, בן פתח-תקוה שנודע בשל כך בכינויו "אבו-צמנטה". המבנה שימש כבית משאבות של חברת ההשקיה "פלשתינה" שנוסדה ע"י בצלאל יפה כדי לספק מים לפרדסי הסביבה. זהו מבנה בן שתי קומות שהשתמר כמעט בשלמותו ומזכיר בצורתו החיצונית את חזיתה של "גימנסיה הרצליה". הבית נמצא על גדת הירקון, בסמוך לכפר הבפטיסטים, ודרומית לכביש חוצה שומרון.
- **אתר ירקונים** – אתר התיישבות ראשוני. כיום נותר רק ציון המקום, כלומר, לאתר אין משמעות פיזית, כי אם תודעתית-חינוכית.
- **פרדס וינדזברג** – מתחם הכולל באר, בריכה עמוקה, אשר שימשה לשאיבת המים, ובית פרדסן
- **חוות אטינגטון** – חווה אשר הוקמה בשנות ה-20 של המאה העשרים, ופעלה בעבודה יהודית. החווה כללה לול, רפת, מכוורת ופרדס. כיום יש בה שלושה מבנים, כמה עצי דקל וושינגטוניה, עצי תות ובריכת מים.

4.4.3 שימושי ועוד קרקע באזור הפארק

מפת שימושי שטח

גן לאומי – רצועת שטח לאורך תוואי הירקון
פארק מקורות הירקון – בצפון מזרח העיר, מזרחית לצומת ירקונים
כפר הבפטיסטים – בסמוך לפארק מקורות הירקון
בית העלמין ירקון – בסמוך לתוואי הנחל, צמוד למחלף קפלן, בין כביש 5 וכביש רוחב רוקח מזרח
שני אתרי אשפה שאינם פעילים – מצפון למסילת הרכבת, באזור נחל שילה

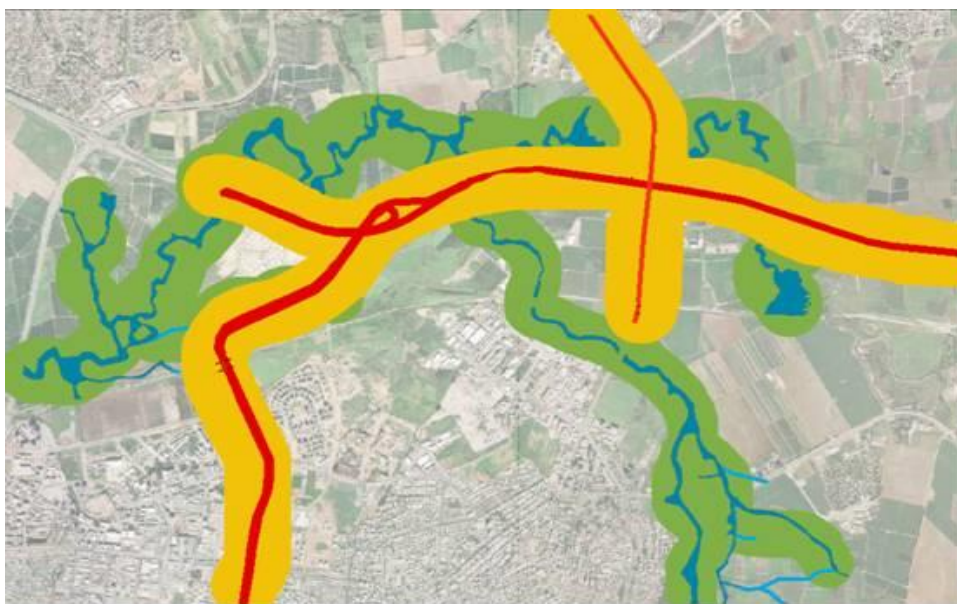
תילי הפסולת המשוקמים והשטחים המופרים הסמוכים אליהם, יהוו את מרכז הפארק, הכולל פיתוח אינטנסיבי, בינוי במידת הצורך, תצפיות מראש התל

דרכים ומסילת הרכבת

מערך הדרכים האזורי והארצי חוצה את הפארק, דבר הגורם ליצירת מטרדי רעש וזיהום. המערך כולל את קו מסילת הרכבת ת"א – ראש העין, כביש אורך מספר 4 במערב, כביש אורך מספר 40 במזרח, וכבישי רוחב: כביש 5 וכביש רוקח מזרח. הכבישים נפגשים בשלושה מחלפים גדולים: מחלף התקווה, מחלף קפלן, ומחלף ירקונים.

מבחינה תכנונית מהוות הדרכים חיצ בין חלקי הפארק. בחלק מן המקרים ההנגשה של "מה שמעבר לחיץ" הוא מהותי לתפקוד הפארק ולערכיותו. במקרים אחרים הדרך מגדירה את גבול המקטע המתוכנן כיחידה אורגנית. ככלל, יתמודד תכנון הפארק עם שאלת חציית הדרכים ומסילות הברזל, אם באמצעות סדרות של מעברים תחתיים או באמצעות הטמנת קווי התחבורה (למשל תוואי הרכבת) בחלקים מסוימים.

פוטנציאל לרעש זיהום ■

אזורים שקטים ■

4.4.4 תעלות השקיה וניקוז

בשטח הפארק קיים מערך תעלות ניקוז, חלקו מוזנח וחלקו מתפקד ופעיל. תעלות אלו עשויות לשמש כמערך המקשר בפארק, בין חלקי הפארק לבין עצמם, ובין העיר, הפארק והנחלים שבגבולו ובתחומיו.

4.5 עקרונות תכנון

4.5.1 "רוח המקום"

תפיסה מרכזית בתכנון נופי-אזורי היא זיהוי והעצמת "רוח המקום" של חבל הארץ נשוא התכנון. "רוח המקום" (Genius Loci) הינו מושג ששורשיו רומיים: לכל מקום "רוח" משלו, המשקפת את דמותו, תכונותיו ומאפייניו. תהליכי הגלובליזציה והמודרניזציה, בהשפעתם על הארכיטקטורה והתכנון המרחבי, הביאו, לעיתים קרובות, ליצירת מרחבים אחידים, "נעדרי רוח" או "נעדרי מקום", בהם האדם מוצא את עצמו במרחב זהה במיקומים גיאוגרפיים שונים לחלוטין זה מזה. התופעה מתרחשת בקנה מידה שונים – בפיתוח עירוני, כמו בפיתוח של שטחים פתוחים – נושא העבודה שלפנינו.

מגמה זו עוררה חוסר שביעות רצון בקהילה המקצועית ובאקולוסייה הרחבה גם יחד. נוצר רושם שהיא גוזלת מהאדם אחת מזכויותיו הבסיסיות – היכולת להרגיש **שייך למקום ייחודי, לבית** שאין דומה לו בכל העולם. על רקע זה התעוררה הדרישה לחזרה למושגים כגון "רוח המקום" – המשמשת כעת במשמעות עכשווית, של חיפוש שפתו הייחודית של כל מקום, העצמתה באמצעים אדריכליים ותכנוניים, והקפדה על זיהויו המיוחד של חבל ארץ מסוים על רקע המרחב הסובב.

העצמת רוח המקום, היא יסוד מרכזי בתכנונם של פארקים מטרופוליניים, והיא אמורה להנחות תכנים ועקרונות נופיים חזותיים המשולבים בפארקים. העיקרון הראשון והבסיסי יהיה כי הפארק אמור לשקף, לבטא ולהעצים את "רוח המקום" של העיר ושל המרחב הסובב כאחד.

לכל עיר, יהיו מאפיינים, ערכים ותכונות הקשורים בה, בהיסטוריה שלה, האתרים שבה, בזיכרונות הקמתה והתגבשותה, בהווי חייה, ברקמת החיים בה, במבנה הפיסי שלה ועוד. חלקם ידועים ומודעים לתושביה ולמבקרים בה, חלקם אינם מוכרים. יש שהם מהווים מושא לגאווה ולטיפוח דימויה של העיר, ויש שהם סתמיים ואינם זוכים לתשומת לב.

דמותו של כל אזור נגזרת מן המורפולוגיה הפיסית שלו, מן ההיסטוריה והזיכרונות אותם הוא נושא, הצומח הטבעי והחקלאות המסורתית. כל אלה הינם גורמים המייחדים נופים אחדים, ומבדילים אותם מנופים אחרים. תכניות המתייחסות לשטחים פתוחים ובכללן לאזורי פנאי ונופש, ראוי שיתמקדו בהבנת המרכיבים הייחודיים לחבל הארץ, ובהגעה דרכם לעיצוב ראוי אשר ידגיש את ייחודם.

תכנון הפארק יתבסס על ערכיו המקומיים של המרחב, ויבטא את "רוח המקום". "רוח המקום" במקרה זה, קשורה ישירות במורשת של חלוציות וראשית החקלאות. פתח תקווה הוקמה כמושבה חקלאית, וסביבה היו פרדסים רבים. אולם כיום, התועלות הכלכליות הישירות של העיבוד החקלאי איבדו מערכן, והאופי החקלאי של האזור, הולך ונבלע בין כבישים מהירים, מרכזי קניות ועיר ששואפת להתרחב.

העצמת "רוח המקום" תבטא במתן תוכן לתפקודה החדש של החקלאות. זאת מתוך הבנת תרומותיה החיצוניות של החקלאות - תפקידים נופיים, אסתטיים ותרבותיים. כל אלה יבואו לידי ביטוי ויעשירו את תכנית הפארק.

בהיבט הפיסי: התכנון ישען על ערכי הטבע והסובב, החומר המקומי, ההזדמנויות והפוטנציאל הקיים. למשל: שימור ושחזור מבנים בעלי הקשר חקלאי – טחנות קמח, בתי פרדס, יקב וכדומה. מבנים אלה מהווים מוקדי עניין היסטורי, בעלי ערך אדריכלי – אסתטי ופיסי.

ההיבט התודעתי: מרחב התכנון ושוליו כוללים מוקדים בעלי חשיבות היסטורית וגיאוגרפית בדברי ימיה של ארץ ישראל בכלל, ואם המושבות בפרט. אתרים אלה והמשמעות שהם נושאים עימם יהוו אבני יסוד וישתלבו בתכנון הפארק. למשל, באמצעות יצירת צירים שיקשרו בין הלב ההיסטורי של המושבה לבין השדות החקלאיים בפארק.

4.5.2 יצירת שפת תכנון

הצעת שפה והגדרות למונחי התכנון, על מנת ליצור קריאות ובהירות הן של התכנית, ובסופו של דבר - תוצר התכנית, הפארק כשלעצמו.

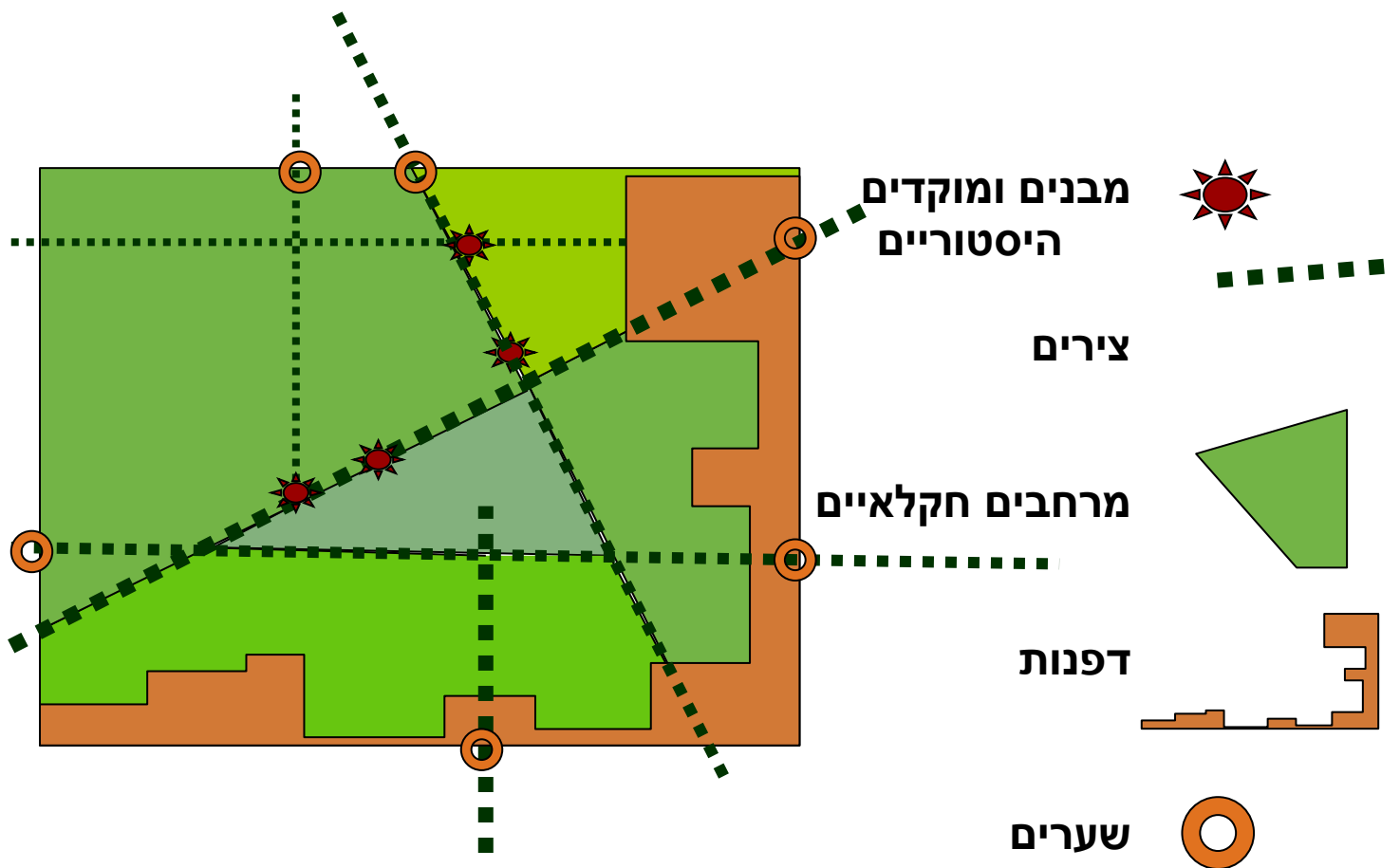
א. השטחים החקלאיים - משמשים רקע למוקדים ולצירים. התכנית תעמוד על דרכים לטיפול וממשק המרחב, התופס למעשה את מרבית שטח הפארק.

ב. מבנים ומוקדים היסטוריים - שימור, שיחזור והשמשה שלהם כמוקדי פעילות בפארק. מוקדים אלה הם ליבו של הפארק.

ג. הצירים - משמשים דרכי טיול, הליכה, רכיבה על אופניים, התבוננות ומגע עם המרחב החקלאי. קושרים בין העיר, המוקדים ההיסטוריים והמרחבים החקלאיים. הצירים יותוו במידת האפשר על רשת תעלות הניקוז הפזורה במרחב.

ד. דפנות - קו המגע בין המרחב החקלאי שבפארק ובין המרקם העירוני.

ה. שערי הפארק - מקומות ההתכנסות של קהל המבקרים, והפיזור לרחבי הפארק. יצירת כניסות נאותות ומרווחות, התואמות את רוח תכני הפארק.

סכמת תכנון הפארק – מרחבים, מוקדים, דפנות ושערים לפארק

מרחב חקלאי בשטח הפארק המיועד

4.6 תכנון ראשוני –

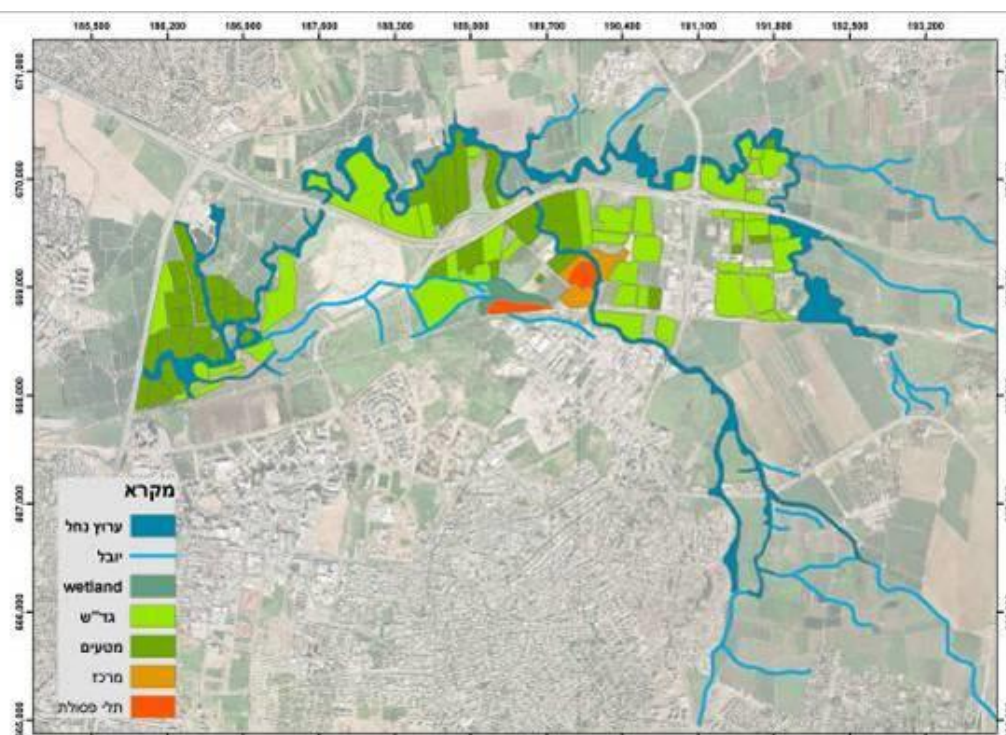
תפקידי החקלאות בפארק המטרופוליני

4.6.1 ניהול וממשק

הפארק המטרופוליני מצפון לפתח תקווה כולל מרחבים גדולים. מובן כי לא כל המרחב יפותח באופן אינטנסיבי, וייתכנו חלקים גדולים בתחומי הפארק, שינוהלו בצורות ממשק שונות, שאינן דורשות משאבים רבים, כגון החכרת השטח לחקלאים בתנאים מסוימים או פיתוח ממשק טבעי אקסטנסיבי. ניתן לחלק את מרחבי השטח המיועד לפארק למספר אזורים בעלי מאפיינים שונים:

1. אזורים חקלאיים

השטחים החקלאיים, כוללים גידולי שדה, מטעים ופרדסים, נטושים בחלקם. שטחים אלה יותרו ברובם כחקלאיים מבחינה נופית. בחלק מן המקרים לשימוש חקלאי תהיה גם משמעות כלכלית, ואילו מקרים אחרים השימוש יהיה תירות ופנאי ברמות פיתוח שונות, והנוף החקלאי ישמש כ"תמונת נוף".

מרחבי הפארק – שטחים עצומים, שאין צורך לפתח את כולם באופן אינטנסיבי. חלקים גדולים מהפארק יותרו בשימוש חקלאי או ישוקמו כשטחים פתוחים אקסטנסיביים בעלי מופע אופייני. המרחב החקלאי – פוטנציאל פיתוח כשטחים בעלי אינטנסיביות משתנה, ואופי חקלאי, ובכללם שימושים אינטנסיביים שהנוף החקלאי משמש להם כ"תפאורה"

החקלאות מהווה תצורת גיבון המזילה את עלויות האחזקה של פארקים מטרופוליניים גדולים. השימוש המתבקש הינו עיבוד חקלאי אשר ישתלב בפארק. השדה החקלאי ימשיך להניב ולשאת פרי, שתועלתו והתמורה בגינו תהיה עתה בקונטקסט של תפקודי הפארק המטרופוליני. השטח החקלאי ינוהל כחלק משטח הפארק, למניעת הזנחה, השלכת פסולת והפרות, וכמרחב טיול אטרקטיבי בפני עצמו.

2. שטחים מופרים ושטחי בור

חלקים גדולים מהשטח המיועד לפארק הינם שטחי בור ושטחים מופרים, אזורים בהם פסולת בניין היא ה"נוף" העיקרי. מוצע לשקם אזורים אלו ולתחזק אותם, אם בממשק חקלאי, או בהשבה של הנוף הטבעי האופייני לאזור. כן ניתן להגדיר את חלקיהם הצמודים לעיר או לשימושים אינטנסיביים (כגון גבול אזור התעשייה, אזור מרכז הפארק, או האזורים הסמוכים לאזורי המסחר שסביב כביש 40) כאזורים המתאימים לפיתוח אינטנסיבי ושימושי הפארק השונים. שטחי הבור והשטחים המופרים, מהווים מצע גמיש לתכנון מחדש. אזורים הסמוכים לתשתיות קיימות, או שיש בהם מבנים (בחלקם בלתי חוקיים), יושמשו לצרכי פארק אינטנסיביים יותר, הנזקקים לתשתיות שונות, ואילו אזורים מרוחקים יותר, או שיש בהם בסיס של צומח טבעי, ינוהלו בממשק טבעי אקסטנסיבי – השבת צומח מקומי, רעיה, שדות פרחים וכיוצא בזה.

שטחים מופרים ושטחי בור – פוטנציאל פיתוח כשטחים פתוחים, השבה של נופים טבעיים, שטחים בפיתוח אינטנסיבי או שטחים בשימושים שונים (למשל באזור מרכז הפארק, בסמוך לתילי הפסולת)

4.6.2 תפאורה

החקלאות כיצירת נוף הנצפית מהבינוי בגבול העיר, ומהכבישים הרבים החוצים וסמוכים לפארק. תמונת נוף רבגונית זו מהווה רקע לפעילות בפארק: לאתרי בילוי, פיקניק ופנאי.

- **צבעוניות** – אדמת החמרה, ירוק וכתום של הפרדסים, גוני הירוק של גידולי השדה והמטעים.

- **פסיפס** – החלקות החקלאיות מעניקות לפארק מראה מרחוק של פסיפס המורכב מגוני ירוק, המשתנים לאורך עונות השנה.

- **פרטים אופייניים**, כגון גדרות הברושים, הקנים והצבר המפרידות בין השדות, עשויים לשמש כאלמנט המדגיש את הדרכים או משמש לגידור בין שימושי הפארק התיירותיים.

עונתיות – הנוף החקלאי משתנה לאורך עונות השנה – פריחה, שלכת, הבשלה – תהליכים טבעיים בעלי משמעות תכנית ונופית באים לידי ביטוי בפארק.

יישום

- שימוש בעצי ההדר כמוטיב חוזר, גם בגינון האינטנסיבי בפארק, וכן בשכונות הסמוכות אל הפארק.
- תלמי החריש הארוכים, עשויים לבוא גם הם לידי ביטוי בעיצוב חלקי פארק, וכן בנתינת דעת על מיקום אלמנטים בפארק ועמדות תצפית.
- שימוש במיני צומח חקלאי כעצים מובילים בגינון ובפיתוח הנופי בפארק
- שימוש בצומח הטבעי והחקלאי כחלק מאטרקציות תיירותיות ושימושים אינטנסיביים (גני אירועים בלב הפרדס, פארק טיפוס והרפתקאות בין עצי הפרדס הנטוש וכו')

תמונת נוף חקלאי, כפי שנשקפת משכונת מגורים חדשה בפתח תקווה. פסיפס צבעוני של שדות שנתרו בין שטחים מבונים ומופרים

4.6.3 תיירות חקלאית פעילה

פעילות חקלאית עצמית - קטיף, בציר.

מוזיאון חקלאי - הדגמת שיטות חקלאיות, הצגת כלי עבודה ומבנים חקלאיים ששוחזרו. **שטחים חקלאיים המהווים אטרקציה אינטנסיבית לפעילות בפארק** - מתקני משחק בין צמרות עצי הפרדס, פארק הרפתקאות, הכולל זחילה, טיפוס, וכו' בסבך הפרדס הנטוש, קטיף תפוזים / עבודה בשדה כאטרקציה תיירותית. בית קפה, מסעדה, אולם אירועים, גלריה וחנות בלב הפרדס, מוקד לטיולי אופניים וכו'.

שטחים חקלאיים המשמשים

לפנאי ונופש אקסטנסיבי -

שולחנות פיקניק תחת עצי הפרדס, נטיעת עצים בודדים בלב השדות, והסדרה וטיפול של האזורים הסמוכים אליהם, הסדרת גישה, חניה קטנה למספר מועט של רכבים, או גישה באופניים בלבד.

4.6.4 שטחים מקיימים או תומכים במערכות טבעיות

החקלאות כחיץ ידידותי ונקי בין העיר לסביבתה. לשילוב תצורות חקלאות ידידותיות לסביבה בקרבת הערים צפויה תרומה בריאותית בשל הפחתת כמויות הדישון וההדברה בסמיכות להן. החקלאות באזורים אלה תוכל לשאת בעלויות הכרוכות בכך, שכן יהיה זה אינטרס עירוני מובהק ליצור חיץ זה.

- יצירת מסדרונות אקולוגיים בין השטחים החקלאיים.
- עידוד חקלאות אורגנית.
- טיפוח חלקות גידול לתושבי העיר.
- עידוד שיטות עיבוד ידידותיות לסביבה.

אזורי סבך ("פרדס נטוש")

פרדסים נטושים עשויים להפוך לסבך טבעי של פטל וצמחיית בר שיהוו מסתור לבעלי חיים. לאזורים אלה נודעת משמעות בתפיסת הפארק כמקיים מערכות טבעיות, ובכך מעשירה את חווית הפארק למבקר.

הפרדס יתוכנן כליבה של סבך שממנה יוצאות זרועות סבך לכיוון השטח הפתוח, המתקשרות למערכות טבעיות נוספות בפארק, כגון אזורי הביצות, צמחיית הגדות שסביב יובלי הנחלים ותעלות הניקוז.

יחד עם זאת, עשויים פרדסים נטושים, על אזורי הסבך המתפתחים בהם להוות חלק מהאטרקציה התיירותית כמסלולי טיול הכוללים מעבר בלב הסבך, בו ניתן לצפות בבעלי חיים, לזחול מתחת ל"מערת קנים ופטל", ולחוות חוויות של טבע פראי בסמיכות, ובמרחק הליכה משכונות המגורים.

שימושי הפארק יעשו שימוש ככל הניתן בשטחים מופרים

האזור המיועד לפארק כולל שטחים מופרים ושטחי בור רבים. במידת האפשר יעשה שימוש בשטחים אלה, וכן במבנים נטושים, ובתשתיות קיימות לצורך פיתוח האזורים האינטנסיביים בפארק.

- שיקום תילי הזבל
- "הפיכת פנים" של אזורי התעשייה והפניית דופן אטרקטיבית לפארק, העושה שימוש במבנים התעשייתיים (בדמות נמל תל אביב)
- שיקום שטחי בור כ wetland וכאזורי פארק אינטנסיביים
- שיקום שולי הכביש והשמשה שלהם כחלק ממערך שבילי הפארק
- הפניית פעילות אינטנסיבית לשולי אזורי פיתוח קיימים ולשולי העיר
- הפיכת שימושים מטרידים/בעייתיים לשימושים מוטי מסחר, תיירות, בילוי ופנאי

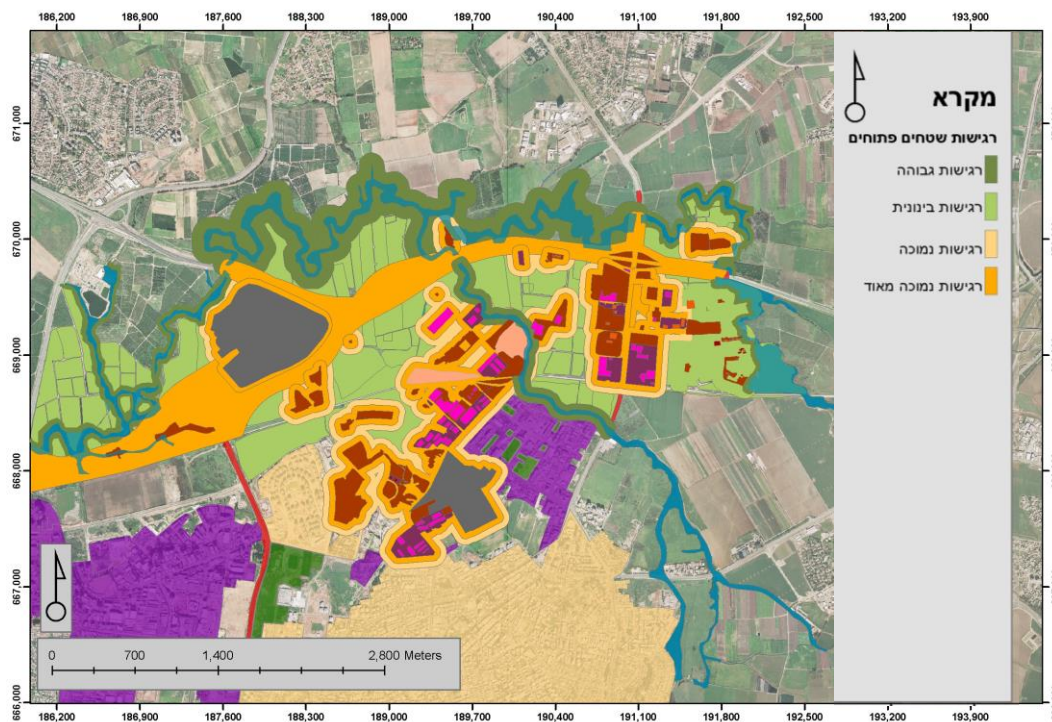
שילוב מערך טבעי ואינטנסיבי והגנה על שטחים בעלי רגישות סביבתית גבוהה

בשטח הפארק מצויים שטחים ברמות רגישות משתנות. ערוצי הנחלים מהווים את השלד הטבעי של הפארק, ומוגדרים ברמת רגישות גבוהה מאד. סביב ערוצי הנחלים יוגדרו אזורים ברגישות גבוהה כ"באפר ירוק", ובו פיתוח אקסטנסיבי, מוטה סביבה, ושמירה על המופע בטבעי.

מנגד – הרי הזבל, אזורי התעשייה ושטחים נוספים מופרים ופגועים – שטחים אלה, בעלי ערכיות נופית נמוכה ואף מהווים מפגע נופי וסביבתי המוריד את ערכיות הפארק. שטחים אלה יש לשקם, ולעשות בהם שימוש לצרכי הפעילות האינטנסיבית בפארק. שטחים מופרים ואזורי פסולת ולכלוך ישוקמו כחלק מתכנון הפארק, ויושמשו בפעילויות פארקיות מובהקות, כגון לונה פארק, פארקי שעשועים אינטנסיביים, פעילות תיירותית הכוללת רעש, מקומות חניה מרובים, אורות בלילה וכיוצא בזה – כל אלה יופנו לאזורים המסומנים במפה הצורפת בגווני כתום ואפרסק.

מעבר לכך – שטח הפארק נחצה על ידי מערכות תשתיות מרובות (כבישים ארציים, מסילת רכבת, תוואי חשמל). האזורים הסמוכים לתשתיות ומצויים בתחום השפעת רעש, ריח, חסימת תנועה שלהן, יוגדרו כאזורים בעלי רגישות סביבתית נמוכה המותאמים לפיתוח אינטנסיבי, צמוד דופן לפעילות העירונית או למרכזי פעילות קיימים שעשויים לעבור הסבה לפעילות מוטת פארק. למשל: הגדרת חציצה, אם כפיתוח נופי, ואם כשימושים מתאימים שאינם חוסמים את המבט מהכביש אל הפארק, אך מהווים חציצה פיסית בין המשתמשים בפארק לבין הכבישים. (למשל חניונים).

השטחים החקלאיים מהווים אזורי גישור ו"באפר" בין המערך הטבעי לאורך צירי הנחלים ובשטחים הפתוחים ובין המערך האינטנסיבי לאורך הדרכים, בגבול אזורי התעשייה ובשטחים מופרים, או שימושים קיימים. אל השטחים החקלאיים תופנה פעילות סמי – אינטנסיבית, העושה שימוש בנוף החקלאי כחלק מהווי המקום ומאופי הפעילות בו.

4.6.5 חקלאות אורבנית

עיבוד חלקות חקלאיות בתחומי הפארק המטרופוליני על ידי תושבי העיר באזורים שהוגדרו לכך. מתן שירותים חקלאיים שונים כגון מכירת דשנים ושיתלים, מרכז להשכרת מיכון חקלאי, מרכז מידע וכו'.

4.6.6 תוצרת חקלאית טרייה

חקלאות בפארק המטרופוליני כמקור לתוצרת חקלאית בעלת זיקה ישירה לתושבי העיר, דוגמת חלקות המציעות את תוצרתן בשווקי העיר, בשווקי איכרים מסורתיים, בהפצה ישירה לבתי התושבים, בנקודות ממכר בשטח וכו'.
עידוד יוזמות הקשורות בצריכת תוצרת חקלאית. (כגון תוויות איכות לתוצרת חקלאית טרייה, תוויות איכות קולינאריות למנות מזון אשר הוכנו מתוצרת חקלאית טרייה וכו').

4.6.7 חינוך

שילוב החקלאות בפארק המטרופוליני כחלק מתכנית הלימודים במסגרות חינוכיות, בבתי-ספר יסודיים ותיכונים, בהדגמת חילופי עונות, צורות עיבוד מסורתיות ומודרניות, בחשיפת דרכי החקלאות וקירובן לציבור הרחב, ובהפיכת המעשה החקלאי לאטרקציה ומוקד עניין בפני עצמו. התפתחות החקלאות בארץ ישראל, והתפתחות המושבות יהוו נושא מרכזי בפארק. הפצת הרעיון כי נוף הוא משאב אשר יכול לייצר הכנסה. חינוך החקלאי לטפח את הנוף החקלאי מעבר לצרכי הייצור הרגילים וחינוך המבקרים להכיר באיכותו וערכו של הנוף החקלאי.

4.6.8 קשירת הפארק לפתח תקווה

תפקידו המרכזי של הפארק הוא לשרת את תושבי העיר בצורה מיטבית. בכדי להגשים מטרה זו יש ליצור מערך קשרים – תכניים ופיסיים – בין העיר ובין הפארק.

קשר פיסי

הפארק והעיר מהווים יחידה תכנונית אחת. כיוון שכך, קיים "שווי משקל" בין הפארק והעיר, ומערכת סימביוטית ביניהם. הפארק שולח "זרועות ירוקות" אל עומק העיר, והעיר שולחת צירים ו"חומרי גלם" אל הפארק. נושא זה מודגש על רקע העובדה כי בין רב אזורי המגורים ובין הפארק מצויה כיום "חגורת הפרדה" בדמות אזורי התעשייה.

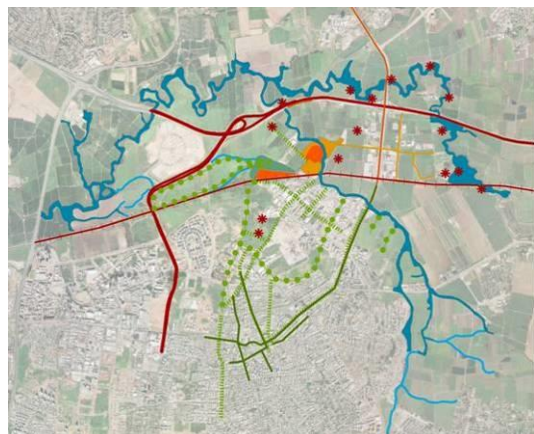
שטחים פתוחים נרחבים בגבול העיר והפארק

מבט מהעיר אל אזור הפארק. נוכחות הפארק בעיר תבוא לידי ביטוי במבטים ובצירים מקשרים.

צירים ירוקים

Greenway, דרכים ירוקות, הינם שבילים המיועדים לתנועה לא ממונעת: הולכי רגל, רוכבי אופניים,

אנשים מוגבלים בתנועה, רוכבי סוסים, סקייטבורד וכו'. הדרכים מבוססות על תשתית קיימת של שבילים שיצאו משימוש, חלקית או לחלוטין, כגון פסי רכבת ותעלות שלא בשימוש, שבילים על גדות נהר, דרכי עפר שקטות ודרכים סלולות אך ללא תנועה, כמו גם דרכים היסטוריות.

הגדרת "צירים ירוקים" בפארק מטרופוליני צפון פתח תקווה, תקשר את העיר אל מערך השטחים הפתוחים העירוני, ותסייע לתפיסת הפארק

כהמשך של העיר. הצירים יובילו אל הפארק וממנו, ויקשרו בין שטחים פתוחים משמעותיים בעיר לבין הפארק.

הפארק יחדור בצורת אצבעות ירוקות ומוקדי עניין הפזורים לאורך הרחובות, אל מרכז של העיר. מפגש הרחובות עם הפארק יהווה אחד משערי הכניסה לפארק, אולי אף המרכזי בהם. תפיסה זו ממשיכה את הגישה שהוצעה במסמך התכנוני למרחב פארק ירקון (אדר' יוחאי לביא, 2004), בו מותווה קו כללי – אצבע ירוקה היוצאת מן הפארק אל התווך הבנוי. הרעיון שלפנינו מבקש להמשיך אצבע זו ולקשרה לרחובות הפנימיים, ולקישור הפארק דרכם אל מרכז העיר ממש.

מגרשים פתוחים לאורך רחוב פינסקר בפתח תקווה המהווים פוטנציאל להקמת מערך פרדסים קטנים המקשרים את הפארק והעיר

יישום:

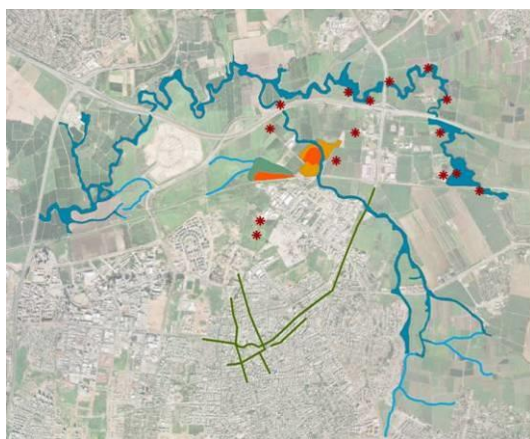
- אזכור התיישבותי-חקלאי לאורך הצירים המובילים מכיכר המייסדים אל מרחבי החקלאות שבפארק, בדמות כלים חקלאיים, פרדסים או אזכור שלהם. ניתן להשתמש במערך המגרשים העזובים לאורך רחוב פינסקר על מנת לייצר מערכת פרדסים או גינות קהילתיות, אשר תיצור את הקישור החקלאי בין העיר ובין הפארק.
- טיפול בגבול הפארק והעיר באופן המנגיש את הפארק לתושבי השכונות הסמוכות, וזאת באמצעות מערך של שבילי אופניים והולכי רגל, וכן דרכי רכב הכוללים תחבורה ציבורית וגישה

יצירת קשר ישיר והמשכי בין מערכת השצ"פים בשכונות הצפונית לבין הפארק

- לנכים ואנשים בעלי מוגבלויות מקשרים בין לב העיר האינטנסיבי אל הפארק.
- שימת דגש על דופן העיר והפארק כחלק מתכנון הפארק – עיבוד דפנות הפארק, ובעיקר הדופן התעשייתית באופן מזמין לציבור, כחלק ממערך הפנאי של פתח תקווה, ויצירת מערך קשרים בין אזורי הפנאי שבגבול אזורי התעשייה לבין הפארק.

צירים היסטוריים

תפיסה של הפארק כחלק ממהלך רחב של התחדשות עירונית בפתח תקווה. הפארק מהווה השלמה למהלך פנים עירוני, של שימור, שיחזור והחייאת המרכז ההיסטורי. יצירת קשר בין מרכז העיר ההיסטורי ובין הפארק, הן מבחינה תודעתית והן מבחינה פיזית: רחובות מסחריים-תיירותיים משוחזרים המובילים אל הפארק וממנו.

קישור מרכז העיר (ככר המייסדים) אל הפארק דרך הרחובות ההיסטוריים, תוך שימוש בשטחים פתוחים הסמוכים לצירים, שימור ושיחזור מבנים, התאמת שימושים תומכי פארק (כגון מסחר, הסעדה, עניין ותיירות).

הסדרת שבילי אופניים לאורך רחובות פינסקר ובר כוכבא, המובילים אל הפארק, כך שכבר בלב העיר מתחילה אווירת הפנאי וההזמנה לצאת החוצה אל הפארק.

לרחובות פינסקר ובר-כוכבא יש מעמד מיוחד בהקשר של התכנית שלפנינו. רחובות אלה קושרים בין מרכז העיר (כיכר המייסדים) ובין מרחב הפארק, לאורכם ניתן לאתר גם היום מבנים היסטוריים מימיה הראשונים של המושבה וקיימים בהם עדיין שטחים פתוחים לאורכם של הרחובות. הללו עשויים לתפקד כמקשרים בין העיר הפנימית ובין הפארק.

מבנים היסטוריים בלב פתח תקוה. למעלה משמאל: מבנה היקב.

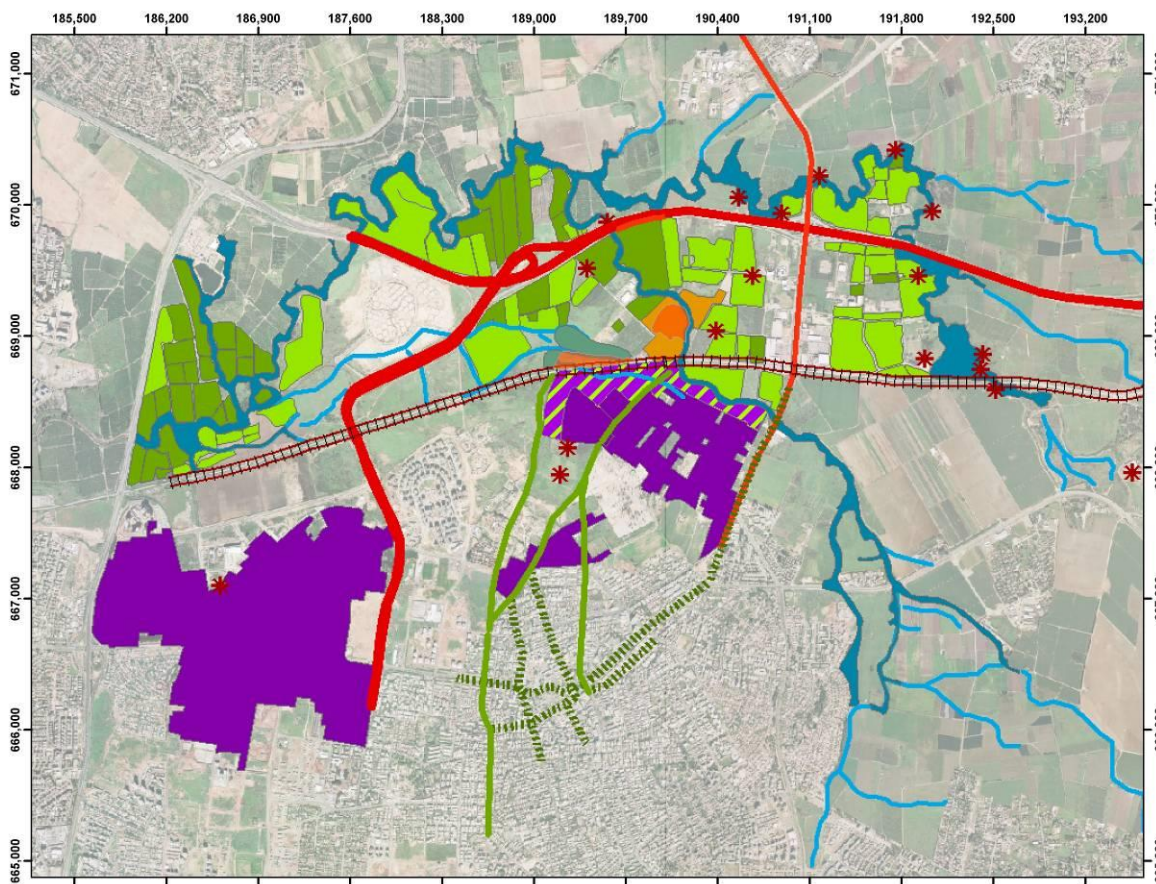
קשר תכני

- יצירת קשר בלתי אמצעי בין אזור המושבה ההיסטורית - היא לב העיר כיום - לבין הפארק.
- **השפעת תבנית "המושבה" על אופי הבניה והפיתוח בפארק** – הקמת פארק תכלול הקמת מבנים חדשים והרחבה ושיקום מבנים קיימים לצורך שימושי הפנאי והנופש שיוצאו בפארק. אופי הבניה, מיקום המבנים, קנה המידה שלהם - כל הכלול במושג "טיפולוגיות בנייה" עשוי לשקף את רוח המושבות הראשונות, ובתי החווה הקיימים בתחומי הפארק המתוכנן.
 - שיתוף פעולה עם מערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית כחלק מפעילות הפארק והשימושים המוצעים בו.

יישום

איתור הזדמנויות לאורך רחובות הניצבים לפארק, ובהן:

1. **מבנים היסטוריים מימי ראשית המושבה**, אשר להם ערך היסטורי-התיישבותי, אסתטי ומשמעותי לעברה של פתח תקוה. מבנים אלו ישוקמו, יטופחו, יוצבו בהם שלטים המספרים את סיפורם ועברם, והם יהפכו נקודות אטרקציה עירונית בדרך לפארק. מוצע לבחון את האפשרות לרכוש מספר מבנים בעלי ערך ונוכחות בולטת, ולהעניק להם תפקוד עירוני-ציבורי, ובכך למשוך קהל רחב אשר יפנה את פניו אל הפארק.
2. **שטחים ציבוריים ופרטיים פתוחים**, הקיימים לאורך הרחובות הניצבים לפארק. פיתוחם כציוני דרך וכמבואות לפארק. קשירתם בדרך של חומרים ושפת תכנון לשפת הפארק, למען "שיוכם" התדמיתי והתודעתי כחלק מן הפארק, אצבע ירוקה הנשלחת אל העיר.
3. **שילוט והכוונה** לאורך הרחובות, המצביעים ומוליכים בדרך סדורה וברורה אל הפארק.
4. **פיתוח מסחרי**, בתי קפה, מסעדות, מכירת ציוד ספורט ומחנאות – אשר עשוי לשמש תפקודים שיתקיימו בפארק, חלוקת מפות הפארק ומידע אודות אפשרויות הבילוי בו.
5. **יצירת שער לפארק**, במפגש הרחובות הניצבים והפארק, וחיבורם למשפך רחב-ידיים אשר יוליך אל הפארק עצמו. לשער זה תהיה כפילות ערכים – מן העיר אל הפארק, ושער כניסה עירוני מן הפארק אל העיר.
6. **חומרים ושפת תכנון**, בעיצוב הרחובות, המבנים, השטחים הפתוחים וכו', יעשה שימוש בשפת הפארק ובשפה ההיסטורית אשר תזכיר את אוירת ימי הראשונים של אם המושבות.

קשר בין העיר ובין הפארק:

- א. מערך צירים המבוסס על הצירים ההיסטוריים
- ב. הפארק שולח "אצבעות ירוקות", המהוות חלק ממערך השטחים הפתוחים העירוני
- ג. דופן אזורי התעשייה מפותחת כאזורי פנאי ונופש, "נמל תל אביב"

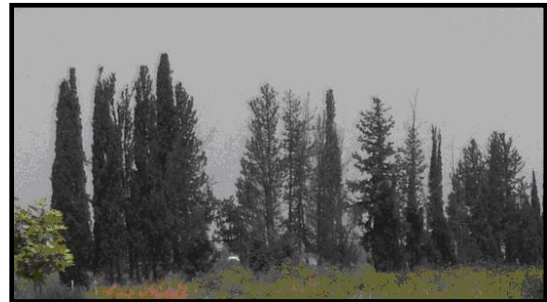
4.7 שילוב אלמנטים חקלאיים בפארק

4.7.1 צמחייה חקלאית

מרכיבי הנוף החקלאי באזור המיועד לפארק המטרופוליני הינם בעיקר עצי הדר, זכר לפרדסים הרבים שהיו כאן בעבר. כמו כן, ניתן להבחין במטעי זיתים ובשדות מעובדים. גם במקומות שבהם כבר לא קיימים עיבוד חקלאי, נותרו שרידים בדמות שורת עצי ברוש אשר תחמה את השדה או מקבץ עצי דקל אשר נטעו בסמוך לחווה חקלאית. בתכנון הפארק ניתן להדגיש את הצמחייה החקלאית הקיימת, ולנטוע צמחיה חדשה, ברוח זו הקיימת, בשטחים אשר יושבו לפעילות חקלאית, או כשפה נופית בפארק.

דקלים

שורת ברושים

פרדס

מטע זיתים

4.7.2 שימוש במבנים קיימים

שימוש מחודש במבנים נטושים, בייחוד מבנים בעלי הקשר חקלאי, במקום לבנות מבנים חדשים, זרים לנוף החווה ובעלי "תוחלת חיים" קצרה.

- **שיחזור ושימור מבנים היסטוריים** לאורך הצירים המובילים לפארק: יצירת מרכז מסחרי - תרבותי, הכולל רחובות מסחריים, בתי קפה, המוביל את הפארק, ומתקשר אליו תודעתית

שרידי "ביארה" בלב הפרדסים

ופיסית. שימור המבנים באופן המאפשר שימוש מודרני – הצמדת שימושים אינטנסיביים, כגון בתי קפה ומרכזי פעילות למבנים משוחזרים. ביזמות פרטית או ציבורית, ובתאום ובשיתוף פעולה עם רשות הטבע והגנים. בתאום עם רשות העתיקות ואגף שימור בעיריית פתח תקווה.

מבנים חקלאיים, בתי פרדס ובתי

אריזה בתחום הפארק עשויים בחלקם להפוך למוקדי פעילות. שיחזור המבנה והפעלתו יעשה בהתאם למיקומו הספציפי.

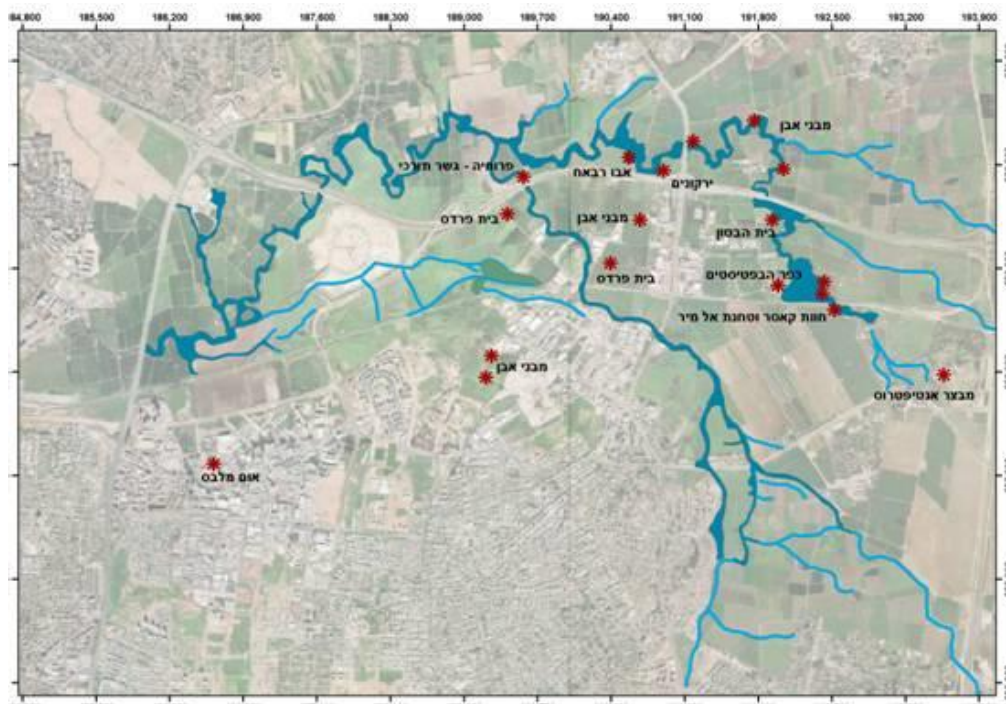
- **שיחזור החוות** שלאורך הירקון והשמשה שלהן לטובת הפארק. על פי הצעתם של אדר' רפי רייש וד"ר אבי ששון, ניתן לשחזר אחד מבתי הפרדס כמכלול: הדגמת צורת גידול אופיינית לשנות ה-30 וה-40 כולל שחזור מערכת ההשקיה, הגומחות סביב העצים והדגמת תהליך המיון והקטיפה.

- **הגדרה של "אבי טיפוס" בנויים**

(בתי הפרדס הבודדים, טחנות הקמח, ה"ביארות" וכו') וכן התייחסות לחומריות אופיינית, פרטי בנין, טיפוס מבנים, וארגון המבנים (למשל – סביב "חצר משק"), עשויים לשמש כמכתיבי טיפולוגית בניה אופיינית לפארק ולהתוות את רוח פיתוח

המוקדים העתידיים בפארק. השפה התכנונית האופיינית (פרטי בניה, קנה מידה, טיפולוגית בניה אופיינית) תשמש הן בשימוש משני במבנים המשוחזרים, שיקומם והרחבתם לצורך פעילות הפארק, והן פיתוח עתידי בפארק.

מבנים קיימים ואתרים ארכיאולוגים, המהווים פוטנציאל כמוקדי פיתוח, אם כאתרי ביקור או כמוקדים אינטנסיביים.

4.7.3 שימוש בתעלות ניקוז

בשטח הפארק קיים מערך תעלות ניקוז, חלקו מוזנח וחלקו מתפקד ופעיל. תעלות אלו עשויות לשמש כמערך המקשר בין חלקי הפארק לבין עצמם, ובין העיר, הפארק והנחלים שבגבולו ובתחומיו.

תעלות הניקוז שבין השדות ישתלבו במערך דרכי הפארק

סידרת תעלות ההשקיה, מהווה מערכת שבילים המקשרים בין חלקי הפארק. שבילי הפארק הם "עורקי החיים", המזרימים את קהל המבקרים אליו ובתוכו, עיצובם ותכנונם יכוון להעשרת חוויית השהייה והביקור בפארק, מעבר לתפקודם הטכני, כנתיבי מעבר. התעלות יהוו קישור למוקדים אינטנסיביים בפארק ובין העיר והפארק.

החייאת המערך, ובעיקר התעלות

המובילות אל הירקון ואל נחל שילה, תביא ליצירת "שלד תנועה ירוק" לפארק, הכולל מעבר הולכי רגל, שבילי אופניים, לאורך דרכי העפר שבין השדות החקלאיים, צמחיית גדות, קנה, עצי צל

אופייניים, מים זורמים בתעלה, כניקוז בחורף, וכפיתוח נופי, לנוי ושכשוך בקיץ. פיתוח אינטנסיבי יותר לאורך הגדות, ספסלים, דשא, ומקומות שהייה ורוגע. לצד התעלות יעשה שימוש באלמנטים אופייניים כגון שדרות ברושים, שורות קנים, המסמלים מרחוק את מיקומן.

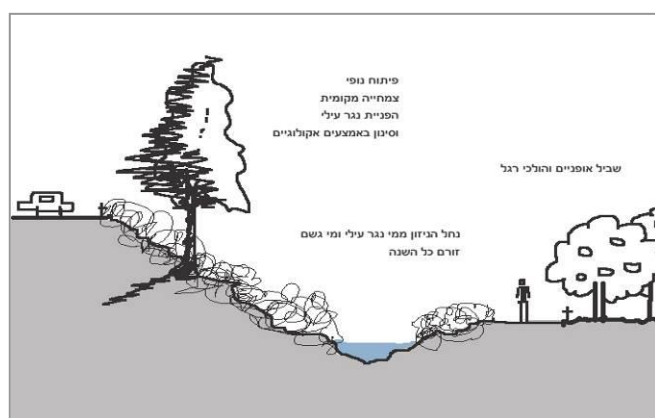
כמו כן, יצרו תעלות ההשקיה חלוקה של הפארק למקטעים (למשל בין אזורים חקלאיים לתיירותיים)

4.7.4 דרכים ומסילת הרכבת

מערך הדרכים האזורי והארצי חוצה את הפארק, ומחלק אותו לאזורים. מבחינה תכנונית מהוות הדרכים חיץ בין חלקי הפארק. בחלק מן המקרים ההגשה של "מה שמעבר לחיץ" הוא מהותי לתפקוד הפארק ולערכיותו. במקרים אחרים הדרך מגדירה את גבול המקטע המתוכנן כיחידה אורגנית. ככלל, יתמודד תכנון הפארק עם שאלת חציית הדרכים ומסילות הברזל, אם באמצעות שדרות של מעברים תחתיים או באמצעות הטמנת קווי התחבורה (למשל תוואי הרכבת) בחלקים מסוימים.

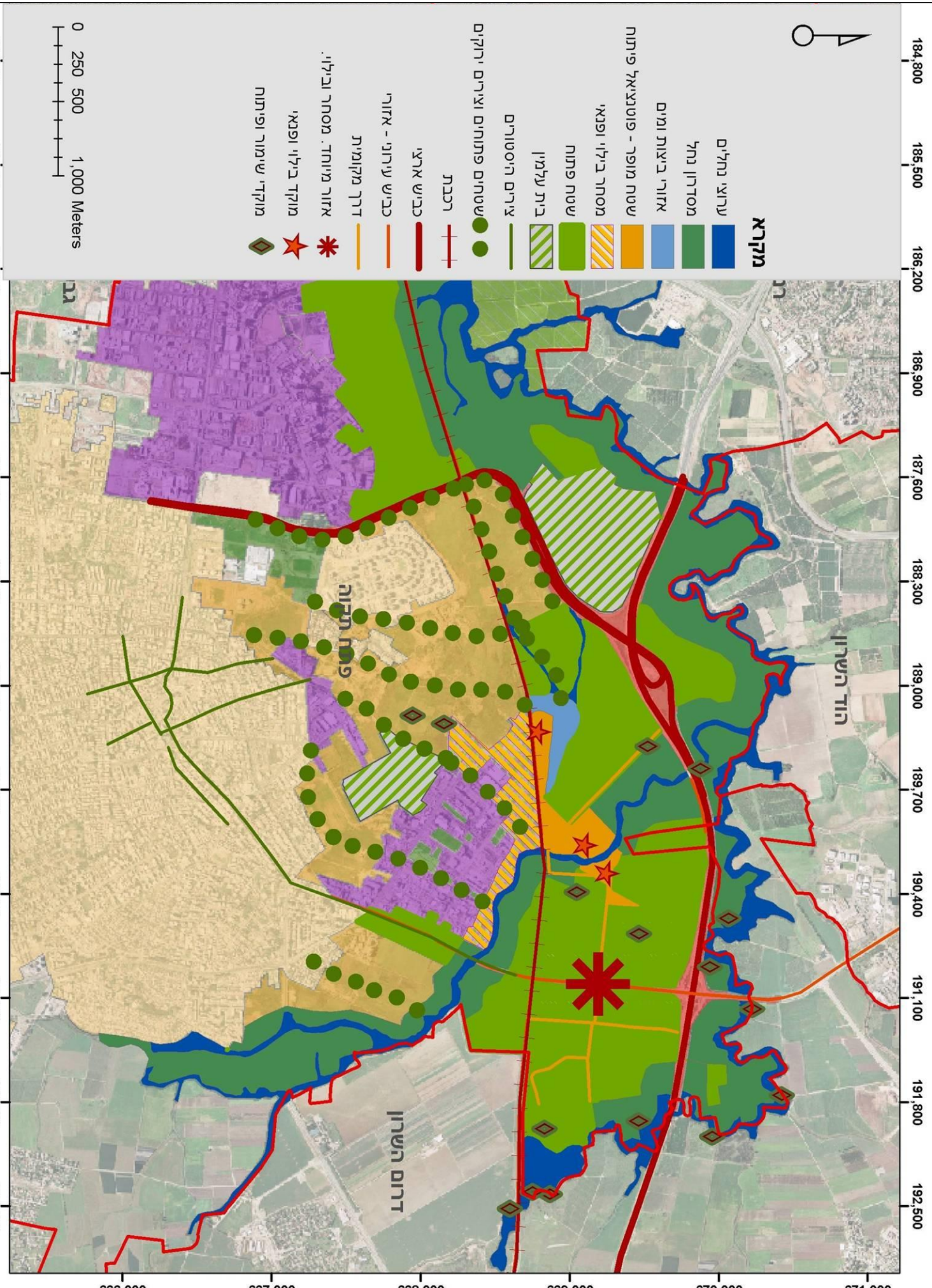
רעש, מטרדים וזיהום. שמשמעותם הרחקת שימושי פנאי הזקוקים לאווירה פסטורלית, לשקט, ולתחושת טבע, ולעומת זאת הצמדת שימושים אינטנסיביים, רועשים, שלהם יתרון הנגישות ואפשרות החניה הוא משמעותי, או שמוטב למקמם בשטחים לא איכותיים (למשל תחנת מעבר לפסולת – בחינה של מיקום התחנה תחת מחלף). מניעת מטרדי הדרך במידת האפשר באמצעות חתך אופייני, המייצר "באפר ירוק" בין הפארק והדרך.

השבילים לאורך כביש 5, משני צידיו, משמשים כבר היום שבילי טיול ואופניים. שבילים אלה חשופים כיום למראות ורעשי הכביש, וזהו חסרונם המרכזי. על מנת ליצור חוויית טיול ושהייה נעימים יותר על פני השבילים, ומצב של שיוכם לפארק, מוצע טיפול בדופן הגבוהה היורדת מן הכביש אל השביל, טיפוחה ו"צביעתה" בגיבון ובצמחייה חקלאית עשירה ומגוונת. כך תתקבל דופן צבעונית ומעניינת לפארק כולו, הסתרת מפגעי הכביש, מחסום אקוסטי לרעשים הבאים ממנו, קליטת מזהמים שמקורם בתנועת המכוניות, ודופן ראויה ומעניינת למערכת השבילים ההיקפיים.

חתך טיפוס – באפר ירוק בין הדרך ומטרדיה ובין הפארק

הצעת מתווה ראשוני לפארק

184,800 185,500 186,200 186,900 187,600 188,300 189,000 189,700 190,400 191,100 191,800 192,500

0 250 500 1,000 Meters

מקרא

- ערוצי נחלים
- מסדרון נחל
- אזורי ביצות ומלי
- שטח מופר - פוטנציאל פיתוח
- מסחר בילוי ופנאי
- שטח פתוח
- בית עלמין
- צירים היסטורים
- שטחים פתוחים וצירים יחידים
- רכבת
- כביש ארצי
- כביש עירוני - אזורי
- דרך מקומית
- אזור מיוחד - מסחר ובילוי
- מוקד בילוי ופנאי
- מוקדי שימור ופיתוח

הוד השרון

דרום השרון

פיתח תקווה

גב

666,000 667,000 668,000 669,000 670,000 671,000

5. מסקנות

1. הפארקים המטרופולינים בישראל, תופסים רובם ככולם שטחים חקלאיים. התכנים, הדימויים ואופי שרותי הפנאי האמורים להיות מסופקים על ידם – ישאו בהכרח אופי של תוכן ומשמעות הצומחים מתוך הנוף וההקשר החקלאיים.

2. מן הניסיון הנרכש באירופה ובארה"ב, ניתן ללמוד כי אכן תכני חקלאות משמשים בפועל בבנייתן של מערכות נופש ופנאי במסגרות של פארקים גדולים הסמוכים לערים גדולות. ניסיון זה הובא בהרחבה בסקירת הספרות במחקר הנוכחי.

3. חקרי האירוע המובאים במחקר, נוגעים למספר פארקים מטרופולינים בישראל: נחל שורק, איילון. פארקים מטרופוליניים אלה אינם פעילים כיום והם נמצאים בשלבי תכנון ראשוני בלבד. יחד עם זאת, נראה כי ניתן וראוי ליצוק בהם תכנים הקשורים באופיים החקלאי, וכי תכנים אלה אך יעשירו את פעילות הפארק ומידת האטרקטיביות שלו.

4. חקרי האירוע והמודל המפורט מלמדים על אופי ודרך של פיתוח, ממשק וניהול פארקים מטרופולינים בישראל, הנשענים ונתמכים על ידי איכויות השטח (רוח המקום), ובמקרה שלפנינו, ערכי הנוף והמורשת החקלאית.

6. אפשרויות יישום בישראל

אפשרויות היישום בישראל נמצאות בשני מישורים:

המישור התכנוני: רובם ככולם של הפארקים המטרופוליניים נמצאים עתה בשלבי תכנון ראשוני בלבד. עדיין לא נוצקו מסגרות וקביעות באשר לצורת פעילותם, והקרקע נוחה להעלאת רעיונות וכיווני חשיבה חדשים. יתר על כן, המצוקה בה נמצאת החקלאות והרצון הכן מצד גורמים רבים לשמירה ולהגנה על הנוף החקלאי, ההולך ונפסד, יסייעו במגמה על שילוב נופים ומסורות חקלאיות, בפארקים מטרופוליניים הסמוכים לערים הגדולות. מומלץ כי תוצאות המחקר הנוכחי, יפורסמו וימסרו למסגרות התכנון הארציות והמחוזיות, העוסקות בתכנונים של פארקים מטרופוליניים לדוגמה פארק מטרופוליני איילון, קישון, נחל שורק ורפאים, נתניה, הנמצאים כיום על מדוכת התכנון.

המישור המעשי: גיבושם של תכנים חקלאיים, האמורים להשתלב במסגרת הפארק המטרופוליניים תכנים אלה יהיו:

- תפיסת החקלאות כתצורת גינון, המוזילה את אחזקתם של פארקים מטרופוליניים גדולים. לדוגמה, פארק איילון המוצע, בגודל של כ-8000 דונם, לא יוכל לשאת עלויות גינון ואחזקה בשטחים כה נרחבים (גודלו של פארק הירקון, לדוגמה, הנו כ-1500 דונם בלבד. הסנטרל פארק הנו כ-3000 דונם). חלק ניכר מן השטח ידרש לשמש כפארק, אך לשאת שימושים זולים וקלים לתחזוקה. השימוש המתבקש הנו עיבוד חקלאי, אשר ישלב במתכונת הפארק פרדסים, שדות חיטה, כרמי זיתים וכו', בהם ישולבו מסלולים, אתרי שהייה וכו'. השדה החקלאי ימשיך להניב ולשאת פרי, אלא שתועלתו והתמורה בגינו, תהיה עתה בקונטקסט של תפקודי הפארק המטרופוליני.

- שילוב תצורות חקלאות ידידותיות לסביבה, בקרבת הערים. להפחת כמויות הדישון וההדברה בסמיכות לערים עשויה להיות תרומה בריאותית בפני עצמה. החקלאות באזורים אלה תוכל לשאת בעלויות הכרוכות בכך, שכן יהיה זה אינטרס עירוני מובהק ליצור באפר ידידותי ונקי לעיר ולסביבתה.

▪ גידול תוצרת חקלאית שיש לה זיקה ישירה לתושבי העיר, דוגמת חלקות המעובדות בשיטות אורגניות (כמענה גם אחר האמור לעיל), המציעות את תוצרתן בשוקי העיר, בשוקי איכרים מסורתיים, בהפצה ישירה לבתי התושבים, בנקודות ממכר בשטח וכו'.

▪ שילוב הפעילות החקלאית במסגרות חינוכיות, בתכנית הלימודים בבתי-ספר יסודיים ותיכונים, בהדגמת חילופי עונות, צורות עיבוד מסורתיות ומודרניות, בחשיפת דרכי החקלאות וקרובן לציבור הרחב, בהפיכת **המעשה החקלאי** לאטרקציה ומוקד עניין בפני עצמו.

יידרשו כמובן כלים כלכליים האמורים לתמוך בשילובם של תכנים חקלאיים אלה במסגרות הפארקים.

תוצאות העבודה **הניבו מודל ראשוני לשילוב שטחים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים**. הן עשויות לסייע בידיהן של מסגרות תכנון שונות, ביניהן תכניות המתאר המחוזיות תמ"מ 3/21, תמ"מ 1/30, תמ"מ 6. תכניות מתאר מחוזיות חלקיות, ובהן תכנית מתאר מחוזית חלקית לנחל איילון ולפארק האיילון ודומיהן, תמ"א 35 (במסגרת מכלולי הנוף שרובם שטחים חקלאיים), וכן למסגרת המחקר העוסקת בפארקים מטרופוליניים. תרומת העבודה תהיה בהצעת צורות יעוד, שימוש ושילוב השטחים החקלאיים בתכנון המטרופוליני, ומיקוד שיטות ואמצעים מתוך מערך הכלים הארצי, והתאמתם לתנאים מקומיים.

הנסיון הנרכש מתוך חקרי האירוע הבינלאומיים

עקרונות בתפעול הפארקים

- סדרי הגודל של שטחי הפארקים הגדולים יוצרים תנאים אשר קשה יהיה לחקותם במערכת הישראלית. ההיקף רחב הידיים של הפארק החקלאי הרווח בערי אירופה, דוגמת הפארקים בברצלונה, באיטליה ובאירלנד) אינו מתאים – מפאת גודלו – לתנאיה המצומצמים של ישראל. יחד עם זאת, ראוי לשים לב למספר עקרונות בתפעול הפארק: תפקוד השטח החקלאי בעצירת התפשטות העיר, טיפוח נופים מקומיים (חקלאיים) אופייניים, חינוך והפצת ידע בתחום המורשת החקלאית וקיום ממשק ייחודי לפארק. (ברצלונה ספרד, מילאנו איטליה, בלפאסט אירלנד)

חקלאות מסורתית

- **טרסות ובוסתנים** - כרמי סן מרטינו מספקים דוגמה לפארק עירוני רחב ידיים, הנמצא בליבו של מרקם עירוני. האתר עשוי לשמש כדוגמה לפיתוח חקלאות מורשת, טרסות, בוסתני פרי, כרמים וכדומה, בקרבתה של סביבה עירוני. (סן מרטינו, נאפולי, איטליה)
- **הצגת כלל ההיבטים של חקלאות מסורתית** – המרחב החקלאי הכולל חוות הפעילות במשך דורות, יציג מגוון היבטים של חקלאות – מבנים עתיקים, מסורות גידולים ועבוד קרקע, אספקת מים, וגידול בעלי חיים. (סן מרטינו, נאפולי, איטליה)

מסגרות שיתוף פעולה לניהול הפארק

- **שיתוף פעולה מטרופוליני** - היחס בין העיר האירופאית והמרחב הסובב אותה, ראוי לתשומת לב. החקלאות נשמרת ומטופחת על ידי תושבי העיר, כערך נופי, חברתי ואקולוגי, לצד תפקודי היצרניים. תושבי העיר מכירים בערכים אלה ומוכנים לתרום לקיומם להשגת איכות חיים טובה יותר במרחב. מודל זה ראוי לחיקוי ואימוץ בערים מטרופוליניות המוקפות בשטחי חקלאות גדולים, ובהם ניתן לקיים מסגרות של שיתוף פעולה אזורי. (מילאנו, איטליה)
- **שיתוף פעולה אזורי** - בדומה למסגרות הנהוגות בפארק החקלאי באירופה, גם כאן ההיקף הנרחב של שטח שונה מאוד מתנאיה המצומצמים של ישראל. בכל מה שקשור לארגון המערכת המנהלת ומתפעלת את הפארק, שונים התנאים מאוד ויקשה להשוות בין המערכות. בפארקים גדולים המשתרעים על פני עשרות אלפי דונם ומעלה, ניכר תהליך של שיתוף פעולה בין אזורי. שיתוף פעולה זה עשוי להיות

בין הרשות המוניציפאלית העירונית ובין מערך הכפרים אשר בסביבה (דוגמת הפארק המרחבי בליל) או בין מספר ערים השוכנות במרחב הפארק (דוגמת אזורי עמק לוגאן באירלנד). מדובר במערכות גדולות, המתפקדות זה שנים רבות בהרמוניה, ויוצרות בכך מסורת של שיתוף פעולה בין המגזר העירוני לכפרי. יש לציין כי בתולדות ההתיישבות בישראל, הוצע לא אחת הרעיון של עיר ראשה המרכזת סביבה יישובים חקלאיים ויוצרת עימם מסגרות של שטחים פתוחים. אך רעיונות אלו הצטמצמו לרוב לאספקת תוצרת חקלאית לערים ולא עסקו בהיבטים החברתיים ונופיים של המסגרת המשותפת. לאור הניסיון האירופאי, ראוי לבחון מיסוד התארגנויות כאלו, למערך מרחבי אחד בו יוצאים הצדדים נשכרים מן הפעילות המשותפת. (ליל, צרפת)

- **ארגון חקלאי מייצג** - הנהלת הפארק יכולה לייסד או להסמיך ידיה על ארגון חקלאי המייצג את החוות הפזורות בשטח הפארק, ודואג לכל הנושאים החקלאיים, כלכליים ועוד, הקשורים בתוצרת החקלאית או בכלכלת החוות. (ברצלונה, ספרד). גם בישראל קיימים אירגונים חקלאיים המייצגים בקנה מידה קטן את החקלאיים ביישוב מסויים, (מושב או קיבוץ) ובקנה מידה אזורי וארצי, ארגונים המשוקים תוצרת בארץ ובחו"ל.
- **גוף פיקוח עירוני סביבתי** – שמטרתו פיקוח על הפארק ועל החוות החקלאיות, סיוע במניעת גניבות, שפיכת פסולת בשטחי הפארק, בנייה בלתי חוקית ועוד, מעין "משמר הפארק" (ברצלונה, ספרד)
- **ועדה טכנית מייצגת** – ועדה מסוג זה כוללת גופים מקצועיים המסייעים בידי הגוף האמון על ירגון, ניהול ותפעול הפארק. גופים אלה הם נציגי רשויות מים, איכות סביבה ומניעת זיהומים, פארקים שכנים ומומחים חקלאיים, כלכליים ועסקיים. (סן חוזה קליפורניה, בלפאסט אירלנד)
- **ניהול הפארק המתבסס על מאגר מידע** - איסוף נתונים על הפארק והפעילות החקלאית, ההידרולוגית והתכנונית המתקיימת בשטחו. הקמת מאגר נתונים רב שנתי המאפשר קבלת החלטות תכנוניות ותפעוליות על בסיס מידע ובאופן מושכל (מילאנו, איטליה)

תכנון

- הפארק כלול בתכנית האסטרטגית של המטרופולין, ומוגדר כאחד מן הפרויקטים המרכזיים בתכנית המטרופולין (ברצלונה)
- יעוד שטח הפארק בתכניות מתאר העירונית בהגדרה נפרדת, המדגישה את תפקידו כנושא תפקודי מורשת ותרבות חקלאית. (סן מרטינו, נאפולי, איטליה)

- הכנת תכנית אב להסדרת השימושים השונים בפארק ואת התפתחותו העתידית על ידי הרשות המקומית או אירגון הפארקים הלאומי. שיתוף כלל בעלי העניין בתכנון הפארק: המדינה, המחוז, בעלי החוות, תושבי העיר והאזור. (סן חוזה, קליפורניה)
- הנהלת הפארק שוקדת על תכנון תמהיל שימושים בין מרכיבי הפארק השונים, תפקודי הפנאי שהפארק ממלא, ערכי הטבע, ניהול מקורות המים ושטחי החקלאות. התמהיל המיטבי הוא המפתח להצלחת מערכת מורכבת. (ליון, צרפת)

תיירות חקלאית פעילה

פעילות חקלאית עצמית - קטיף, בציר, עיבוד חלקות על ידי התושבים שטחים חקלאיים המהווים אטרקציה אינטנסיבית לפעילות בפארק - מתקני משחק בין צמרות העצים, פארק הרפתקאות, מוקד לטיולי אופניים וכו'.
 כאן ניתן ללמוד דווקא מן הניסיון הישראלי העשיר בתיירות חקלאית, ביישובים הכפריים.

תפאורה ורקע לפעילות פנאי

שטחים חקלאיים המשמשים לפנאי ונופש אקסטנסיבי בשטח החקלאי
 שולחנות פיקניק, נטיעת עצים בודדים בלב השדות, והסדרה וטיפול של האזורים הסמוכים אליהם, הסדרת גישה, חניה או שבילי הולכי רגל ואופניים. (סן חוזה, קליפורניה)

תוצרת חקלאית, בסיס לכלכלת החוות:

שווקים לתוצרת טריה

- שטחי העיבוד הסמוכים לעיר משמשים מקור לתוצרת חקלאית טריה במשך מאות שנים. על מנת שהחקלאות תמשיך להתקיים היא נדרשת להיות רווחית, הנהלת הפרק פועלת לשיפור הרווחיות, שיטות עיבוד ידידותיות לסביבה והגדלת המודעות לצריכת תוצרת טריה. (ברצלונה, ספרד)

חקלאות אורגנית

- **תיוג החוות ומוצריהם ("יצרן איכות הסביבה")** מתוך ניסיון להדגיש ולהפיץ חקלאות בת קיימא וחקלאות משמרת מסורת, על ידי תיוג המוצרים, שיווקם ומתן סיוע וייעוץ לחקלאים. (מילאנו, איטליה)
- **טיפול חלקות גידול לתושבי העיר.** ניסיון רב הצטבר בארצות אירופה בנושא חקלאות עירונית. כאן אנו מבקשים לנתב ניסיון זה לחלקות עיבוד במסגרתם של פארקים מטרופוליניים. הניסיון בסטף הינו כיום היחידי בארץ.

מבנים חקלאיים

- הניסיון האירופאי מורה על הוצאה מתחום הפארק כל מבנה שאינו משתלב בנוף החקלאי, וריכוז כלל המבנים באזורים שהוגדרו לצורך מתן שירותים חקלאיים כמו אזורי מיכון, תפעול ואחסון. (ברצלונה, ספרד)
- מתן עדיפות לעריכת שינויים במבנים המיועדים לסייע לחוות לקליטת קהל ומבקרים, והדגשת שימוש במבנים קיימים ככל הניתן. יחד עם זאת הנהלת הפארק אוסרת על עריכת שינויים חזותיים בולטים המפרים את חזות נופים החקלאיים. (בלפאסט, אירלנד)

נופי מורשת והיסטוריה

- **שימור נוף** – הפארק משמש עדות חיה לפועלם ולאורח חייהם של דורות של חקלאים שחיו באזור. בני מעמדות שונים אשר עיצבו את הנוף החקלאי והמבנים בתוכם – נזירים, אנשי אצולה, כפריים. הפארק משמר את הנופים ההיסטוריים ואינו מעוצב או מתוכנן באופן מלאכותי. רשויות ניהול הפארק מכירות בעודה שיש להגן על מגוון הנופים החקלאיים מפני פיתוח על ידי העלאת ערך הנוף החקלאי ויצירת מודעות וחשיבות כלכלית בשימור הנוף החקלאי. חקר האירוע הניתן בפארק השורק תומך רבות בנושא זה. (מילאנו איטליה, בלפאסט אירלנד)
- שימוש שטחים טבעיים – ערכי טבע המשולבים בשטח הפארק מרכזים אליהם אמצעי הגנה, מחקר ושימור כמו בנושא בתי גידול לחים לאורך אגמים, ביצות ונהרות, הדורשים תשומת לב וניהול ותפעול שונים מיתר חלקי הפארק.

הדגשת פסיפס הנוף:

- **פסיפס החקלאי עונתי** - תמונת נוף מגוונת הנוצרת משילוב המרכיבים השונים של תמונת הנוף החקלאי, החלקות והגידולים השונים וביניהם משוכות ועצים אופייניים, וההשתנות העונתית צבעונית של הגידולים. (בלפאסט, אירלנד)
- **פסיפס שימושי קרקע ובתוכם החקלאות** – הכרה בהיות החקלאות שימוש הקרקע הדומיננטי ביותר בין שימושי קרקע נוספים, שמורות טבע, מסלולי טיול, נחלים, פארקים עירוניים ואתרי מורשת. החקלאות המשולבת בתוך הנוף, בין החורשות הגבעות והנחלים הופכת לחוט השדרה התוכני הנושא את מירב השטחים הכלולים בפארק. (בלפאסט, אירלנד)

אומנות

פרויקט ה-Land Art חיבור בין אמנות וסביבה בצורות ביטוי שונות רווח בישראל. מיסוד ועידוד יוצרים ומצבים אשר בהם יושם דגש על חקלאות כ"חומר" וכלי ביטוי אומנותי, יסייעו, בלא ספק, בהעלאת המודעות לערכיו של הנוף החקלאי. (ליל, צרפת) ראוי לציון ארוע "חירייה במוזיאון" אשר התקיים במוזיאון תל אביב בשנת 2002, ובו הוצגו בין השאר היבטים חקלאיים של הפארק המטרופוליני (ראה בפירוט בפרק האילון)

אקולוגיה

ראה ירוקה - שטח הפארק כמסנן זיהומים, פיוח ואוויר (ברצלונה, מילאנו ועוד)

שטחים חקלאיים מקיימים או תומכים במערכות טבעיות:

החקלאות תומכת ברה אינטרודוקציה – השבה לטבע של חיות אשר התקיימו באזור בתקופות קודמות. החקלאות כמספקת מזון ומחסה לחיות, יחד עם הותרת אזורים בעלי אופי טבעי, המשולבים באזורים החקלאיים, שמורים ולא נגישים או מעובדים. (מילאנו, איטליה)

קיום ממשק אקולוגי – קיום מחקר על בעלי חיים המהווים ביו אינדיקטור, בעקבות המחקרים ניתן לכוון את מאמצי השימור ולהתוות מודלים לתכנון אקולוגי סביבתי, יצירת מסדרונות אקולוגיים בין השטחים החקלאיים וקיום המשוכות המהוות אזורי מחייה מועדפים ומחסה לבעלי החיים, ואזורים במ הפריחה העשירה ביותר של פרחי בר. (מילאנו איטליה,

בלפאסט אירלנד)

חלק מן הפארקים המטרופולינים בישראל עשויים למלא תפקיד דומה הן בהיותם חלק מרצף אקולוגי ובמלאם תפקיד פעיל בשמירת מערכות אקולוגיות וערכי טבע.

7. המלצות להמשך מחקר

המחקר הנוכחי הניח יסודות ליצירת מסגרת של תכנים ופעילות שטחים חקלאיים בפארקים מטרופוליניים.

במודל הוצגו מספר דרכים מפורטות, המתייחסות אמנם למצב נתון מסוים ולתנאים מקומיים ספציפיים, אך ניתן לגזור ממנו דרכי פעולה ואפשרויות אותם ניתן להחיל במקרים אחרים. כיום נמצאים חמישה עשר שטחים מטרופוליניים ואזורי נופש מטרופוליניים, בכל רחבי הארץ, המיועדים בתכניות המתאר, אך קיימות גם הצעות לפארקים מטרופוליניים נוספים על אלה (דוגמות פארק מטרופוליני ירקון בפתח תקווה, פארק מטרופוליני באר שבע ועוד).

כהמשך למחקר הנוכחי, יש למצוא דרכים פרטניות לשילוב חקלאות בפארקים מטרופוליניים באזורי התכנון עצמם, זאת על ידי זיהוי המרכיבים המקומיים בכל אתר ואתר ושילובם במסגרת תכנון הקמה, ניהול וממשק הפארק. הדרך להטמעת דרכים אלה בקרב דרגי התכנון והביצוע מחייבת מחשבה מעמיקה ודרכים חדשות.

הנושא השני הראוי להמשך מחקר הינו דרכים כלכליות לקיומה ושילובה של החקלאות בפארקים מטרופוליניים. המדובר בדרכים הנהוגות זה מכבר במערב, של תמיכה בחקלאות תמורת עמלם באחזקה וטיפוח של נופים חקלאיים, ופעילויות חקלאיות, **החורגות** מעצם הייצור החקלאי המקובל, כאשר הן משתתפות ביצירת הפארק ופעילויות הפנאי והנופש שבו. למרות קיום של כלים אלה, זה שנים רבות במערב, יידרשו התאמות ליצירתם וטיפוחם של כלים מסוג זה במציאות הכלכלית והחברתית בישראל.

רשימת ספרות

להלן רשימת המקורות - ספרים, תכניות ואתרי אינטרנט, מסודרים על פי פרקי המחקר.

1. מבוא - סקירת ספרות בינלאומית

1. פארק חקלאי, ברצלונה, ספרד

The Baix Llobregat Agricultural Park (Barcelona)

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/158.pdf>

<http://www.diba.es/parcsn/parcs/life/eng/llobregat.htm>

2. כרמי סן מרטינו – אזור חקלאי במרכז ההיסטורי של נאפולי, איטליה

San Martino's Vineyard, Naples

<http://aesop2007napoli.it/workshop11.html>

3. פארק היסטורי-חקלאי, סן חוזה, קליפורניה

Parco Agricolo Sud Milano MARTIAL COTTLE PARK

<http://www.parks.ca.gov/pages/712/files/102803a.pdf>

<http://www.sccgov.org/portal/site/parks/parkschp?path=%2Fv7%2FParks%20and%20Recreation%2C%20Department%20of%20%28DEP%29%2FPlanning%20and%20Development%2FMartial%20Cottle%20Park%20Master%20Plan>

<http://www.vepca.net/MartialCottle/10-16-07Presentation.pdf>

4. הפארק החקלאי דרום מילאנו, איטליה

<http://www.parks.it/parco.sud.milano/Epar.html>

5. פארק אזורי עמק לגאן, בלפאסט, אירלנד

The Lagan Valley Regional Park

<http://www.laganvalley.co.uk/>

<http://www.laganvalley.co.uk/Downloads/Lagan%20Valley%20Regional%20Park%20Recreational%20Strategy.pdf>

<http://www.planningni.gov.uk/AreaPlans%5FPolicy/Plans/Laganvalley/laganvalley2005-localplan.pdf>

http://www.planningni.gov.uk/AreaPlans_Policy/Plans/BMA/draft_plan/pdf/Part4V3/Countryside/SLRRI_PubSer_Tourism.pdf

Miribel Jonage national park (Lyon, France) .6

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/178.pdf>

7. פארק חקלאי סאבאדל, ספרד

Parc agrari de Sabadell

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=28>

8. פארק פורטופינו, איטליה

Parco Naturale di Portofino

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=13>

9. מרחב טבעי במטרופולין ליל, צרפת

Espace Naturel Lille Métropole France

<http://www.fedenatur.org/member.aspx?lng=en&memid=9>

<http://www.fedenatur.org/docs/docs/175.pdf>

10. פארקים באמריקה הצפונית והדרומית

Rivers to Ridges

<http://lcog.org/PDF/RiverstoRidgesBackground.pdf>

כינוס מידע - אזורים פרי- אורבאניים, חקלאות, טבע, מגוון ביולוגי, ותיירות

BUILDING RURBAN RELATIONS

Building new relationships in rural areas under urban pressure

תכנית המחקר שמטרתה לסייע לסוכנים באזורים כפריים תחת לחץ עירוני לפתח אסטרטגיות להספקת טובין ושירותים כפריים (**RGS – Rural Goods and Services**) הקשורים לנוף הכפרי תוך קבלת פיצוי כלכלי בעד השימוש בשטחים הירוקים וזאת באמצעות מערכת יחסים חדשה עם החברה העירונית. טובין ושירותים כפריים – **RGS** – כוללים מוצרי איכות ובריאות (מעונות יום בחוות, טיפול בקשישים בחוות וכו'), שירותים אקולוגיים, טבע נגיש ופעילויות פנאי. נבחנו תרומת **RGS** לנוף הכפרי בפינלנד, צרפת, הונגריה, הולנד וספרד. בכל עיר נבחנו שתי דוגמאות: אזור כפרי בסמיכות לאזור עירוני-מטרופוליני (**peri-urban area**), ואזור כפרי בסמיכות לאזור חוף-ים תיירותי.

- אתר של **EU-AgriNet (EU-funded Agricultural Portal)** המסכם את מטרות המחקר וסוקר את התקדמותו עד עכשיו. כולל עלויות וגופי מחקר.

http://ec.europa.eu/research/agriculture/projects/qlrt_2001_01696_en.htm

- אתר תכנית המחקר (כולל דו"חות רבים לפי תתי-נושאים: צרכנים, ספקי שירותים, סוכנים מתווכים, טובין ושירותים כפריים, תמונות, מפות):

http://www.rural-urban.org/index.php?content=rural_goods_services%2Fhome.html&nav=1

- דו"ח תוצאות המחקר (ינואר 2006) תחת הכותרת - **Rural Areas Under Urban Pressure: Case studies of rural-urban relationships across Europe**

http://www.lei.dlo.nl/publicaties/PDF/2006/7_xxx/7_06_01.pdf

- תוצאות המחקר בהתמקדות על הולנד (כולל מפות בצבע לעומת שחור-לבן בדו"ח לעיל): **Rural Goods and Services (RGS) in rural areas under urban pressure**

<http://www.rural-urban.org/files/f9fe4124b2bf6bfee9d321abe54afe18.pdf>

מצגת המסכמת את תוצאות והמלצות מחקר **RURBAN** נמצאת בכתובת

http://www.rural-urban.org/rural_goods_services/presentations/Conclusions%20and%20recommendations.pdf

Position Paper: Proposal for a Council Regulation on support for rural development
2007-2013: Opportunities and Restrictions in a Peri-Urban Region: Randstad Holland

שירותים 'ירוקים וכחולים': הזדמנות כלכלית והעצמת ערכי נוף, טבע, תרבות, והיסטוריה

חבל רנדסטד הוא אזור עם חקלאות ענפה ושטחים פתוחים מחד וריכוזים עירוניים גדולים מאידך. השטחים הפתוחים והחקלאיים נמצאים תחת לחץ עירוני כבד, יש חוסר בשטחים פתוחים לפנאי ובילוי באזורי הערים. נושאים רלוונטיים: עירוב שימושים של חקלאות ופנאי, שמירה על הטבע ומגוון ביולוגי.

הרשויות המקומיות הן הצרכן העיקרי ביחס לחקלאים בנוגע לניהול ופיתוח פעילים של טבע, נוף ומשק המים, והענקת גישה לציבור לתעלות, שבילים, ושדות. הדרישה לשירותים אלו (מהחקלאים) תוגדר על בסיס אזורי. חבל רנדסטד (**Regio Randstad**) פועל למציאת מקורות מימון לשירותים אלו על ידי פיתוח מערכת ארוכת-טווח ומהימנה לתגמול החקלאים.

בנוסף, אזור הכפר בחבל רנדסטד מספק שירותים וטובין שאינם חקלאים במבנים חקלאיים לשעבר: מעונות לילדים, שירותי בריאות, חינוך, מידע, עבודות יד מסורתיות ומכירת בתים. שירותים אלו חיוניים לשמירה על איכות חיים באזורים כפריים, אך דורשים ניהול זהיר ותאום.

הדו"ח בכתובת:

http://www.regiorandstad.com/actueel/uploads/041020_HM_Position_paper_2_DEF.pdf

Netherlands Environmental Assessment Agency (MNP)

אתר של הסוכנות לביקורת הסביבה של הולנד: <http://www.mnp.nl/en/index.html>

סוכנות **MNP** בוחנת את השפעות מגמות חבריות ומדיניות חברתית על הסביבה. ישנם עשרות מחקרים בנושאים הבאים: פיתוח בר-קיימא, שינוי אקלים ואנרגיה, גיוון ביולוגי (**biodiversity**), תחבורה, שימושי קרקע ואיכות אויר. מנוע קל לחיפוש. מחקרים/דו"חות מעניינים במיוחד:

1. **Nature Balance 2007** דו"ח שנתי של הסוכנות על היבטים שונים הנוגעים למצב השטחים הפתוחים והטבע בהולנד: חינוך, פרגמנטציה של שטחים ירוקים, יחסי עיר-כפר, מגוון ביולוגי, השפעות שינוי אקלים, תכניות ממשלה להתמודד עם סוגיות שונות.

http://www.mnp.nl/en/publications/2007/Nature_balance_2007.html

2. **Red for Green** תכנית ממשלתית המהווה כלי למימון פיתוח שטחים ירוקים למטרות פנאי (**green recreation areas**) סביב ריכוזים עירוניים וניהול ושיקום שטחים פתוחים ויחידות נוף (**landscape**). מימון שטחים ירוקים דרך התשואות על פיתוח נדל"ן.

<http://www.mnp.nl/en/publications/2005/NatureBalance2005-RedForGreen.html>

• דוגמא ליישום תכנית **red for green** בצפון הולנד נמצאת בכתובת (בעיקר עמ' 4-5):

<http://www.interreg.nja.dk/5%20presentation%20Dutch%202.doc>

2007 Landscape policy of the Province of Noord-Holland

פיתוח, שימור ושיקום יחידות נוף (**landscape**) במחוז צפון-הולנד. הדו"ח נמצא בכתובת:

http://www.noord-holland.nl/Images/65_107184.pdf

מחוז עם צפיפות אוכלוסין גדולה: 2.6 מיליון תושבים על שטח של 2,700 קילומטרים רבועים. המחוז תחת לחץ עירוני רב, בעיקר סביב אמסטרדם ואזור שדה תעופה **Schiphol**, בנוסף לעשרת אלפים יחידות דיור, פארקים תעשייתיים, ותשתיות. ישנה חקלאות מאוד מפותחת באזור (חממות, תעשיית חלב). כמו כן, יש פריחה כלכלית של טובין ושירותים כפריים (**RGS**): מכירת תוצרת חקלאית בחנויות חווה, תפעול **B&B**, חוות סוסים, מעונות יום לילדים בחוות, ושימוש בחוות לטיפול בקשישים, חולים ואחרים. באזור הכפרי של צפון-הולנד 5,000 הקטרים של אדמה חקלאית עוברים בימינו שינוי לאזורי טבע כחלק מ-**National Ecological Network**. במחוז יש צורך דחוף במקומות ותשתיות לבילוי ופנאי, בעיקר מסלולים להולכי רגל, רוכבי אופניים ושייטים. נקודות מעניינות בדו"ח:

1. ארבע דרכים לתרגום מדיניות הנוף לתכניות מעשיות (עמ' 6):
 - 1) תכנון מרחבי באחריות המחוז
 - 2) עירוב המחוז ביישום התכניות – מעבר לתכניות רבות-סוכנים
 - 3) כלי חוקי למניעת נוף גדוש ומבולגן
 - 4) תוכנית סבסוד לשיקום מאפייני נוף רצויים
2. המחוז מתכוון להשתתף במימון: שבילים להולכי רגל ורוכבי אופניים, אזורי חניה לאנשים הבאים לבלות באזור ברגל או ברכיבה על אופניים, לעודד לינה בחוות וב-**B&B** (עמ' 11).
3. סוגיות הקשורות ליישום התכנית (עמ' 12-13):
 - 1) מימון (חלק קטן מסבסד ע"י מדינה ואיחוד אירופאי (**EU**)), ערים כמו אמסטרדם משתתפות בקרן שטחים פתוחים, תכנית **red for green** שבה פיתוח חלק מהשטחים הפתוחים לנדל"ן מממן את פיתוח השאר כשטחים ירוקים.

(2) **Mutual gain approach**: פיצויי חקלאות האזור על הפיכת שטחים חקלאיים לשטחים פתוחים ירוקים או לאזורי בילוי ע"י **province land bank**. מעודדים חקלאים לפתח ולתחזק אזורי טבע ושבילים להולכי רגל ורוכבי אופניים על בסיס התנדבותי. יחד עם זאת, נשקלת האפשרות לנשל חקלאים משטחים מסוימים הדרושים ליצירת רציפות בין שבילים להולכי רגל ורוכבי אופניים או להשלים את מכסת פיתוח שטחים פתוחים הירוקים.

Green-blue landscape networks link private and public interests at different spatial scales: the case of the Hoeksche Waard - Netherlands

מאמר על שימוש במערכת שבילים ירוקים-כחולים (שטח פתוח – מקורות מים) להדברה טבעית של מזיקים לחקלאות. התועלת שבפיתוח שבילים ושטחי טבע קטנים לצד אזורי חקלאים – שבילים שיכולים לשמש גם לבילוי בחיק הטבע או בשטחים פתוחים חקלאיים. המאמר בוחן אזור דרומית לרוטרדם, הולנד.

<http://www.ontwerpenmetnatuur.wur.nl/NR/rdonlyres/53BA532A-618A-4D4B-984B-770704522C7B/44956/Steingroversymp19hoeksewaard.pdf>

Vital Urban Landscapes

The Vital Role of Sustainable and Accessible Urban Landscapes in Europe's City Regions

The final report of the SAUL partnership 2006

דוגמאות ממוקדות של פרויקטים בערים: לונדון, אמסטרדם, לוקסמבורג, פרנקפורט, ריין-ראור, סאראלנד. הדו"ח (112 עמ') נמצא בכתובת:

<http://www.saulproject.net/downloads/SAUL%20Final%20Report/Regional%20Report.pdf>

פרויקט SAUL (Sustainable and Accessible Urban Landscapes) נמצא באתר:

<http://www.saulproject.net/login.jsp>

אתר המאגד נתונים הקשורים לסביבה בהולנד: <http://www.mnp.nl/mnc/index-en.html>
בעיקר מעניינים הנושאים הכללים: **landscape, biodiversity, nature and society, nature policy, societal response**
דפים מעניינים באתר:

- 1) **Available urban green spaces in Netherlands** <http://www.mnp.nl/mnc/i-en-0299.html>
- 2) **Availability of green spaces around towns in the Netherlands**
<http://www.mnp.nl/mnc/i-en-0451.html>
- 3) **Green infrastructure in the Netherlands: robust and coordinated**
<http://www.mnp.nl/mnc/i-en-0449.html>
- 4) **Societal Response** <http://www.mnp.nl/mnc/x-en-0-e.html>
- 5) **Recreation** http://www.mnp.nl/mnc/x-en-1-e1_1.html
- 6) **Guidance involvement and organization** <http://www.mnp.nl/mnc/x-en-1-e2.html>
- 7) **Guidance agrarian nature management** <http://www.mnp.nl/mnc/x-en-1-f2.html>
- 8) **Guidance nature policy** <http://www.mnp.nl/mnc/x-en-1-f.html>
- 9) **Guidance policy on Green Space** <http://www.mnp.nl/mnc/x-en-1-f4.html>

Recreational Agriculture – Agritourism -Taiwan
:The Republic of China Yearbook – Taiwan 2002

<http://www.gio.gov.tw/taiwan-website/5-gp/yearbook/2002/chpt12-5.htm>

Taiwan Yearbook 2004:

<http://english.www.gov.tw/Yearbook/index.jsp?categid=160&recordid=83349>

הממשלה מעודדת הפיכת שטחים חקלאיים לחוות פנאי/תיירותיות: אורחים יכולים לקטוף פירות וירקות, לערוך פיקניק, צפרות, טיולים וכו'. נכון ל-2004 אושרו 184 חוות פנאי/תיירותיות.

COA Completes Amendments to Regulations for the Guidance and Administration of Recreational Agriculture” to Help Legalize Recreational Farms

<http://eng.coa.gov.tw/content.php?catid=10654>

The Council of Agriculture (משרד החקלאות של טיוואן) הקים אתר (בסינית בלבד) המספק מידע על מקומות בילוי (חוות) לסופי-שבוע. האתר גם חושף בעלי חוות להזדמנויות עסקיות בתחום התיירות החקלאית.

<http://english.www.gov.tw/e-Gov/index.jsp?categid=14&recordid=88247>

(האתר לקוראי סינית: <http://ezgo.coa.gov.tw>)

Green Doors of Andalusia - Spain

פרויקט "הדלתות הירוקות של אנדלוסיה" מחבר 25 מרכזי התיישבות באנדלוסיה הכוללים יותר מ-50,000 תושבים עם הסביבה הטבעית הקרובה, אוניברסיטאות, ופארקים עירוניים באמצעות מערכת דרכים עתיקה למעבר מקנה **Livestock Routes Network**. "פרוזדורים ירוקים" אלו ישמשו למעבר לא ממונע בלבד (הולכי רגל, רוכבי אופניים, רוכבי סוסים).

אין הרבה מידע באינטרנט על פרויקט חדש זה (2007). המעט שקיים נמצא בכתובת:

http://www.juntadeandalucia.es/medioambiente/web/Bloques_Tematicos/Publicaciones_Divulgacion_Y_Noticias/Documentos_Tecnicos/actuaciones_mau_andaluz/8ProyectoPuertasVerdesdeAndalusia.pdf

- החוברת שממנה לקוח המידע נמצאת אצלכם בספרייה או באתר:

<http://www.juntadeandalucia.es/medioambiente/site/web/menuitem.a5664a214f73c3df81d8899661525ea0/?vgnnextoid=dd5b6719659f1110VgnVCM1000000624e50aRCRD>

- מאמר עיתונאי: <http://www.andalucia.com/news/cdsn/2005-04-20.htm> (נקודות חשובות מסומנות בקו)

GREEN CORRIDORS TO CONNECT TOWNS TO COUNTRYSIDE

The Junta de Andalucía has announced plans for the creation of a network of green corridors throughout the region that will connect towns with populations of greater than 50,000 to the surrounding countryside. Called 'Puertas Verdes', the 71 million-euro, several-year plan envisions some 6,900 kilometres of such green belts, created by converting ancient livestock routes ('vías pecuarias') into trails for hiking, bicycling or horseback riding.

In the province of Málaga, the plan calls for 543 kilometres of green corridors connected to five municipalities: Málaga, Marbella, Vélez-Málaga, Fuengirola and Mijas. The Mijas corridor will connect the coast with Mijas Pueblo, which the Fuengirola route will also connect to, and the Marbella corridor will run from the town up to the Sierra de las Nieves and Ronda. In the Vélez area, one route will travel up through Viñuela and Arenas, while another will connect Torrox with the Sierra Almirajara. The city of Málaga's corridor will run all the way to Antequera via the Montes de Málaga.

Many of the 'Puertas Verdes' routes will ultimately tie into a more ambitious, multi-country green belt plan, Rever Med, which calls for a 10,000-kilometre corridor linking Portugal's Algarve with Southern Italy by way of Mediterranean Spain and France.

- בעיות: הממשלה המקומית של אנדלוסיה מואשמת בפגיעה חמורה בזכויות קניין. התביעה הוגשה לאיחוד האירופאי הממן 55.7% מעלות הפרויקט. ראו **Petition to EU** בכתובת: http://www.survivethefuture.net/petition_to_eu.htm
- מסמך מוקדם מנובמבר 2001 (כ-160 עמודים) על שבילי מובילי בקר ופרוזדורים ירוקים

International Conference on Drivers' Roads and Green Corridors

Chiclana de la Frontera 21-24 November 2001

http://www.juntadeandalucia.es/medioambiente/web/Bloques_Tematicos/Publicaciones_Divulgacion_Y_Noticias/Documentos_Tecnicos/Vias_pecuarias/PDFs/bookactas_vp.pdf

**Preparatory work for developing
GUIDANCE ON THE MAINTENANCE OF LANDSCAPE CONNECTIVITY
FEATURES OF MAJOR IMPORTANCE FOR WILD FLORA AND FAUNA**

Institute for European Environmental Policy

מסמך עכשווי (2007) אודות ההשפעות השליליות של חקלאות על מגוון ביולוגי באירופה מחד, ועל יעילות מנגנונים שונים לשמר מגוון ביולוגי והמשכיות אקולוגית בשטחים חקלאים מאידך (עמ' 22-30). כולל גם דוגמאות מהמדינות הבאות: בלגיה, פינלנד, גרמניה, ליטואניה, רפובליקת סלובקיה, ספרד, הולנד, ואנגליה

http://www.ieep.eu/publications/pdfs/2007/prep_work_report_the_review_of_measures_promote_connectivity.pdf

**The European Greenways Good Practice Guide
Examples of Actions Taken in Cities and the Periphery**

המסמך נמצא בכתובת:

[http://db.formez.it/StoricoFontiNor.nsf/bb05f9ea5aa422dbc1256a930025c290/074A7604CD529586C1256B2900389170/\\$file/ambiente.pdf](http://db.formez.it/StoricoFontiNor.nsf/bb05f9ea5aa422dbc1256a930025c290/074A7604CD529586C1256B2900389170/$file/ambiente.pdf)

Greenways – דרכים ירוקות הינם שבילים המיועדים לתנועה לא ממונעת: הולכי רגל, רוכבי אופניים, אנשים מוגבלים בתנועה, רוכבי סוסים, סקייטבורד וכו'. הדרכים מבוססות על תשתית קיימת של שבילים שיצאו משימוש חלקית או לחלוטין כגון פסי רכבת ותעלות שלא בשימוש, שבילים על גדות נהר, שבילים ביערות, דרכי עפר שקטות ודרכים סלולות אך ללא תנועה, כמו גם דרכים היסטוריות (של עולי רגל, מובילי בקר, וכו'). שבילים אלו מהווים את הבסיס למערכת רחבה יותר של דרכים ירוקות.

המסמך ברמת פירוט גבוהה ביותר (מכיל מפות ותמונות רבות) הכולל:

- מה הן דרכים ירוקות?
- מי משתמש בדרכים ירוקות?

- מי יוזם, מנהל ומתחזק את הדרכים הירוקות?
- דוגמאות ליישום דרכים ירוקות בארצות שונות + דוגמאות ממוקדות לפתרון בעיות שונות (כגון: כיצד מפרידים בין שבילים לנכים, להולכי רגל, לרוכבי אופניים)
- תועלת לערים ולתושביהן: תכנון ערים וניידות (חיסכון בקרקע – שימוש חוזר בדרכים קיימות + ניידות בטוחה לילדים, מבוגרים, נכים), השלכות חברתיות (שילוב נכים + אנשים שאין בבעלותם רכב), מורשת תעשייתית, טבע (היעדר זיהום + הדרכים יכולות לשמש גם כפרוזדורים אקולוגיים לעידוד מגוון ביולוגי, מקום לערוך שיעורי טבע ואיכות סביבה) ותרבות (הדרכים מהוות עדות לעבר התעשייתי או תרבותי, ומאפשרות שימור בניינים בעלי ערך היסטורי לאורך הדרכים, אפשרות שילוב אומנים בעיצוב הדרכים), השלכות כלכליות (פנאי ותיירות)
- עצות מעשיות למקבלי החלטות
- מידע מפורט על דרכים ירוקות פרטניות הכולל עלות, מבצע, זמן ביצוע ועוד.

Institute of Urban Research and Practice

אתר של הולנד המכיל מידע רב על מדיניות עירונית (לא רק בהולנד):

<http://www.eukn.org/netherlands/themes/index.html>

בעיקר מעניין Urban environment בכתובת:

http://www.eukn.org/netherlands/themes/Urban_Policy/Urban_environment/index.htm

!

European Urban Knowledge Network

אתר העוסק באותו עניין, רק כלל אירופאי:

<http://www.eukn.org/eukn/themes/index.html>

בעיקר מעניינים:

- Public Space

http://www.eukn.org/eukn/themes/Urban_Policy/Transport_and_infrastructure/Services_and_amenities/Public_space/index.html

- Urban Environment

http://www.eukn.org/eukn/themes/Urban_Policy/Urban_environment/index.html

- Urban-Rural relationships

http://www.eukn.org/eukn/themes/Urban_Policy/Urban_environment/Land_use/Urban_rural_relationship/index.html

- The PURE Guidebook on Water System Restoration

http://www.eukn.org/eukn/themes/Urban_Policy/Urban_environment/Land_use/Urban_rural_relationship/pure-water-system-restoration_1008.html

(פרויקט PURE הפיק עוד דו"חות הקשורים לניהול מים, ואתר

הבית של הפרויקט נמצא בכתובת

(<http://www.purenorthsea.com/basisframe.htm>)

**European Federation of Metropolitan and Periurban Natural and Rural Spaces –
FEDENATUR**

<http://www.fedenatur.org/index.aspx?lng=en> אתר עם מידע רב:

מעניינים:

1. BIODIVERSITY AND NATURA 2000 IN URBAN AREAS (Nov. 2006)
<http://www.fedenatur.org/docs/docs/279.pdf>
2. Natura 2000 dans l'Arc Latin <http://www.fedenatur.org/docs/docs/283.pdf>
3. The challenges of biodiversity in periurban spaces
<http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=32>
4. Funding periurban parks
<http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=26>
5. Periurban agriculture <http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=23>
6. Rapport to the DG ENV: The Place of Periurban Natural Spaces for a Sustainable City <http://www.fedenatur.org/docs/docs/38.pdf>
7. III symposium international: The system of open spaces in the articulation of metropolitan areas <http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=8>
8. The margin between the town and the country
<http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=12>
9. Periurban natural spaces approach
<http://www.fedenatur.org/docs.aspx?lng=en&iddoc=4>

Natural Areas and Farmland: protecting, enhancing and managing

פרויקט INTERREG II C (2000) על שוליים מטרופוליניים:
http://www.iaurif.org/en/projects/networking/interreg/pdf/synthese1_gb.pdf

הפרויקט עוסק בהגבלת אורבניזציה והשגת פיתוח בר-קיימא בשוליים מטרופוליניים של מספר ערים שונות באירופה: הערכת כלים ונהלים קיימים והצעות חדשניות. עמוד 6 מסכם דוגמאות שונות.

**Viable and vibrant countryside
Summary Advice Strategies for the rural areas of the Netherlands (Oct 2000)**

דו"ח (32 עמ') נמצא בכתובת: <http://www.vromraad.nl/download/a015e.pdf>

הדו"ח מבחין בין 3 סוגים של שטחים כפרים rural areas בהתאם לרמת הלחץ העירוני המופעל עליהם. האזורים נבחרים ביחס לקריטריונים הבאים: יעילות כלכלית או היכולת להשתמש בקרקע, פיתוח חברתי ואפשרויות הקשורות לשימוש בקרקע, קיימות אקולוגית, והזהות התרבותית של הסביבה החיה.

Agenda for a living countryside: Multi-year Programme

27 April 2004 – rapport

http://www.minInv.nl/portal/page?_pageid=116,1640360&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_file_id=13790

דו"ח של 96 עמ' המסכם יישומים של תכניות שונות בהולנד.

- הדו"ח הונפק ע"י *Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality*.
כתובת האתר:

http://www.minInv.nl/portal/page?_pageid=116,1640354&_dad=portal&_schema=PORTAL

מעניינים בעיקר: agriculture, nature, rural areas

**NATIONAL SPATIAL STRATEGY
CREATING SPACE FOR DEVELOPMENT - Netherlands**

<http://bestel.postbus51.nl/content/pdf/11BR2006G070-2006426-151241.pdf>

מדיניות ניהול קרקע החדשה של הולנד.

**The new Spatial Planning Act gives space
June 2006**

כלים ממשלתיים להקל יישום מדיניות.

<http://bestel.postbus51.nl/content/pdf/11FS2006G250-200677-104422.pdf>

העקרונות המנחים את תכנית המקרקעין החדשה של הולנד (Spatial Planning Act): פחות חוקים, פחות שליטה מרכזית כשאפשר, וגישה ממוקדת יישום. החוק החדש מבטיח חלוקת עבודה ברורה. הכוח והאחריות מחולקים בין

העיריות, המחוזות והממשלה באופן המאפשר לכל נדבך בממשל לייצג את האינטרסים שעליהם הוא מופקד באופן הטוב ביותר.

Europe's living countryside:

The Netherlands (May 2005)

דו"ח מרכזי: מכיל תאור מפורט של:

1. זיהוי אמצעים לפיתוח כפרי (RD – rural development)

○ חלוקת אזורים כפריים ל-4 סוגים לפי שני קריטריונים: רמת הלחץ

העירוני המופעל על השטח וחשיבותו מבחינת ערכי נוף, טבע

ומגוון ביולוגי

○ עירוב אמצעים למטרות בעדיפות עליונה

○ הגברת השתתפות ושיתוף הפעולה של אזרחים מקומיים

○ הגברת המשכיות הפרויקטים

2. דוגמאות של יישום בשני אזורים

דוגמא לאמצעים שונים לסוגי אזורים כפריים שונים:

In summary, the main strategies for rural development funding are:

		Excess pressure by urbanisation			
		A	B		
		support green development	protection mainly through the market and local (co-) funding		
little value for biodiversity or landscape	C	D	special qualities for biodiversity and landscape		
	no RDR funding (laws and regulations are sufficient)	protection mainly through national (co-)funding			
		Little pressure from urbanisation			

כתובת הדו"ח:

http://www.snm.nl/pdf/0100_europes_living_countryside_the_netherlands_may_2005_definitief.pdf

אתרים מעניינים:

1. Enhancing and Maintaining water quality for metropolises (2002)
http://www.metropolis.org/upload/file/145_commission_3_ingles_1_07_.pdf
2. The Impact of Major Events on the Development of Large Cities
http://www.metropolis.org/upload/file/146_comision_1_ingles_1_07.pdf

אתרים שכדאי לבדוק בעתיד (כרגע אין מידע רלוונטי במיוחד):

1. **PURPLE:** *Peri Urban Regions PPlatform Europe* www.purple-eu.org

PURPLE נוסדה ב-2004 ומאגדת אזורים שונים באירופה שמטרתם לעודד פיתוח בר קיימא של שטחים כפריים וחקלאים באזורים פרי-אורבניים. כרגע PURPLE פועלת בעיקר להגברת המודעות לאזורים פרי-אורבניים ברמה האירופאית, לאומית ואזורית. המטרה בעתיד היא שיתוף פעולה בפרויקטים והחלפת מידע וניסיון מעשי.

2. **Developing Peri-urban Projects**

<http://en.developing-periurban-projects.eu/index.php?id=2>

אתר המאגד מידע משלושה פרויקטים לשיתוף מידע: PURPLE, Arc Latin and Terres en Villes. מודבר באתר חדש 2007 שמתמקד בפרויקטים אירופאים המעודדים איזון בין אזורים כפריים, חקלאות, טבע והערים הסמוכות.

2. רקע מדעי

תכנית המתאר של מחוז חיפה – תמ"מ 6 פארק נחל קישון, פארק אזורי עירון, פארק אזורי חדרה.

תכנית המתאר של מחוז תל אביב - תמ"מ 5 פארק הירקון, פארק האיילון, רצועת הנופש סובב כביש 5

תכנית המתאר של מחוז ירושלים - תמ"מ 1/30 פארק נחל שורק – מערב ירושלים ופארק אגן נחל רפאים.

תכנית המתאר של מחוז המרכז - תמ"מ 3/21 שבעה אזורי נופש מטרופוליניים: נתניה, פתח תקווה, רעננה, שניים בסמיכות לראשון לציון, נס ציונה ורחובות.